

MASTEROPPGAVE

S0330S

Amalie Lindgaard

Seksualitet er mangfoldig og personlig –
en viktig del av den vi er

16.11.2020

Totalt antall sider: 88

Forord

Proessen for å skrive denne masteroppgaven har til tider vært utfordrende, men med hjelp fra dyktige og flotte mennesker har vært mulig å nå målet.

Først og fremst vil jeg takke min utrolig kunnskapsrike og dyktige veileder Guro Wisth Øydgard, for motiverende og inspirerende veiledning gjennom hele skriveprosessen. Tusen takk for at du alltid var tilgjengelig med gode råd og tok tak i hvert eneste tekstutdrag med en beundringsverdig grundighet.

Takk også til min flotte samboer Ørjan Rølvaag Martinsen, for gode diskusjoner og råd som gjorde prosessen enklere. Takk for motivasjonen du ga meg og de lange samtalene vi hadde, slik at jeg kunne gi mitt beste. Selv i de stundene det var vanskelig og virket umulig å fullføre lot du meg ikke gi opp og du var alltid en utrolig viktig støttespiller.

Jeg vil takke min fantastiske kusine, Trine Trondsdatter Holthe, for at du alltid var tilgjengelig med støttende ord. Du tok deg tid til å lese hele oppgaven og gi innsiktsfulle kommentarer og det setter jeg stor pris på. Du har vært entusiastisk og engasjert i oppgaven, og jeg takker for at du med alltid minnet meg på at målet er innen rekkevidde.

Til slutt vil jeg takke min tidligere emneansvarlig Hilde Berit Moen, for å være en stor inspirasjon under masterutdanningen. Du er en utrolig kunnskapsrik kvinne og motiverte meg til å fortsette å gjøre mitt beste.

Sammendrag

Denne masteroppgaven undersøker seksualundervisningen i grunnskolen i Norge. Problemstillingen retter seg mot formålet og den mulige nytten undervisningen kan ha. Hensikten er å sette et større søkelys på hvorfor vi lærer om seksualitet i skolen og hva denne kunnskapen kan bidra med. Forskningen gjennomføres ved bruk av litteraturstudie og diskursanalyse. Det er analysert frem tre diskurser; likestilling- og likeverdsdiskursen, kunnskapsdiskursen og forebyggingsdiskursen, og disse brukes til å undersøke formålet med undervisningen. Analysen av diskursene viser en tydelig sammenheng mellom dem, og det kommer frem at de både hver for seg og sammen kan anses som et formål. Kunnskap er selve grunnlaget i undervisningen og det viser seg at den kan bidra til å forebygge en rekke uønskede handlinger. Samtidig retter deler av kunnskapen seg mot likestilling og likeverd, som også kan bidra til å forebygge negative hendelser slik at samfunnet kan fortsette å utvikle seg i en positiv retning. For å se på nytten trekkes det frem tre grupper, hvor det sees på hvordan kunnskap og informasjon fra seksualundervisning kan ha en spesiell nytte for dem. Undersøkelsen viser at den kan ha en positiv effekt på forebygging av blant annet dårlig fysisk-, psykisk- og seksuell helse, samt mobbing og trakassering av gruppene. Dette sees i sammenheng med formålet ved at kunnskapen som gis kan føre til et mer inkluderende samfunn hvor verdier som likestilling og likeverd er representert slik at man kan forebygge negative reaksjoner fra omgivelsene.

Abstract

This master thesis examines sexuality education in primary school in Norway. The research question aiming towards the purpose and utility of the lessons. The objective is to shine a spotlight on why we learn about sexuality in school and what contributions this knowledge can give. The research is carried out with the use of literature study and discourse analysis. The analysis is done in three discourses; equality and equal worth-, knowledge- and prevention discourse, and these are used to examine the purpose of the education. The analysis of the discourses shows a clear connection between them, and it comes to light that they can be seen as a purpose, both separately and together. Knowledge is the foundation in education, and it turns out that it can contribute to preventing numerous unwanted actions. At the same time will parts of the knowledge focus on equality and equal worth, which can help prevent adverse events that can help society continue to develop in a positive direction. To examine the benefits, three groups are highlighted, where it is seen how knowledge and information from sexuality education can have a particular benefit for them. The study shows that it can have a positive effect on the prevention of, among other things, poor physical-, mental- and sexual health, as well as bullying and harassment of the groups. This is seen in connection with the purpose in that the knowledge provided can lead to a more inclusive society where values such as equality and equal worth are represented so that it can prevent negative reactions from the surroundings.

Innhold

1.0 INNLEDNING	1
1.1 BAKGRUNN FOR VALG AV TEMA	1
1.2 PROBLEMSTILLING	3
1.3 TEMAETS RELEVANS	4
1.4 FORMÅLET MED OPPGAVEN	6
1.5 BEGREPSAVKLARING	7
1.5.1 SEKSUALITET	8
1.5.2 SEKSUALUNDERVISNING	8
1.5.3 SEKSUELL HELSE	8
1.6 AVGRENSNING	9
1.7 KUNNSKAPSSTATUS	9
1.8 OPPGAVENS VIDERE OPPBYGNING	11
2.0 TEORIKAPITTEL	12
2.1 FOUCAULT OG DISKURSER	12
2.2 EMPOWERMENT	14
2.3 TEORIENE UTFYLLER HVERANDRE	17
2.4 KUNNE EN ANNEN TEORI VÆRE AKTUELL?	18
3.0 METODE	20
3.1 SAMFUNNET OG SAMFUNNSVITENSKAPELIG FORSKNING	20
3.2 FORSTÅENDE STUDIER	22
3.3 VALG AV KVALITATIV TILNÆRMING	22
3.4 FORSKNINGSDESIGN	24
3.5 DOKUMENTER SOM EMPIRI	25
3.5.1 LITTERATURSTUDIE	25
3.5.2 GJENNOMFØRING AV DOKUMENTINNSAMLING OG LITTERATURSTUDIE	26
3.5.3 HVILKE DOKUMENTER BENYTTES?	28
3.6 KILDEKRITISK VURDERING	30
3.7 DISKURSANALYSE OG DISKURSER	31
3.8 KVALITET OG ETIKK I METODEN	34
3.8.1 VALIDITET	34
3.8.2 RELIABILITET	34
3.8.3 ETIKK	35
4.0 FORMÅLET MED SEKSUALUNDERVISNING	37
4.1 DE TRE DISKURSENE	38
4.2 LIKESTILLINGS- OG LIKEVERDDISKURS	39
4.2.1 Å IVARETA MENNESKERETTIGHETER	40
4.2.2 RESPEKT FOR ANDRE OG ULIKE MENNESKER	42
4.2.3 MANGFOLD, AUTENTISITET OG FELLESSKAP	44
4.3 KUNNSKAPSDISKURS	45
4.3.1 NYE LÆREPLANER I 2020	48

4.3.2	OMFATTENDE UNDERVISNING OG FAKTUELT BASERT PENSUM	52
4.4	FOREBYGGINGSDISKURS	54
4.4.1	RESPEKT OG GRENSESETTING	55
4.4.2	PSYKISK HELSE OG SEKSUALITET	56
4.4.3	PREVENSJON, SYKDOMMER OG GRAVIDITET	59
4.4.4	VOLD OG TRAKASSERING	62
4.5	HVORDAN VIRKER DISKURSENE SAMMEN?	64
5.0 HVILKEN NYTTE KAN SEKSUALUNDERVISNINGEN HA?		67
5.1	KVINNER, MENN OG ALLE IMELLOM	68
5.2	VI HAR ULIKE KROPPER	71
5.2.1	UTELATT AV UNDERVISNING, UTELATT AV SAMFUNNET	72
5.2.2	SEKSUALITET, FUNKSJONSNEDESETTELSE OG PSYKISK HELSE	75
5.3	LHBT+ - ULIKE MENNESKER LIKER ULIKE MENNESKER	76
5.3.1	SEKSUELL HELSE HOS LHBT+	77
5.3.2	DISKRIMINERING, VOLD, TRAKASSERING OG MOBBING	79
5.3.3	PSYKISK HELSE BLANT LHBT+	81
6.0 AVSLUTTENDE DISKUSJON		82
7.0 AVSLUTNING		84
7.1	VURDERING AV METODE OG RESULTATER	86
7.2	VEIEN VIDERE	86
7.3	BETYDNING FOR PRAKSISFELTET OG VIDERE FORSKNING	87

1.0 Innledning

I denne innledende delen av masteroppgaven presenteres bakgrunnen for valget av tema og samt temaets relevans for sosialt arbeid. Oppgaven fokuserer på seksualundervisning gjennom å undersøke formålet og nytten ved seksualundervisning i grunnskolen. Det er viktig å være klar på at seksualundervisning ikke er et eget fag, men seksualitet er representert i flere kompetansemål i ulike fag, og sammen blir dette referert til som seksualundervisning. Tidlig i dette kapitlet legges problemstillingen frem, samt en avklaring av de mest sentrale begrepene som brukes i teksten. Formålet med forskningen fremstilles og i delkapitlet *Avgrensning* beskrives det hva oppgaven er og ikke er, og hva det er ønskelig at oppgaven kan bidra med. Status angående allerede eksisterende kunnskap om relevante temaer presenteres i delkapitlet *Kunnskapsstatus*. Avslutningsvis får leseren kjennskap til hvordan den videre teksten er bygget opp.

1.1 Bakgrunn for valg av tema

I 2008 publiserte Psykologitidsskriftet en artikkel som handlet om fakta og myter om effekten av seksualundervisning. Blant mytene finner man noen som påstår at hvis man snakker med ungdom om seksualitet debutterer de tidligere. Andre peker på at det sikreste for å unngå uønskede erfaringer er å få ungdommene til å avstå fra sex og dermed bør undervisningen kun fokusere på å lære deltakerne at de ikke skal ha sex. Kvalem er tydelig på at myter om effekten av slik undervisning fortsatt eksisterer i Norge og at den videre utviklingen av undervisningen bør ta utgangspunkt i den kunnskapen som finnes (Kvalem, 2008). Forskningen i denne oppgaven har et overordnet fokus på seksualundervisning og undersøker dette ved å se på formålet og nytten den kan ha. Kunnskap og informasjon om seksualitet, som alt annet, er under stadig utvikling, og innholdet og måten seksualundervisning gjennomføres på har hatt en stor utvikling siden første gang den ble innført i skolen.

Historisk sett har seksualundervisning eksistert siden 1950, men i annen form enn vi har i dag. Forplantningslære, som det da ble kalt, ble innført som et obligatorisk fag i folkeskolen, men kun rundt halvparten av skolene gjennomførte dette. Skolene som ikke hadde en lærer som kunne undervise i faget fikk dispensasjon. Innholdet i faget rettet seg mest

mot jenter og hvordan de skulle unngå uønskede graviditeter, de negative konsekvensene av seksuell omgang og advarsler om gutters sterke kjønnsdrift. Først i 1974 ble gutters seksualitet inkludert i veiledningen av samlivslære, samtidig som en på dette tidspunktet ble mer opptatt av å ta opp spørsmål rundt holdninger i undervisning (Kvalem, 2008).

Siden 1974 har skolen gjennomgått flere forandringer, deriblant Kunnskapsløftet i 2006 og 2020. I kunnskapsløftene finner man at flere av kompetansemålene innenfor naturfag og samfunnsfag retter seg mot seksualundervisning. Det eksisterer ikke som eget fag, men er på nåværende tidspunkt integrert i flere fag hvor det sees på temaer rundt seksualitet med ulike perspektiver (Utdanningsdirektoratet, 2020). Slik som de øvrige fagene i skolen er det ikke fastslått av staten hvordan undervisningen skal foregå eller hva innholdet skal være og det er dermed opp til hver enkelt skole og lærer hvordan de velger å nå kompetansemålene (Kunnskapsdepartementet, 2019). Målene er derimot beskrevet som at eleven skal blant annet kunne «ha en samtale om» eller «reflektere over» (Utdanningsdirektoratet, 2020) og dette kan bli sett på som en måte staten legger frem hvordan de ønsker at undervisningen skal foregå eller hva innholdet skal være, men det er ingen fastere bestemmelse enn dette.

Relatert til skolearbeid og tilhørende temaer mener jeg det kan være hensiktsmessig å legge frem min utdanningsbakgrunn. Dette kan være med på å gi et bedre innblikk i hvorfor jeg valgte akkurat dette temaet. Min tidligere utdanning innebærer en bachelor innenfor pedagogikk, der jeg valgte rådgivning og veiledning som fordypning. Ut ifra min erfaring fra dette emnet ga undervisningen ikke informasjon som relateres til seksualitet eller seksualundervisning i grunnskolen. Det ble heller ikke gitt tilstrekkelig informasjon om hvordan man spesifikt forholder seg til personer som har utfordringer knyttet til seksualitet. Masterutdanningen min er innenfor sosialt arbeid og i de ulike fagene har det vært et større fokus på blant annet utsatte grupper i samfunnet og hvordan man kan arbeide med dem. En svært liten del av undervisningen er rettet direkte mot seksualitet, men arbeid med utsatte grupper inneholder også mennesker som har opplevd negative hendelser i forhold til seksualitet. Verdien av kunnskap om seg selv, brukerne og forebyggende arbeid står sterkt i utdanningen av sosialarbeidere og dette kan knyttes opp mot formålet med min forskning og hva den kan bidra med.

1.2 Problemstilling

I forberedelsesfasen av et forskningsprosjekt slik som dette er det nødvendig å ha en idé eller tanke om hva man ønsker å utforske. Når valget av tema er tatt er det neste steget å begrense temaet til noe som kan forskes på ved å konstruere en problemstilling. Utforming av problemstilling har flere nyanser som kan virke positive på konstruksjonsprosessen. Formålet med forskningen kan være et godt utgangspunkt, hvor man ser på hva den kan bidra med i samfunnet og hva forskeren ønsker å oppnå. Dette fører til et spørsmål om hva man ønsker svar på – det er svaret på disse spørsmålene som kan utgjøre grunnlaget for problemstillingen (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2016, s.49-50).

Ettersom oppgaven handler om seksualundervisningen som vi har i grunnskolen i Norge, har jeg valgt å rette spørsmålet mot hva som er selve grunnen til at vi har denne undervisningen; hva formålet med undervisningen er og hvilken nytte den kan ha. Nyttens skal sees på for både samfunnet generelt, men også gruppene som utgjør samfunnet. Alle mennesker har rett til et seksualliv (NOU 2001: 22) og det anses å være en viktig del av livet. Dette er for å gi en god forklaring på hvorfor det er nødvendig med seksualundervisningen og kaste lys på hvor viktig slik undervisning er i skolen. På bakgrunn av disse tankene har jeg utarbeidet en problemstilling:

«Hva er formålet med seksualundervisning i grunnskolen i Norge, og på hvilken måte kan den være nyttig?»

Problemstilling anses å falle innenfor *beskrivende problemstillinger* ettersom den i stor grad legger fokuset på å gi en god beskrivelse av seksualundervisnings formål og forhold knyttet til den. Slike problemstillinger stiller spørsmål om hvordan forskjellige samfunnsforhold er, på hvilken måte de varierer eller på hvilken måte de kan endres. Fokuset ligger på faktiske beskrivelser eller oppdagelser av forskjellige forhold i samfunnet (Grønmo, 2016, s.79). Disse problemstillingene kan være utfordrende å arbeide med på grunn av at man enkelt kan falle tilbake på en redegjørelse av tekst o.l., der man heller bør se på og diskutere sammenhenger (Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2020). Jeg vil dermed tilpasse problemstillingen min slik at jeg både ser på samfunnsfenomenet, men også ser det i sammenheng med de som mottar tjenesten – både enkelte grupper og dermed samfunnet generelt. Bakgrunnen for at jeg mener min problemstilling samsvarer med hvordan beskrivende problemstillinger stiller spørsmål, handler om at forskningen min fokuserer på et enkelt samfunnsforhold og tar sikte på å undersøke hva dette faktisk er og betyr.

1.3 Temaets relevans

Generelt sett har samfunnsvitenskapelig forskning betydning for utvikling av samfunnet, utvikling av forskjellige virksomheter i samfunnet, samt samfunnet som helhet. Vitenskapen har en sentral rolle for menneskers identitet, forståelse av mennesker og våre relasjoner. Det dekker mange ulike elementer som blant annet kulturelle og sosiale forhold (Grønmo, 2016, s.20). Sosiale forhold blir brukt i denne sammenhengen til å referere til sosiale, økonomiske og politiske forhold som omfatter mange ulike justerbare faktorer som faller utenfor medisinsk hjelp. Det inkluderer potensielle justerbare karakteristikk av både fysiske og sosiale miljøer fra individnivå til globalt nivå (Braveman, 2010). Seksualundervisning faller innenfor sosiale forhold på bakgrunn av at den ikke inkluderes i medisinsk hjelp og inneholder justerbare karakteristikk fra samfunnet og statens side.

Når det gjelder utvikling av områdene som samfunnsvitenskapen berører, blir den ofte basert på kunnskapen og teoridannelsen som skapes. På den andre siden kan samfunnsvitenskapen være kritisk og analytisk i forhold til eksisterende forhold eller utviklingen i samfunnet. Til tross for at det kan være enkelt å lokalisere problematiske utviklinger eller fenomener, vil samfunnsvitenskapen ofte ikke gi klare konklusjoner og direkte tiltak som kan igangsettes. Det kan heller brukes til å gi en god oversikt over de gitte fenomenene (Grønmo, 2016, s.20).

Samfunnsvitenskapen som produseres gjennom forskningen i denne oppgaven handler om forståelse av samfunnsfenomenet seksualundervisning og forståelse av de menneskene som kommer i kontakt med dette. De som er elever i grunnskolen i dag har flere kompetansemål knyttet til seksualitet, der blant annet identitet, forståelse av andre mennesker og relasjoner blir pekt ut (Utdanningsdirektoratet, 2020). Disse elementene gjenspeiles helt klart i målet og hensikten med samfunnsvitenskapelig forskning ved at den konstruerer kunnskap som gir en god oversikt over seksualundervisningen, dens formål og verdien den kan ha. I tillegg er disse elementene en grunnleggende del av kompetansen og arbeidet til sosialarbeidere ettersom oppgavene deres handler om å sikre god livskvalitet og levekår for alle mennesker (Fellesorganisasjonen, 2015, s.2-3).

På bakgrunn av at oppgaven blir skrevet med utgangspunkt i sosialt arbeid anses det som naturlig å se på sosialarbeidere og sosialt arbeid som yrke. Sosialarbeidere driver med bredt og mangesidig arbeid med barn, unge og voksne i ulike situasjoner. Arbeidet kan foregå på flere forskjellige arenaer hvor man møter mennesker med utfordringer (International Federation of Social Workers). Utfordringene kan i noen situasjoner knyttes til seksualitet og lignende problemer, der sosialarbeideren kan bidra med sin kompetanse for å arbeide med menneskene om slike problemer. På grunn av dette sees det på som et nyttig verktøy å ha kunnskap om seksualitet i forhold til seksualundervisningen, samt forståelse av dens formål og verdi, ettersom alle brukere som har grunnskoleopplæring i Norge skal ha gjennomgått seksualundervisning selv. Verdien av denne kunnskapen relateres til ansvaret sosialarbeiderne ilegges for at de skal sikre god livskvalitet og levekår for mennesker. Dermed mener jeg at det er sentralt for arbeidet til en sosialarbeider å bidra til å utvikle en sosial forandring og en viktig informasjonstilgang til kritisk kunnskap som ethvert menneske bør ha.

Innenfor sosialt arbeid er det flere kjerneelementer som pekes på som aktuelle og viktige med tanke på en god seksualundervisning. IFSW skriver at “social work is a practice-based profession and an academic discipline that promotes social change and development, social cohesion, and the empowerment and liberation of people” (IFSW). ‘Social change’ kan i denne sammenhengen sees på som sosial forandring og retter seg mot forandringer eller utvikling av sosiale samfunnsforhold. Seksualundervisning påstås å være et sosialt samfunnsforhold på bakgrunn av at det retter seg mot den enkeltes helse og livskvalitet, og kan være av betydning for samfunnet generelt. En annen måte å tolke sosial forandring på er arbeidet som er rettet mot sosial endring for virksomheter. Personer som har disse arbeidsoppgavene har en forpliktelse til å påvirke rammebetingelsene for gitte virksomheter. Samtidig har de en plikt til å rapportere om situasjoner hvor tiltak eller tjenester får negative konsekvenser for enkeltindivider eller grupper (Fellesorganisasjonen, 2015, s.2-3). Dette gjenspeiler seg i fokuset i forskningen som gjøres i denne oppgaven ved at undersøkelsen ser på hva seksualundervisning betyr for deltakerne, på hvilken måte den kan påvirke deltakerne og hvordan dette henger sammen med formålet for undervisningen. Med bakgrunn i dette er utvikling av rammebetingelser og sosial endring innenfor seksualundervisning et ansvarsområde for sosialarbeidere, og oppgaven kan dernest bidra til å undersøke hvordan dette eventuelt kan gjøres, eller hvordan fenomenet kan utvikles videre med en positiv effekt.

Det yrkesetiske grunnlagsdokumentet for sosionomer, barnevernspedagoger og velferdsvitere beskriver yrkesutøvernes oppdrag i samfunnet som å bistå mennesker som har behov for hjelp og sikre menneskeverdige levekår og livskvalitet. Sosial endring pekes på

som sentralt i yrkesgruppenes virksomhet. Personer som arbeider med dette har samtidig en forpliktelse til å påvirke rammebetingelsene for arbeidet og plikt til å melde ifra om tilfeller der tiltak og tjenester får uheldige konsekvenser for individer eller grupper (Fellesorganisasjonen, 2015, s.2-3). Etikk i sosialt arbeid bringer med seg visse utfordringer som kan være relevant å se på i forhold til temaet, og det yrkesetiske grunnlagsdokumentet peker på åpenhet, informasjon og varsling som en av disse. Her legges det frem at sosialarbeidere gjennom sitt arbeid blir kjent med forhold som skaper problemer for individer eller grupper og dermed har de et ansvar for å gjøre disse forholdene kjent. De har og et ansvar for at forhold som skaper sosiale problemer og bidrar til at noen opplever uverdige livsvilkår eller sosial utstøtning, får oppmerksomhet av samfunnet (Fellesorganisasjonen, 2015, s.7). Seksualundervisning anses som en sosial praksis og de rammebetingelsene som ligger til grunn for at de norske elevene skal lære om seksualitet. Det er en del av sosialarbeideres arbeid å sørge for at disse rammebetingelsene og praksisen er forenelig med den virkeligheten og samfunnsutviklingen Norge ønsker.

1.4 Formålet med oppgaven

Formålet med oppgaven knyttes sterkt opp mot relevansen den kan ha for sosialt arbeid. Kvaalem legger vekt på at ettervirkningene av mangelfull eller lite tilfredsstillende seksualundervisning kan bidra til å øke negative eller uønskede seksuelle erfaringer eller hendelser (Kvaalem, 2008). Kunnskapen som skal tilegnes barn og unge gjennom undervisningen kan knyttes opp mot flere erfaringer eller hendelser som kan forhindres; det trekkes frem eksempler som uønsket graviditet eller seksuelle overførbare sykdommer. Argumentet viser til at personer som mottar tilfredsstillende kunnskap og ferdighet innenfor seksualitet og nærliggende temaer, vil ha mindre sannsynlighet for å oppleve slike hendelser (Kvaalem, 2008).

Som tidligere nevnt er sosialt arbeid mangfoldig og det er mange ulike arbeidsplasser som bruker sosialarbeidere. Flere skoler ansetter miljøarbeidere eller miljøterapeuter som tar sikte på å arbeide med ungdom om miljøet på skolen, men oppretter samtidig dialoger med enkeltindivider. Det kan sees på som en form for veiledning og rådgivningstjeneste som skal være tilgjengelig for elever ved den gitte skolen (Utdanning.no). Oppfølgingstjenester for psykisk helse og rus er og eksempler på arbeidsplasser som og kan ansette sosialarbeidere

(Nord Universitet), der man kan møte mennesker som har blitt utsatt for uønskede seksuelle hendelser.

Seksuelle overgrep er et eksempel på negative erfaringer brukere kan ha, og å lære om dette er et av kunnskapsmålene som festes i undervisningsplanen i grunnskolen (Utdanningsdirektoratet, 2020). Det er viktig å påpeke at seksualundervisning ikke nødvendigvis kan forventes å hindre overgrep i å forløpe, men det kan gi kunnskap om hva et seksuelt overgrep kan være og hvordan man kan be om hjelp eller støtte dersom dette skulle forekomme. Det kan forhåpentligvis være med på å forebygge og forhindre at noen av overgrepene først forekommer, eksempelvis ved at seksualitet blir normalisert, og dersom unge har kunnskap om hva som kan føre til et overgrep har de mulighet og kunnskap til å få hjelp tidlig. Undervisningen kan gi et innblikk i hvordan seksuelle overgrep kan være ulike hendelser og i ulikt omfang. Samt kan det gi yngre barn som blir utsatt for overgrep av en voksen en forståelse for hva som hender og eventuelt føre til at de kan henvende seg til andre voksne, slik at overgrepene kan stanses.

Jeg mener at formålet med en god og tilfredsstillende seksualundervisning relatert til sosialt arbeid baserer seg på et ønske om at minst mulig mennesker opplever uønskede eller negative seksuelle hendelser, slik at disse menneskene ikke har behov for hjelp. Eventuelt at man som sosialarbeider møter mennesker som vet hvordan og hvem de kan kontakte og be om hjelp i de tilfellene der de negative hendelsene allerede har forekommet, hvor de innehar en forståelse av hva som har hendt de eller det som foregår. Samtidig faller det under ansvaret til sosialarbeiderne å sørge for å påvirke rammebetingelsene som er undervisningen, slik at den oppleves som positiv.

1.5 Begrepsavklaring

Begrepsavklaring er en kort redegjørelse for begrep som brukes ofte og er sentrale i oppgaven. I denne oppgaven er *seksualitet*, *seksualundervisning* og *seksuell helse* begrep som brukes gjennom hele teksten og er av stor betydning for oppgavens kontekst og forståelse. Seksualitet er et begrep som kan defineres på flere måter og kan virke subjektiv, det er derfor nødvendig å klargjøre hvilken definisjon som er gjeldene i denne oppgaven. Seksualundervisning kan oppfattes som noe forskjellig ut fra hvilket land eller kultur man henviser til og jeg har derfor valgt å beskrive hva dette anses å være i Norge. Seksuell helse kan være et bredt begrep og inkludere ulike elementer basert på hvem som definerer begrepet.

For å gjøre det klart hva som menes med seksuell helse i sammenheng med denne oppgaven mener jeg det er nødvendig å presisere hvilken definisjon som brukes.

1.5.1 Seksualitet

Seksualitet er et sentralt aspekt ved mennesker gjennom hele livet og omhandler sex, kjønnsidentitet og roller, seksuell orientering, nytelse, intimitet, erotikk og reproduksjon. Opplevelse av seksualitet er erfart og uttrykt på mange forskjellige måter. Den kan uttrykkes gjennom tanker, fantasier, lyster, oppfatninger, verdier, atferd, praktiseringer, roller og forhold. Selv om seksualitet innebærer alle disse elementene, er ikke alltid disse erfart eller uttrykt. Seksualitet påvirkes av de interaksjonene man opplever gjennom blant annet biologiske, psykologiske, sosiale og kulturelle faktorene (Loeber, Reuter, Apter, van der Doef, Lazande & Pinter, 2010).

1.5.2 Seksualundervisning

Seksualundervisning tar sikte på å utvikle og styrke kunnskapen og ferdighetene hos barn og unge til å ta bevisste og sunne valg når det gjelder seksualitet, forhold og emosjonell og fysisk helse. Deltakerne lærer om de valgene som anses å være tilfredsstillende for en selv og respektfulle ovenfor seg selv og andre mennesker. Undervisningen er på ingen måte et uttrykk for å oppfordre barn og unge til å ha sex, men heller å lære og bygge kunnskap rundt temaet (European expert group on sexuality education, 2015, s.427).

1.5.3 Seksuell helse

Seksuell helse er i dagens samfunn forstått som en tilstand som beskriver fysisk, emosjonell, mental og sosial velferd relatert til seksualitet. Det inkluderer ikke bare visse aspekter ved reproduktiv helse – som å være i stand til å kontrollere ens fertilitet gjennom tilgang til prevensjon og abort, og å være fri fra seksuelt overførbare sykdommer, seksuell dysfunksjon og følger relatert til seksuell vold – men også muligheten for å oppleve nytelse og trygge seksuelle erfaringer, fri fra tvang, diskriminering og vold (WHO, 2015, s.1).

1.6 Avgrensning

Jeg anser det som viktig å gi en kort redegjørelse av hva oppgaven er og hva den ikke skal være. Forskningen skal ikke rette seg mot å utvikle direkte tiltak knyttet til utviklingen av seksualundervisning eller gi en fasit på hvordan praksisen og arbeidet rundt seksualundervisning skal være. Oppgaven skal heller være mitt bidrag til å sette søkelys på temaet seksualundervisning og hvordan undervisningen kan være en viktig del av livet og utviklingen hos mennesker og samfunnet. Samtidig skal den se på hva formålet med undervisningen er, hvilken betydning dette kan ha for arbeidsmåten, og knytte denne opp mot nytteverdien og den mulige utviklingen. Gjennomføringen av forskningen baserer seg på ulike dokumenter som omhandler seksualundervisning, seksualitet og hvordan den påvirker de berørte menneskene og samfunnet.

1.7 Kunnskapsstatus

I dette delkapittelet legges det frem noe allerede eksisterende relevant forskning som omhandler seksualundervisning, også kalt kunnskapsstatusen. Det er mye forskning på blant annet seksuelle overgrep, hvordan seksualitet kan påvirke mennesker og mange tilknyttede temaer. Med tanke på at det finnes så mye forskning er det ikke mulig å gjennomgå eller trekke inn alt som er relevant i dette kapittelet, men jeg vil bruke dette til å se på hva forskningen min kan bidra med. Jeg velger å se på forskning om seksualundervisning som stammer fra Norge og andre land for å få et større overblikk over hvordan ulike mennesker i ulike kontekster forholder seg til seksualundervisning. Dette er for å illustrere at seksualundervisning er viktig på tvers av landegrensener og kan være nyttig for alle mennesker, uavhengig av geografisk område.

Når man ser på praksisen og arbeidet med seksualundervisning i andre land er det kritisk at man samtidig ser på konteksten rundt dette. Kontekst er basert på individets subjektive tolkning av et fenomen, basert på blant annet egne erfaringer og ens personlig måte å forstå virkeligheten (Ulleberg, 2009, s.46). Grunnlaget for hvordan man velger å arbeide med seksualitet og seksualundervisningen er dermed basert på ens tolkning av fenomenet seksualitet, erfaringer og er avhengig av hva individet mener om temaet. Ettersom staten i Norge – som avgjør hva som skal inkluderes i undervisningen – er sammensatt av flere individer blir det da den felles tolkningen av fenomenet som utgjør valget av arbeidsmåten. I

sammenheng med dette har jeg valgt ut to metastudier av stort omfang ettersom dette gjør at det er en større sannsynlighet for at funnene kan generaliseres og at resultatene er gjeldende.

I Norge er seksualundervisning et kjent fenomen. Når det ble sett på mulige kilder for å se på andres forskning om effekten av seksualundervisning var bacheloroppgaver og andre masteroppgaver overrepresentert. På samme tid finnes det mange artikler om seksualitet og undervisning, samt statistikker over seksuelle overgrep og seksuelt overførbare sykdommer. Det er derimot lite forskning på effekten av seksualundervisning i Norge. Ved bruk av de norske og engelske begrepene 'seksualundervisning i Norge' og 'effekten av seksualundervisning i Norge' ble det søkt på Google Scholar, Oria og flere av Nord Universitets databaser. Søket på Google ga noen treff på studier som inkluderte blant annet Norge, men det ble ikke funnet noen egne studier gjort av effekten seksualundervisningen som gis i Norge har på dens borgere. Det blir dermed ikke mulig å henvise til studier som ser på hvilken effekt seksualundervisningen har på den norske befolkningen.

Mange land forholder seg til seksualitet eller seksualundervisning i noen grad. Undervisningen er derimot ofte ikke obligatorisk og det er stor variasjon i hvordan dette gjennomføres og hvilken alder barna er i når de mottar den. Forskning på seksualitet over flere land, kulturer og aldersgrupper eksisterer i varierende grad av størrelse. Jeg velger å trekke frem to store metastudier, samt en presentasjon av en anerkjent professor innenfor seksuell og reprodutiv helse. Bakgrunnen for at akkurat disse studiene trekkes frem er at de inkluderer et stort antall mennesker og det er en aktuell måte man kan bruke for å forsikre seg om at resultatene er gjeldene og kan generaliseres. Flere relevante internasjonale studier eksisterer, men jeg anser det ikke som hensiktsmessig å trekke inn svært mange og velger derfor å begrense presentasjonen til to studier.

Kirby (Loeber m.f., 2010) gjennomgikk 83 studier som målte hvilken effekt pensum-basert seksualundervisningsprogram kunne ha på seksuell atferd og lignende faktorer. Resultatene fra studien viste at to tredjedeler av programmene i stor grad forbedret en eller flere seksuelle atferder og det viste sterke beviser for at deltakelse i disse programmene ikke forhastet eller økte seksuell atferd. Derimot pekte det på at noen av programmene bidro til å forsinke eller redusere seksuell atferd og en økning i bruk av kondomer eller prevensjon. Disse programmene virket effektivt i flere land, kulturer og ungdomsgrupper. Når programmene ble gjenskapt i andre fellesskap virket de fortsatt effektive, forutsatt at aktivitetene var implementert i like settinger. I motsetning til dette gjennomgikk Underhill

(Loeber m.f., 2010) et program som omfattet seksuell avholdenhet, som rettet seg mot å hindre eller begrense HIV-infeksjoner i land med stor hyppighet. Han så på tretten undersøkelser med 16.000 deltakere fra USA, hvor alle utfall var selvrapporterte. I dette tilfellet så man ingen effekt på ubeskyttet sex, antall seksuelle partnere, bruk av kondom eller initieringen av seksuell omgang. De to gjennomgangene ser på seksualitet med forskjellig utgangspunkt, hvor en av de retter seg mot avholdenhet og den andre retter seg mot effekten av pensum-basert seksualundervisning. Begge eksemplene er omfattende og inkluderer tallrike studier og et stort antall mennesker. Hvis vi ser på kun disse gjennomgangene kan man se at måten man angriper seksualitet på og utførelsen av den har stor betydning for blant annet bruken av prevensjonsmidler.

Under den 18. FIGO World Congress la Judith Stephenson frem tidligere konstruert kunnskap som omhandler effekten av seksualundervisning. Hun påsto at det er sterke beviser for at seksualundervisning forbedrer kunnskap, gode beviser for at det øker ferdighetene og reduserer risikofylt atferd i forhold til seksuell aktivitet. Hun mente også at det var noe blandede bevis knyttet til bruk av prevensjonsmidler og svake beviser for at det minsker graviditet og spredning av kjønns sykdommer (Loeber n.f., 2010).

Det kan tenkes at min forskning hovedsakelig kan bidra til å gi et større innblikk i Norges praksis av seksualundervisning og hva staten anser som formålet. Ut fra informasjon fra de forrige avsnittene viser de at det er mulig å få en effekt av seksualundervisning, dersom den er pensum-basert. Effekten knyttes sterkt opp mot arbeidsmåten og formålet, som gjenspeiles i hva staten mener på er nødvendig kunnskap for elevene.

1.8 Oppgavens videre oppbygning

Oppgaven er delt opp i flere kapitler og følger en naturlig gang gjennom forskningsprosessen. Først blir teorikapitlet introdusert, hvor den teoretiske forankringen legges frem. Her beskrives de valgte teoriene og det gjøres rede for hvordan de brukes i forskningen og hvorfor de er ansett som aktuelle teorier, samt hvordan de virker sammen – i samme kapittel gjennomgås det to andre teorier som kunne vært aktuelle. Videre i teksten fremlegges metodekapitlet. I denne delen presenteres den valgte metoden for datainnsamling og det reflekteres rundt bruken av denne. Prosessen med datainnsamlingen blir gjennomgått og leseren gjøres kjent med alle fasene underveis. Den valgte analysemetoden beskrives og

det forklares hvordan den er aktuell i forhold til forskningen som gjennomføres i denne oppgaven. Analysen av empirien deles opp i to kapitler, hvor kapittel 4 handler om formålet med undervisningen og kapittel 5 handler om nytten den kan ha. Kapittel 6 inneholder en diskusjon om funnene i forskningen. Avslutningsvis gjennomgås det en oppsummering av oppgaven, samt en vurdering av metoden og en refleksjon over oppgavens nytte og veien videre.

2.0 Teorikapittel

I følgende kapittel legges det frem to relevante teorier som anses å være sentrale for å belyse problemstillingen. Forskningen tar sikte på å utforske hva formålet med seksualundervisning kan være eller er og på hvilken måte den kan virke nyttig, både for enkelte grupper og for samfunnet. De to valgte teoriene kan bidra til å undersøke dette på hver sin måte samtidig som de virker utfyllende ovenfor hverandre og gir et bredere perspektiv på fenomenet.

Det er valgt å bruke to forskjellige teorier for å utforske seksualundervisningen og dens formål. Teoriene som brukes er Foucaults teori om diskurser og empowerment-teori. Teoriene legger vekt på ulike elementer ved formålet og nytten seksualundervisningen kan ha. Foucaults teori brukes for å utforske maktforholdet i diskursene, samt hvordan dette påvirker formålet og nytteverdien. Dette bidrar til å få et overordnet og bredt perspektiv på de ulike diskursene og hvilken makt og påvirkning diskursene kan ha. Empowerment anvendes for å utforske seksualundervisning med et større fokus på enkeltmennesket. Empowerment knyttes til formålet i seg selv og kan gi en større forståelse av hva seksualundervisning kan føre til med tanke på utviklingen av samfunnet, samt valgmulighetene og påvirkningen for enkelte grupper. De to teoriene anvendes til å se på seksualundervisning fra hvert sitt perspektiv – med bruk av Foucault sees det generelt på diskursene og makten disse kan ha mens det benyttes teori om empowerment til å utforske nærmere hvordan kunnskapen man kan tilegne seg gjennom undervisningen kan være nyttig og bidra til en utvikling for enkelte grupper.

2.1 Foucault og diskurser

Jeg anser det som helt nødvendig å gi en forklaring på hva som menes med begrepet *diskurs* i denne oppgaven, med tanke på at det finnes flere måter å tolke dette på. Ifølge

Petersen (2007, s.4) er begrepet av relativt bred betydning og refereres ofte til som *tale* eller *samtale*; noe som har med bruken av språket å gjøre og en kommunikasjonsbegivenhet som involverer interaksjon ansikt-til-ansikt. Tradisjonelt sett ble begrepet forstått som en samtale – en sammensetning av flere utsagn og utveksling av utsagn. I nyere tid har begrepet derimot utviklet seg innenfor samfunnsteorier. I dag kan man beskrive diskurser som noe i nærheten av et kunnskapssystem eller en gruppe utsagn som til sammen skaper et kunnskapsfelt. Utviklingen har ikke ekskludert den opprinnelige betydningen av begrepet, men heller utvidet det til å inkludere kommunikasjon som ikke nødvendigvis foregår ansikt-til-ansikt. I Petersen (2007, s.4) pekes det på Ricœur, som forklarer en diskurs som både en begivenhet (tale og samtale) og noe som strekker seg utover begivenheten. Han beskriver diskurs som en (sam)tale, forstått som en hendelse som finner sted i øyeblikket, samtidig som talen uttrykker betydning som strekker seg utover hendelsen.

Under en forelesning i Frankrike i 1970 sier Foucault at:

Jeg antar at diskursproduksjonen i ethvert samfunn på én og samme tid blir kontrollert, sortert, organisert og fordelt ved hjelp av en mengde prosedyrer som har som funksjon å avverge dens krefter og farer, beherske dens karakter av å være en tilfeldig begivenhet og omgå dens tunge og skremmende materialet (Foucault, 1999, s.9).

Under sitt teoretiske arbeid med genealogi utviklet Foucault teorien om makt og viten. Her ser han ikke på agenter og strukturer som primære kategorier, men legger fokuset på makt. Slik som diskurser, blir ikke makt sett på som tilhørig til bestemte agenter. I Foucaults syn sees ikke makt på som noe agenter utøver over passive subjekter, men noe som er spredt utover ulike sosiale praksiser. Diskursen skal ikke forstås som kun undertrykkende, men og som produktiv (Jørgensen & Philips, 1999, s.22-23). Diskursene som undersøkes i denne oppgaven sees opp mot undervisningen om seksualitet, gitt av grunnskolen i Norge, hvor målene med undervisningen er satt av den norske stat gjennom Utdanningsdirektoratet (2020). Diskursene skal undersøkes ved å se på både om de kan oppfattes som undertrykkende og produktive, men også forholdet mellom disse. Foucault påstår at det som gjør makten holdbar og som får mennesker til å akseptere den, er at den ikke tynger oss ned som en kraft som sier nei, men at den heller krysser og produserer. Makten skal betraktes som et produktivt nettverk som løper gjennom hele den sosiale kroppen, istedenfor en negativ instans som har undertrykkelse som mål (Foucault, 1980, s.119).

Foucault påstår at kunnskap – viten - ikke er en oppdagelse eller en tolkning, men et produkt av menneskelige uttalelser. Produksjonen av kunnskap gjennom uttalelser er ikke et resultat av en enslig intensjonell aktør, men forekommer bare i det sanne rammeverket av det større mønstret av diskurser. Historisk sett er det i seg selv mer varig og omfattende enn noen individuelle uttalelser. Produksjonen av kunnskap kan ikke sees på som en serendipitet, men har en større mening eller design av det moderne mønstre av diskurser (Schneck, 1987, s.18). Foucault peker på diskurser som praksis som systematisk former objektene som omtales (Neumann, 2001, s.17). Sett i lys av min oppgave anser jeg praksisen som former objektene for å være skolen eller den kunnskapen elevene lærer gjennom skolegangen. Kunnskapen er ikke produsert av en enslig aktør, men er konstruert og formet gjennom utviklingen av kompetanseutviklingen til samfunnet.

Et viktig aspekt ved Foucaults er at han ikke bare er samfunnsviter, men også historiker og filosof. Gjennom hans arbeid stiller han grandiose spørsmål og besvarer dette med grandiose tilnærminger og svar. En slik arbeidsmåte kan virke svært nyttig om man undersøker fenomener i stor skala, men kan være utfordrende når man studerer noe i mindre skala (Neumann, 2001, s.85-86). Forskningen i denne oppgaven tar for seg et relativt begrenset fenomen – seksualundervisningens formål og nytte i grunnskolen i Norge – og dermed må bruken av Foucaults teori begrenses og justeres for å kunne brukes. En måte denne kan begrenses og tilpasses denne forskningen er å bruke Neumanns eksempel: forskeren kan ta utgangspunkt i en tekst og spore dens ringvirkninger. Derifra kan forskeren ta utgangspunkt i en spesifikk institusjon og spore subjektposisjoner den kan avle (Neumann, 2001, s.100). En slik måte å bruke Foucaults diskursteori på vil være mer forenelig med forskningen i denne oppgaven, ettersom den rettes mot et relativt lite og begrenset fenomen. Det brukes tre tekster som utgangspunkt for analysen og det sees på både formålet og nytten, med et fokus på virkningene til tekstene og undervisningen. Institusjonen som det tas utgangspunkt i er naturligvis det norske skolesystemet, som er ansvarlig for undervisningen i grunnskolen.

2.2 Empowerment

Det finnes mange forskjellige definisjoner og tolkninger av begrepet *empowerment* og på bakgrunn av dette anser jeg det som nødvendig å presisere hva som menes med begrepet i

denne oppgaven. Man kan oversette begrepet til norsk som «å bemyndige, å gi makt til eller å sette en i stand til» (Thesen & Malterud, 2001, s.1624). Jeg mener at oversettelsen ikke fullt ut er i stand til å fange opp begrepet på en like god måte og velger derfor å bruke det engelske begrepet.

Empowerment beskrives av Alsop, Bertelsen og Holland (2006, s.1) som «en prosess som øker et individs eller en gruppes kapasitet til å ta målrettede valg og transformere disse valgene til ønskede handlinger og utfall». Empowerment kan og bli sett på både som et mål i seg selv og som en drivkraft for utvikling (Ronby, 2009, s.121). En prosess som kan bidra til å øke kapasiteten til å ta målrettede valg er å tilegne seg informasjon og kunnskap om temaet og konsekvensene valget kan føre med seg. Sett i sammenheng med den forskningen som utføres med denne oppgaven er empowerment svært aktuelt å bruke for å se på påvirkningskraften til den mulige kunnskapen og ferdighetene man kan få gjennom seksualundervisning.

Empowerment på individnivå omtales av Zimmerman (1995, s.581) som *psykologisk empowerment*. Konseptet inkluderer oppfatningen av personlig kontroll, en proaktiv tilnærming til livet og en grunnleggende forståelse av sosiopolitiske miljø (Zimmerman, 1995, s.581). På gruppenivå anvendes begrepet *organisatorisk empowerment*, som inkluderer prosesser og strukturer som øker individers ferdigheter og gir de den nødvendige gjensidige støtten for å påvirke fellesskapets forandring. Det innebærer også tanken om at individer kan samarbeide i en organisatorisk praksis for å forbedre deres kollektive liv (Zimmerman, 1995, s.581-582). I denne oppgaven anses individet som elevene som mottar seksualundervisning og organisasjonen som den norske stat og skolesystemet. Prosessene og strukturen som skal øke ferdighetene til elevene er undervisningen og lærdommen de får gjennom sin skolegang. Jeg vil se på empowerment i forbindelse med undervisningens mål og nytte, for å undersøke om den kan bidra til å øke eller fremme empowerment for elevene, og om dette kan være ett av målene i undervisningen eller en eventuell bivirkning av kunnskapsutviklingen.

Teorier om empowerment inkluderer både prosesser og utfall (Swift & Lavine, 1987, s.73). Teorien tar utgangspunkt i at handlinger, aktiviteter eller strukturer kan være empowering og at utfallet av slike prosesser kan resultere i at noen blir empowered. Både prosessene og utfallene varierer i deres ytre form ettersom ikke én spesiell standard kan fullt ut fange dens mening for alle involverte personene i konteksten (Zimmerman, 1995, s.587). Definisjonen av empowerment som anvendes i denne oppgaven beskriver en prosess som

øker kapasiteten til mottakerne, og strukturen som beskrevet av Zimmerman (1995, s.587) anses i denne oppgaven som undervisningen og skolesystemet eller skolegangen. På denne måten tolker jeg det som at undervisningen kan være empowering for elevene og virke som den prosessen som øker elevenes kapasitet til å ta informerte valg og transformere disse til de handlingene og utfallene de ønsker å oppnå.

Empowerment er kontekst- og populasjonsspesifisert og opptrer i ulike former for ulike mennesker i forskjellige kontekster (Zimmerman, 2012, s.45). Dette anser jeg som viktig å påpeke for å være klar på at empowerment kan ha ulik betydning for forskjellige mennesker. Et skille mellom empowering prosessen og utfallet beskrives som kritisk for å tydelig definere empowerment teori. Prosessene ser på det som grunnleggende at man forsøker å tilegne mennesker kontroll, nødvendige ressurser og en forståelse av ens sosiale miljø. Prosessen i seg selv er empowering hvis den bidrar til at individer utvikler ferdigheter slik at de kan bli selvstendige problemløser og beslutningstakende (Zimmerman, 2012, s.46). Prosessen knytter jeg sterkt opp mot utdanningen man får, som tar sikte på å gi elever ferdigheter slik at de kan utvikle seg til å bli selvstendige individer som tar valg basert på deres ferdigheter, kompetanse og forståelse av miljøet, og at elevene har kontroll over sitt eget liv. Denne prosessen analyseres i oppgaven med et fokus på seksualundervisning og dens formål og nytte. Empowered personer kan forventes å utvise en form for personlig kontroll, bevissthet av ens miljø og atferden nødvendig for å utøve kontroll (Zimmerman, 2012, s.47). Basert på Zimmermans utsagn kan det tolkes som at dette kun kan forventes av mennesker som har oppnådd empowerment gjennom en eller annen form for prosess, eksempelvis gjennom skolegang.

Utfallet refererer til *operasjonalisering av empowerment* slik at man kan studere konsekvensene av individenes forsøk på å tilegne seg større kontroll eller effektene av intervensjonene for å empowere menneskene (Zimmerman, 2012, s.46). Effekten og konsekvensene i konteksten til seksualundervisning kan sees på ved å blant annet studere aborttall; tallene beskriver hvor mange kvinner som opplever uønskede aborter og kan knyttes til blant annet bruk av prevensjon (Centers of disease control and prevention, 2019).

«Kompetanse er å kunne tilegne seg og anvende kunnskaper og ferdigheter til å mestre utfordringer [...]. Kompetanse innebærer forståelse og evne til refleksjon og kritisk tenkning» (Utdanningsdirektoratet, s.10). Begrepet er forenelig med empowerment teorien grunnet at kompetanse beskrives som å kunne tilegne og anvende kunnskap og ferdigheter, slik som empowerment er en prosess som øker individets kapasitet til å ta valg og bruke dette for å

oppnå ønskede handlinger og utfall (Alsop, m.f., 2006, s.1). Empowerment teorien inkluderer individets kompetanse og proaktiv atferd, naturlige hjelpesystem og organisatorisk effektivitet, og fellesskapets kompetanse og tilgang til ressurser (Zimmerman, 2012, s.46). Tolkningen av dette innebærer at kompetanse kan oppnås gjennom å lære forståelse og kritisk tenkning om blant annet konsekvenser av valg og bruk av kunnskap, som er representert i kompetansemålene i skolen (Utdanningsdirektoratet, 2020). Fellesskapets kompetanse utvikles ved blant annet utdanning og knyttes sammen med utviklingen av individers kunnskap – som til sammen utgjør fellesskapet.

Empowerment foreslår en distinktiv tilnærming for å utvikle inngrep og skape sosial forandring. Den retter fokuset mot helse, adaptasjon, kompetanse og naturlige hjelpesystemer, og inkluderer tanken om at mange sosiale problemer eksisterer på bakgrunn av ulik utdeling av eller tilgang til ressurser (Zimmerman, 2012, s.43). Min tolkning av empowerment i forbindelse med seksualundervisning og helse knyttes til individets seksuelle helse, når et menneske som er empowered har forståelse for egen helse og helse generelt, og konsekvensene av valgene de tar. Fokuset som rettes mot kompetanse sees på i forbindelse med kunnskapsutviklingen som er grunnlaget for undervisningen. Tilnærmingen karakteriseres ved at den ser på hvordan man kan øke velvære i stedet for å fikse problemer, identifisere styrker i stedet for å katalogisere risikofaktorer og søker etter en miljøfaktor i stedet for å legge skyld på ofre (Zimmerman, 2012, s.43). Hvis man ser til økt velvære kan et relevant eksempel å trekke frem være uønskede graviditeter. Empowerment er tydelig preget av et ressursperspektiv, og vil se på hvordan man kan øke velvære, i dette tilfelle minske uønskede graviditeter, i stedet for å se på dette som et problem. Det kan knyttes til kunnskap om prevensjonsmidler og konsekvensene ved å ha sex, der empowerment ser på hvordan man kan gi individene kompetanse om dette i stedet for å skylde på kvinnene for at de ble gravide i utgangspunktet.

2.3 Teoriene utfyller hverandre

Teorien om empowerment og Foucaults teori om diskurser brukes sammen i denne oppgaven, ettersom jeg mener at de kan utfylle hverandre og at begge kan bidra til å besvare problemstillingen på en hensiktsmessig måte. Foucault ser på diskursene i seg selv, om de kan virke produktive eller undertrykkende og forholdet mellom det. Teorien bidrar til å få et større overblikk over diskursene i sin helhet, ved at den ikke går særlig dypt inn på enkeltmenneskene som mottar seksualundervisningen, men heller ser på diskursenes makt og

forholdet mellom makt og kunnskap. Foucaults bidrag til den teoretiske forankringen gjør det mulig å se på seksualundervisning fra et overordnet perspektiv og å se på hvilken funksjon diskursene kan ha eller har. I motsetning til dette ser empowerment ikke på diskursene, men handler om påvirkningen de og undervisningen kan ha på mennesker – og dermed igjen hvilken påvirkning det kan ha på samfunnet. Empowerment ser på prosessen for å utvikle kunnskap og ferdigheter og bidrar til å besvare problemstillingen ved at den brukes for å undersøke den direkte påvirkningen undervisningsprosessen kan ha eller har på deltakerne. Ved å bruke begge disse teoriene kan seksualundervisningen, formålet og nytten, og diskursene sees på gjennom flere perspektiver og på ulike måter. Når disse brukes sammen skaper de muligheten til å få et mer helhetlig syn og overblikk over fenomenet.

2.4 Kunne en annen teori være aktuell?

De to teoriene som brukes i denne oppgaven ble valgt både på grunn av hvilken funksjon de har hver for seg, men også hvordan samspillet mellom de kan påvirke perspektivet og undersøkelsen i oppgaven. Dette betyr ikke at disse teoriene er de eneste som kunne være aktuelle å bruke for å besvare problemstillingen.

Det eksisterer flere andre teorier om diskurser: en av teoriene som omhandler diskurser og måter å se på diskurser, er kritisk diskursanalyse. Innenfor denne teorien er blant annet Wodak og Teun van Dijk sentrale akademikere. Kritisk diskursanalyse har utviklet seg til å bli svært relevant i samfunnsvitenskap. Teorien kan best sees på som en problemorientert teoretisk tilnærming til tverrfaglig kunnskap med flere ulike tilnærminger som hver har forskjellige teoretiske modeller, forskningsmetoder og agenda. De ulike tilnærmingene har til felles at de alle har en interesse i de semiotiske dimensjonene av makt, urettferdighet, misbruk, og politisk-økonomisk eller kulturell endring i samfunnet (Fairclough, Mulderrig & Wodak, 1997, s.357). En teori om kritisk diskursanalyse kunne vært aktuell å sett på for forskningen i denne oppgaven ettersom den undersøker et kulturelt og politisk fenomen. Grunnen til at dette teorien kunne være aktuell er at den kan brukes til å se på nytten og ved å sette søkelys på den kan forskningen bli sett på som et forslag til hvordan undervisningen kan bidra til en positiv samfunnsendring. Samtidig kan tilnærmingen brukes for å se på makten seksualundervisningen kan ha ovenfor deltakerne og samfunnet generelt, og hvordan denne makten kan påvirke samfunnsmessig endring. Teorien om kritisk diskursanalyse hadde derimot endret retningen og formålet på forskningen ved at den ser på fenomenet – eller problemet – på en annen måte enn det som er målet. Det kunne være mulig å sett på

fenomenet som problematisk gjennom å undersøke og oppdage mangler i undervisningen og dermed komme frem til hvordan den kan endres. Meningen med forskningen i denne oppgaven er i derimot å beskrive og undersøke fenomenet uten å fokusere på hvilke mangler som eksisterer. Den skal finne ut av formålet med undervisningen og på hvilken måte den er eller kan være nyttig.

Teorien om empowerment er ikke den eneste relevante teorien for å se på formålet og nytten med et fokus på individer. En annen teori som kunne vært aktuelt å anvende er Frieres teori om de undertryktes pedagogikk. I kjernen av Frieres teori er tanken om at man er et subjekt i sitt eget liv. Individer er delaktige i systemer som er i bevegelse ettersom virkeligheten ikke er statisk. Elevene som læres stimuleres til å ta egne initiativer, endre og forbedre, og gjennom denne innsatsen kan de hjelpe andre i gang. Gjennom læringsprosessen beveger individet seg mot nye muligheter til større frihet og et rikere liv, både individuelt og kollektivt. Han påpeker at virkeligheten er full av problemer som vi må gjøre noe med. Han anser livet som en oppgave man må ta på seg og for å leve et verdig liv må individer bli så selvstendig som mulig slik at de kan forbedre livet og frigjøre seg fra undertrykkelsens vaner og roller (Friere, 2002, s.12). Frieres teori kunne være aktuelt å bruke for å se på elevene, som aktive deltakere i undervisningen, som subjekter i sine egne liv. Skole- og undervisningssystemet er dynamisk og i stadig endring. Elever er med på å endre og forbedre skolesystemet og undervisningen gjennom muligheten for å evaluere undervisningen (Kunnskapsdepartementet, 2014). Han ser på undertrykte grupper og dette er noe forenelig med hvordan forskningen i denne oppgaven ser på nytten av seksualundervisning. Det trekkes frem tre grupper: personer med funksjonsnedsettelse, personer med ulike seksuelle orienteringer, og personer av ulike kjønn og som har ulike kjønnsidentiteter. Personer med funksjonsnedsettelse, ulike seksuelle orienteringer og kjønnsinkongruens kan være undertrykt i samfunnet og dermed kunne Frieres teori vært relevant for å se på hvordan seksualundervisningen kunne bidra til at de ikke opplever videre undertrykkelse. Undervisningen om seksualitet og informasjonen elevene tilegner seg kan bidra til at de kan forbedre livet sitt. Grunnen for at Frieres teori ikke ble valgt er at den har mer fokus på endring av systemer enn empowerment teorien. Formålet med oppgaven ville endret seg dersom fokuset skulle bli lagt på hvordan elevene kan forbedre eller forandre innholdet i undervisningen, mens fokuset for forskningen retter seg mot å finne ut av formålet og nytten av seksualundervisning.

3.0 Metode

I følgende kapittel presenteres og redegjøres metoden for datainnsamling brukt i denne oppgaven. Først beskrives samfunnsvitenskapelig forskning som begrep og mitt vitenskapelige ståsted legges frem, for å vise hvilket perspektiv som brukes for å tydeliggjøre fenomenet som forskes på. Det gjennomgås begrepet 'forstående studier', som gir en forklaring på hvilken type forskning og studie denne oppgaven er basert på. Videre i kapitlet legges det frem hvilket forskningsdesign som er valgt ut og hvorfor akkurat dette anses å være en god løsning. Deretter introduseres den valgte metoden for datainnsamling og det forklares hvorfor denne metoden faller naturlig for oppgaven. Når metoden gjennomgås inkluderer dette en beskrivelse av fremgangsmåten og hvordan den innsamlede empirien har blitt behandlet. Dokumentene som har blitt samlet inn og brukes som data blir lagt frem og kort redegjort for. Den valgte analysemetoden presenteres og det beskrives hvordan den anvendes i denne oppgaven. Det tas stilling til gyldigheter, påliteligheten og de etiske elementene ved å gjennomføre samfunnsvitenskapelig forskning.

3.1 Samfunnet og samfunnsvitenskapelig forskning

Før det gjøres rede for samfunnsvitenskapelige metoder og valgt metode, anser jeg det som hensiktsmessig å forklare hva som menes med samfunnsvitenskapelig metode. Forskningen som gjennomføres i denne oppgaven er studien av et samfunnsvitenskapelig fenomen i Norge. Samfunnsvitenskap handler om samfunnet i sin helhet, men tar og for seg gruppene og de ulike enkeltmenneskene som lever innad i samfunnet. Disse menneskene lever med hver sine meninger og verdier, de har ulike sosiale og økonomiske bakgrunner, kjennetegner og relasjoner til hverandre. Til sammen utgjør alle menneskene samfunnet som helhet. Vitenskapen som studerer dette kalles derfor samfunnsvitenskap (Grønmo, 2016, s.18). Samfunnsvitenskap ser på sosiale forhold, som sier noe om hvordan individer har det i samfunnet, om de får aktualisert rettighetene sine og om de har mulighet til å påvirke egne liv og samfunnet de er en del av (FN-sambandet, 2019). Jeg anser seksualundervisning som et sosialt forhold på grunn av at den inneholder informasjon om hvordan mennesker i samfunnet har det og kan gi kunnskap om rettighetene sine og muligheten til å påvirke livene deres. Forskningen i denne oppgaven sikter seg inn på seksualundervisning og tar for seg deltakerne som har fått denne undervisningen med et spesielt fokus på tre grupper. Den ser på

seksualundervisning i et helhetlig perspektiv ved å se på formålet til undervisningen og knytte dette sammen med nytten den kan ha for enkelte grupper og samfunnet generelt.

Relatert til sosialt arbeid anser jeg samfunnsvitenskap som å spille en sentral rolle for praktisering og utvikling av alle elementene sosialt arbeid består av. En del av arbeidet består av å fremme sosial endring og utvikling (Fellesorganisasjonen, 2017, s.3) og dette knyttes tett opp mot formålet ved samfunnsvitenskapelig forskning, samt forskningen som gjennomføres i denne oppgaven. Resultatene fra slik forskning kan blant annet vise til ulike utviklinger av samfunnsmessige forhold (Fellesorganisasjonen, 2017, s.3).

Samfunnet i seg selv består av mange ulike elementer og mangfoldighet på flere arenaer, og det er viktig å påpeke at samfunnsvitenskapelig forskning er like komplekst. Grønmo (2016, s.24) beskriver tre hovedoppgaver innenfor samfunnsvitenskap; analytiske oppgaver, kritiske oppgaver og konstruktive oppgaver. Analytiske oppgaver begrenser seg ikke til å beskrive fenomenet, men skal videre analysere forholdene ved bruk av generelle begreper, teorier og innsikter innenfor samfunnsvitenskap. Kritiske oppgaver ser derimot på allerede etablerte ordninger og mønstre i samfunnet, der disse problematiseres og drøftes med et kritisk syn, og forskjellige verdier og modeller for sosial samhandling og organisering. Konstruktive oppgaver bruker innsikt i problemer i samfunnet som et grunnlag for å foreslå tiltak av disse problemene ved å bruke samfunnsvitenskapelig virksomhet (Grønmo, 2016, s.20).

Jeg påstår at denne oppgaven går hovedsakelig under kategorien analytiske oppgaver, selv om den samtidig bruker visse elementer fra kritiske oppgaver. Grunnlaget for kategoriseringen er en beskrivelse av seksualundervisning og forskningen bruker en analytisk undersøkelse av formålet og nytteverdien. Formålet med oppgaven er i tråd med dette, da det baserer seg på å studere den allerede etablerte ordningen rundt seksualundervisning i grunnskolen og drøfter forskjellige verdier og begreper, og teorier for å gi innsikt i fenomenet.

Når man ser til metoden(e) som anvendes i forskning anses det som naturlig å forklare hvilken metodisk tilnærming som brukes. En måte å arbeide på er ved å bruke en induktiv tilnærming. Man arbeider fra empiri til teori. En begynner undersøkelsen uten noen teoretisk bakgrunn, men henter først inn data. Hensikten med denne tilnærmingen er å finne generelle mønstre som kan bli til teorier eller generelle begreper (Johannessen, m.f., 2016, s.47). I dette prosjektet bruker jeg en induktiv tilnærming ved at det først samles inn empiri om

seksualundervisning og hvordan den kan påvirke mennesker og samfunnet. Med den innsamlede empirien finnes det frem til relevante teorier som kan bidra til å besvare problemstillingen.

3.2 Forstående studier

Forstående studier skal brukes for å utvikle en mer helhetlig forståelse av de fenomenene som man undersøker (Grønmo, 2016, s.391). Forskningen som gjennomføres i denne oppgaven skal undersøke seksualundervisning gjennom en helhetlig forståelse av fenomenet ved at fokuset rettes mot formålet og nytten fenomenet i seg selv har eller kan ha. Forstående studier belyser meningen eller betydningen som knyttes til forekomster eller handlinger i samfunnet (Grønmo, 2016, s.391). Forekomsten betyr i dette tilfellet selve seksualundervisningen og forskningen i denne oppgaven skal se på betydningen av formålet til undervisningen og nytten undervisningen kan ha for mennesker.

Et viktig aspekt innenfor forstående studier er konteksten rundt fenomenet og forskerens forhold til aktørene. Helhetsforståelse forutsetter at fenomenet som forskes på blir analysert i sammenheng med den konteksten det befinner seg i. Et relevant eksempel på fenomener slike studier kan ta for seg er bestemte organisasjoner eller institusjoner, eventuelt hvilken mening som tilknyttes sentrale prosesser eller virksomheter innenfor de gitte stedene. Med tanke på at forstående studier i stor grad handler om kontekster er disse vanligvis basert på kvalitativ data og analyser (Grønmo, 2016, s.391-392). Undersøkelsen som utføres i denne oppgaven ser på empirien for å skape en forståelse av hva formålet med undervisningen er og hvilken nytte den kan ha. Formålet sees på gjennom en helhetlig forståelse ved å ikke kun ta for seg de direkte målene som legges frem av staten – kompetansemålene – men også andre dokumenter som jeg anser som relevante for å se på konteksten rundt seksualundervisning, og hvordan denne prosessen kan være av betydning.

3.3 Valg av kvalitativ tilnærming

I alle forskningsprosjekt er metoden verktøyet man bruker for å finne frem til og samle inn informasjon om fenomenet man ønsker å undersøke. Metodene man bruker sees i sammenheng med teoretiske perspektiv og kunnskapsutvikling. For å utvikle interessant

kunnskap må man basere forskningen på hensiktsmessige forskningsmetoder. Hvilke metoder man bruker i forskningsprosjektene sine er avhengige av hvilket samfunnsforhold man skal studere (Grønmo, 2016, s.15). Dette viser hvor kritisk valg av metode er for enhver forskning og hvordan den kan påvirke forskningen.

Datainnsamling er grunnleggende for å kunne besvare problemstillingen. Innsamlingen kan gjøres på flere ulike måter og er avhengig av om du velger kvalitative eller kvantitative metoder. I denne delen av forskningsprosessen skal det samles inn informasjon som gjenspeiler virkeligheten rundt fenomenet som skal forskes på (Johannessen m.f., 2016, s.29). Verken kvalitativ eller kvantitativ kan i seg selv anses å være den beste måten å samle inn data på, men fenomenet kan vise at den ene metoden er å foretrekke over den andre. Valget av å bruke den ene eller andre faller på forskeren og hva forskeren ønsker å finne ut av med undersøkelsen (Grønmo, 2016, s.24). Målet med min forskning er å finne formålet til seksualundervisningen og hvilken nytte den kan ha. Jeg mener at fenomenet som forskes på viser at en kvalitativ metode er å foretrekke, av den grunn at formålet med undervisningen og nytten den kan ha ikke kan gjenspeiles like godt i kvantitative data som i kvalitative data. Med problemstillingen som grunnlag faller valget på å bruke kvalitative metoder for å best kunne svare på problemstillingen. Kvantitativ metode kunne vært aktuelt, men det kan vise seg utfordrende å samle inn tall og statistikk på hva formålet med undervisningen er, samtidig som det har vist seg vanskelig å finne direkte målbare data om på hvilken måte det kan være nyttig. Det kunne vært aktuelt å gjennomføre en kvantitativ undersøkelse ved hjelp av spørreskjemaer, men dette fører og med seg sine egne utfordringer. Det ville være mest hensiktsmessig å bruke et utvalg av personer som er nåværende elever på grunnskoler eller de som nylig har gått ut fra skolen. Grunnen til at disse anses å være mest aktuelle er at de vil ha et undervisningsopplegg som reflekterer dagens situasjon og det er fordelaktig at det ikke er lang tid siden de gjennomførte undervisningen. Samtidig er det etiske hensyn som bør tas når man forsker på sensitive temaer og spesielt dersom utvalget inneholder mindreårige personer. Kvalitativ forskning vil derimot bidra til å gi et dypere innblikk i årsakssammenhengene og de spesielle mønstrene knyttet til seksualundervisningen. I oppgaven ser jeg på sammenhengen mellom formålet for undervisningen og på hvilken måte den kan være nyttig. Forskingen som gjennomføres i denne oppgaven skal se på *hvorfor* og *hvordan* dette skjer, ikke *at* det skjer. Valget faller på dermed på kvalitative metoder som de mest aktuelle og hensiktsmessige å bruke i oppgavens forskning.

Metoden som brukes for å samle inn data for å besvare dette er dokumentanalyse og litteraturstudie. Fordelen med en kvalitativ metode i en oppgave som denne er at den vil gi en innsikt i fenomenet som forskes på og dette er blant annet grunnen til at kvalitative metoder er aktuelle her. Den kvalitative metoden som jeg bruker i oppgaven er å hente inn og analysere eksisterende dokumenter ved å gjennomføre en litteraturstudie og diskursanalyse. En litteraturstudie gjennomføres ved å se på, undersøke og hente inn allerede eksisterende forskning, kunnskap og tekster om et tema (Johannessen, m.f., 2016, s.105). En diskursanalyse er en analyse av diskurser. Den foregår ved å se på den kommunikative og tekstlige praksisen av sosiale prosesser, og ser på den konteksten de forekommer i (Petersen, 2007, s.2).

Det kunne være aktuelt å anvende intervju som en kvalitativ metode for å besvare problemstillingen. En slik arbeidsprosess kommer samtidig med utfordringer. Det kan antas å være utfordrende å bruke et spesifikt utvalg av mennesker for å svare på de ulike elementene i problemstillingen. Formålet med seksualundervisningen ville dermed bli subjektiv og det kan være at intervjuobjektene ville svart hva formålet for de selv eller hva de mener burde være målet. Det er på ingen måte sikkert at dette gjelder den generelle befolkningen og kan dermed ikke brukes til å gi en generell uttalelse (Johannessen, m.f., 2016, s.145). Oppgavens natur hadde dermed endret seg til å kun fokusere på et begrenset utvalg av befolkningen og hadde bidratt til samfunnet på en annen måte enn det er ønskelig at denne oppgaven skal.

3.4 Forskningsdesign

Et forskningsdesign viser til hvordan forskeren har formet forskningen sin. Den første delen av prosessen er å finne et spørsmål eller fenomen man er nysgjerrig på og formulere dette til en problemstilling. Denne blir dermed utgangspunktet for forskningen og er med på å bestemme hvilke metoder man bruker for å undersøke fenomenet (Johannessen, m.f., 2016, s.69). Dette er forenelig med hvordan det arbeides i denne oppgaven der bakgrunnen for undersøkelsen gjenspeiles i hva som ønskes å studere – som innledningsvis forklares å være seksualundervisningens mål og nytten knyttet til dette. Samtidig er det viktig å tenke over og redegjøre for hva forskningen kan bidra med og hvorfor man ønsker å undersøke og utforske dette spesifikke fenomenet (Johannessen m.f., 2016, s.28-29). Dette gjennomgås også i

innledningen, der det blir forklart bakgrunnen for hvorfor det ble valgt akkurat dette temaet og hvorfor det anses som relevant for sosialt arbeid.

Forskningsdesignet i denne oppgaven bruker en dokumentstudia i form av en litteraturstudie som metode for å samle inn data. Dette er et design som er svært forenelig med diskursanalyser; analysemetoden som brukes for å gjennomgå funnene.

3.5 Dokumenter som empiri

En fremgangsmåte innenfor kvalitativ metode som påstås å være svært aktuelt for datainnsamlingen i denne oppgaven, er å hente inn relevante dokumenter og bruke disse som empirisk grunnlag; metoden er dokumentstudia. Dokumentstudier kan gjennomføres på flere ulike måter, men i denne oppgaven anvendes litteraturstudier.

3.5.1 Litteraturstudie

I begynnelsen av et undersøkelsesprosjekt er det svært hensiktsmessig å samle inn allerede eksisterende informasjon om fenomenet, blant annet for å undersøke om lignende forskning har blitt gjennomført tidligere eller for å hente inn et empirisk grunnlag for egen forskning. En slik gjennomgang av litteraturen kan være et fundament for en empirisk undersøkelse, men selve undersøkelsen kan også være målet (Johannessen, m.f., 2016, s.105). I begynnelsen av forskningen gjennomført i denne oppgaven anså jeg det, på bakgrunn av temaets natur, som helt grunnleggende å først se på allerede eksisterende litteratur og forskning om seksualundervisning. Undersøkelsen av formålet og nytten til seksualundervisning er forskningens mål og dermed var det nødvendig å se til publiserte tekster for å finne frem til empiri som kan besvare dette, samtidig som dette gir et overblikk over hvilken forskning som tidligere har blitt gjennomført.

Innenfor litteraturstudier er det ikke en fastsatt mal om hvordan den skal gjennomføres, men det kan legges frem visse krav til hva som skal være oppfylt; problemstilling og formål ved forskningen skal utformes, søk skal presenteres, gjennomgang av søkeprosessen og innhenting av data, analyse og diskusjon av dataen skal legges frem, samt en sammenlagt rapport (Johannessen m.f., 2016, s.106). Problemstillingen i denne oppgaven blir man kjent med innledningsvis og gjenspeiles tydelig i formålet med

forskningen. Noen av søkeordene som brukes, samt søkeprosessen og hvordan dataen blir innhentet, redegjøres for og presenteres i dette metodekapitlet. Videre i oppgaven presenteres de empiriske kildene som brukes og den analyseres ved bruk av Bacchis tilnærming til diskursanalyse i kapitlene 4 og 5. Avslutningsvis i oppgaven legges det ikke frem en direkte rapport, men derimot en oppsummering av forskningen som oppgaven har konstruert.

3.5.2 Gjennomføring av dokumentinnsamling og litteraturstudie

I løpet av kapitlet har det blitt gjennomgått litteraturstudie som metoden jeg anvender for å samle inn og vurdere data i denne oppgaven. Det har kontinuerlig blitt pekt på hva formålet med dette forskningsprosjekt er og hva det skal belyse for å illustrere relevansen av valgt metode. Det første steget i gjennomføring av innsamlingen er å lokalisere aktuelle tekster og dokumenter som kan vise seg å være relevante for å besvare problemstillingen.

I oppgaven blir problemstillingen presentert innledningsvis - den tar sikte på å utforske formålet med seksualundervisning i grunnskolen i Norge og finne ut på hvilken måte den kan være nyttig. Målet med denne forskningen er hovedsakelig å finne ut av og bringe søkelys på hvorfor man har slik undervisning og hva som kan oppnås gjennom den. Når man har fastsatt hvilket mål man skal oppnå ved bruk av metoden er neste steg å søke etter relevant informasjon fra ulike kilder (Johannessen m.f., 2016, s.106). Målet blir dermed basen for søk og innhenting av litteratur og gjenspeiles i stor grad i formålet til forskningen. De plattformene som ble brukt som søkemotorer var Google (scholar), WHO, regjeringen og Oria. Gjennomgangen begynte med disse plattformene og det dukket opp svært mange relevante og aktuelle treff, og jeg antar at det samme hadde forekommet hadde det blitt anvendt andre kunnskapskilder ettersom dette er et stort tema. Google (scholar) henviser selv til mange ulike plattformer og på grunn av dette anså jeg det ikke som nødvendig å se på flere søkeplattformer enn de som er nevnt over. Dermed vurderte jeg at disse plattformene ga gode nok resultater, og for å begrense mengden av artikler, bøker, studier og andre publikasjoner ble ikke andre søkemotorer anvendt i like stor grad.

I denne oppgaven gjøres det systematiske søk på litteratur. Strategien foregår slik at innhenting av informasjon er planmessig og begrunnet, og søket skal være dokumentert og etterprøvbart (Kirkehei & Ormstad, 2013, s.142). Søkene jeg har gjort er planlagte på den

måten at jeg visste hvilke søkeord jeg ville bruke og kan begrunnes i at jeg mente disse kan gi meg god og relevant informasjon som kan besvare problemstillingen. I litteratursøket ble søkeordet *seksualitet* brukt. Regjeringens hjemmeside ga 275 treff og der fant jeg blant annet «Snakk om det! Strategi for seksuell helse» som brukes som empiri i denne oppgaven. Strategien forklarer at seksualitet er en ressurs gjennom livet og ser på seksuell helse fra flere perspektiver (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.7). *Kompetansemål* er et annet søkeord som ble brukt ettersom målet med forskningen retter seg mot formålet til seksualundervisning i grunnskolen i Norge, og disse målene er regjeringens krav for hva elever i grunnskolen skal lære. Søkeordet viste til en nettside fra Utdanningsdirektoratet hvor kompetansemålene for 10.trinn i norskundervisning ble lagt frem og på denne siden kom det opp en link til en side om fagfornyelsen – nye læreplaner i 2020. På denne siden kunne jeg trykke meg inn på en oversikt over de nye læreplanene i grunnskolen og videre til en oversikt over alle fagene. Her kunne jeg gjennomgå alle nye læreplanene i alle fagene i grunnskolen.

Første del av problemstillingen handler om formålet med seksualundervisning og det er dermed naturlig å finne kilder som legger frem hva dette er. Andre søkeord som ble anvendt er *negative seksuelle erfaringer* og *positive seksuelle erfaringer*. De to søkeordene ga flere av de samme kildene der de negative assosiasjonene til seksualitet var overrepresentert og flere handlet om ungdom. I flere av publikasjonene nevnes helse, helseproblemer og levevilkår. At det ikke dukket opp særlig mange artikler o.l. om de positive effektene av seksuell erfaring betyr ikke dette at de ikke kan gi et innblikk i hvordan man kan arbeide mot positive seksuelle erfaringer. De negative erfaringene kan vise hvilke problemområder som finnes og kan utvikles, samt hvordan dette kan ha en innvirkning på de påvirkede partene og dermed samfunnet generelt. Ettersom strategien fra Helse- og omsorgsdepartementet handler om seksuell helse, og at flere av kildene rettet seg mot helse, ble WHO sett på som en svært relevant kilde. Her ble søkeordet *sexual health* brukt. Ved bruk av dette søkeordet kom det opp en rapport kalt «Sexuality health, human rights and the law», som brukes som empiri i denne oppgaven. Rapporten handler om forholdet mellom seksuell helse, menneskerettigheter og loven. Ett av kapitlene retter seg kun mot seksualundervisning som står sentralt i forskningen i denne oppgaven. Forholdet mellom seksuell helse og menneskerettighetene knyttes opp mot formålet for seksualundervisningen og på hvilken måte den kan være nyttig, på bakgrunn av likestillingen og likeverd som representeres i menneskerettighetene og står sentralt for en positiv utvikling av samfunnet (United Nations).

3.5.3 Hvilke dokumenter benyttes?

I denne oppgaven pekes det ut blant annet offentlige dokumenter fra anerkjente kilder, som stortingsmeldinger og statlige satsinger på bakgrunn av at slike kilder anses som troverdige og legitime. Formen på denne typen dokumenter som anvendes her er skriftlige dokumenter. Med andre ord er dette dokumenter som er nedskrevet. Det anses som viktig å peke på at valgt faglitteratur vurderes ut ifra den konteksten de er skrevet i, som når den er skrevet og hvilke lesere den ønsker å nå (Johannessen m.f., 2016, s.100).

De dokumentene som blir benyttet i denne oppgaven er kompetansemål i samfunnsfag, naturfag og KRLE (Kristendom, religion, livssyn og etikk), WHO's rapport om seksuell helse, menneskerettigheter og loven og «Snakk om det! Strategi for seksuell helse».

Det er kun de kompetansemålene som er relatert til seksualitet og lignende temaer som blir anvendt i denne oppgaven ettersom det er kun disse som anses å være relevant for å besvare problemstillingen. Målene for undervisningen er satt av Utdanningsdirektoratet og gir en skriftlig beskrivelse av de konkrete målene staten har satt for opplæringen av grunnskoleelever. Publikasjonen av WHO fra 2015 har tittelen 'Sexual health, human rights and the law'. Teksten har et bredt fokus på seksualitet og trekker inn flere viktige temaer. Det kommer hovedsakelig til å bli sett på de delene av teksten som omhandler seksualundervisning og seksuell helse, men andre deler av teksten kan bidra til en god refleksjon rundt seksualitet. Strategien «Snakk om det!» fra Helse- og omsorgsdepartementet fokuserer på seksuell helse i Norge. Det gjennomgår tema som abort, autonomi og grensesetting. Innholdet i dokumentet beskriver seksualitet og seksuell helse som en ressurs gjennom livet (Helse- og omsorgsdirektoratet, 2017, s.7). Med bakgrunn i de ulike temaene som blir tatt opp i strategien og at den kun retter seg mot det norske samfunnet, påstår jeg at den er svært aktuell for forskningen i denne oppgaven. Informasjonen som gjøres tilgjengelig gjennom dette dokumentet viser hva Helse- og omsorgsdepartementet mener er viktig å satse på og hvilken kunnskap som bør være tilgjengelig. Den retter seg ikke bare mot fagpersonell, men den er tilgjengelig og aktuell for enhver annen person. Strategien sikter seg inn på hva som videre skal gjøres innenfor seksuell helse og dokumentet kan i stor grad være hjelpelig med å utforske seksualitet og seksualundervisning i Norge (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.5).

De innsamlede kompetansemålene, strategien for seksuell helse og rapporten fra WHO

har alle et fokus på seksualitet og lignende temaer, men ser på dette fra forskjellige vinkler. Kompetansemålene forteller mye om de ulike elementene ved seksualitet som staten anser å være viktig informasjon. Jeg knytter dette direkte opp mot delen av problemstillingen som spør om formålet med undervisningen og videre fra dette trekker jeg inn to tekster som bygger videre på målene ved å se på hvordan de kan påvirke menneskene i samfunnet.

Gjennom prosessen med å utforske og hente inn relevant empiri var det flere tekster som ble utelatt ved bruk av kodeskjemaet. Blant disse var NOU: gutterom, jenterom og mulighetsrom. Teksten ble sett på ettersom det skrives om grunnskoleopplæringen og seksualundervisningen som en del av denne. Teksten har et større fokus på kjønn og likestilling enn seksualitet og seksualundervisning. I gjennomgangen av delen av teksten som handler om seksualundervisning ble kilden til denne informasjonen presentert som strategien for seksuell helse av Helse- og omsorgsdepartementet. Dette dokumentet hadde større fokus på seksualitet og seksuell helse og ble dermed sett på som mer relevant. En annen tekst som ble vurdert som empiri var 'Aspect of sexuality education in Europe – definitions, differences and developments' av Alsop, Bertelsen og Holland. Selv om teksten handler om seksualundervisning ser den på dette gjennom utviklingen, holdningene og eksempler på ulike tilnærminger til undervisningen. Innholdet i teksten gjør at fokuset i min forskning hadde skiftet fra en undersøkelse av fenomenet og nytten, til et fokus på mulige utviklingsområder og holdninger til undervisningen. Teksten ble vurdert som å ikke være like aktuell som den først ble antatt å være ettersom formålet med min forskning ikke skal ta sikte på å konstruere nye mulige tilnærminger til seksualundervisning, men heller fokusere på nytten den kan ha.

Andre dokument som er svært aktuell å ta opp her er kompetansemålene fra Kunnskapsløftet i 2006. Når jeg begynte innhentingsprosessen og forskningen min var disse kompetansemålene fortsatt gjeldende og ble dermed utgangspunktet for empirien. Gjennom undersøkelsen av Kunnskapsløftet i 2020 oppdaget jeg at flere av kompetansemålene som omhandlet seksualitet og lignende temaer ble endret. Læreplanen ble ikke iverksatt før starten på skoleåret 2020 og visse læreplaner innføres ikke før til neste år. Denne oppdagelsen gjorde at jeg vurderte den nye læreplanen som mer gjeldende og aktuell, og valgte dermed å bruke den nye læreplanen som empiri.

3.6 Kildekritisk vurdering

Når man søker etter og ser på ulike kilder til relevant informasjon er det nødvendig at man er kritisk til hva som blir presentert. I innsamlingsprosessen er kildekritikk svært viktig. Før innsamlingen av data foregår er det nødvendig at man tar et standpunkt til hvilke tekster er tilgjengelige og aktuelle (Grønmo, 2016, s.177). Tekstene som ble vurdert i denne forskningsprosessen var basert på anerkjente forfattere, institusjoner eller organisasjoner. Fokuset ble rettet mot slike kilder for å sikre at informasjonen som kom ut av publikasjonene var troverdige og kom fra kilder som virker tillitsfulle og legitime. Relevansen av tekstene er samtidig noe forskeren må vurdere under gjennomføringen av innsamlingen. At man kontinuerlig gjennomgår dokumenter kan bidra til å hente inn andre eller mer aktuelle og relevante tekster (Grønmo, 2016, s.177). I hele prosessen av tekstinnsamlingen i denne oppgaven har det kontinuerlig blitt sett på flere dokumenter som kan vise seg å være aktuelle, eventuelt mer aktuelt enn de dokumentene som utgjør empirien. En slik forskningsprosess anser jeg som å gi en større mulighet for at de tekstene som brukes er svært gode kilder for å besvare problemstillingen. Alle tekstene som ble sett på ble vurdert ut fra kodeskjemaet for å evaluere relevansen deres. De utvalgte dokumentene er de som jeg vurderte som de beste å bruke for å se på formålet og nytten til seksualundervisning.

Når man ser på om de eventuelle kildene man bruker og om disse er troverdige må de samtidig sees i lys av konteksten de opptrer i. Ved å gjøre dette kan man vurdere om de kildene man ser på kan anses å være autentiske og om innholdet i teksten er troverdig. Konteksten er viktig for at man skal forstå og tolke innholdet i tekstene og hva som er meningen med teksten. Det er aktuelt å se på blant annet hvem som har skrevet tekstene, hva intensjonen med teksten er og hvilket budskap den har som hensikt å formidle (Grønmo, 2016, s.178). Dokumentene som anvendes som oppgavens empiri er fra høyt anerkjente institusjoner og fra statlige organer i et legitimt og troverdig land. WHO er et godt etablert og en høyst troverdig og tillitsfull organisasjon og øvrige kildene er fra den norske regjeringen som også blir sett på som en troverdig og god kilde. Konteksten rundt disse dokumentene er et aspekt som skal vurderes og sees nærmere på, ettersom det hentes ut enkelte utdrag fra tekster skaper dette en egen kontekst fra det som vurderes som relevant å trekke ut. Dette ekskluderer annen tekst fra dokumentene, noe som kan påvirke hvordan tekstene blir oppfattet og fremstilt. Jeg påstår at alle innsamlede tekstene har en god intensjon bak seg og at budskapet anses å være informativt med tanken om å opplyse leseren om temaene. Alle

publiserte dokumenter ønsker å formidle sin egen side av en sak eller et tema, og innholdet i de valgte tekstene kan tolkes som at det er ment til å oppfordre til tilgjengelig og god informasjon om seksualitet og seksualundervisning. Utgangspunktet i disse tekstene tolkes slik at forfatterne påstår at seksualundervisning kan ha eller har en positiv effekt eller nytte. Funnene er støttet opp av andre publikasjoner og forskning, men samtidig skal det i analysen sees på undervisningen fra et objektivt syn – dermed er det viktig å samtidig se på om, og i så fall hvordan, seksualundervisning kan tenkes å ha en negativ effekt. Problemstillingen retter seg mot formålet og nytten den kan ha for samfunnet, derfor er de positive effektene naturlig å se på blant annet for å finne ut hva de er. Likevel er det nødvendig å se på om de tilsynelatende positive effektene kun kan sees på som utelukkende positive, samt hvordan påvirkning de tolkede effektene kan ha på arbeidsmåten for å oppnå målet med undervisningen. Dette er viktig slik at man ser på fenomenet fra flere vinkler for å få en dypere forståelse av fenomenet og kan bidra til at forskeren og leseren ikke blir partisk i forhold til de positive utfallene av undervisningen.

3.7 Diskursanalyse og diskurser

I teorikapitlet ble det presentert en definisjon av begrepet diskurs og er den gjeldende tolkningen som brukes i denne oppgaven.

En av de grunnleggende tankene innenfor diskursanalyser er at sosiale prosesser foregår gjennom kommunikativ og tekstlig praksis. Prosessene gjør seg synlig i at makt- og dominansforhold blir etablert og forløper gjennom artikuleringen av dem og at samfunnsmessige konflikter er forankret i verdensforhold. Tekstene forstås ikke bare som de ordene som er nedskrevet, men samtidig konteksten rundt dem (Petersen, 2007, s.2). I denne oppgaven brukes diskursanalyse som en ren tekstanalyse der de samfunnsmessige diskursene er sett på ved bruk av tekster. Sett i sosiologiske forhold kan tekstanalyse være et godt alternativ på grunn av at samfunnsmessige forhold ofte blir etablert gjennom tekster der de formidler en kunnskap. Uavhengig av hvilken tekst det er snakk om er den av betydning eller en bærer av kunnskap. På den ene siden er de betydningene eller kunnskapen som tekstene formidler et produkt av blant annet kulturelle og normative forutsetninger. På den andre siden kan tekstene i seg selv produsere samfunnsmessige betingelser ved at den legger frem egen kunnskap. Eksempelvis kan tekster fra de offentlige myndighetene vise til forandringer eller

utvikling av den verden de er en del av, ved å skrive ordninger og beslutninger i teksten. Samtidig gjenspeiler de tidligere og eksisterende oppfatninger av forholdet mellom borger og staten. Det som uttrykkes i teksten er dermed ikke bare teksten i seg selv, men viser en form for felles kompetanse og viten som deles av leseren og produsenten – de uttrykker en samfunnsmessig kunnskap. Ved å bruke diskursanalyser søker man etter den samfunnsmessige viten og betydningen som tekstene inneholder, der dette er diskursene (Petersen, 2007, s.3-4).

Det eksisterer flere måter å gjennomføre en diskursanalyse på og i denne oppgaven brukes hovedsakelig Carol Bacchis tilnærming til en diskursanalyse. Grunnprinsippet i tilnærmingen hennes kan brytes ned til en enkelt setning; «*What is the problem and what is the problem represented to be?*». Betydningen av dette prinsippet tolkes som at det kan være en ulikhet mellom hva problemet kan oppfattes å være, eller faktisk er, **og** hvordan det blir fremstilt. Hvordan et individ oppfatter eller tenker på noe vil dermed påvirke hva en mener bør gjøres med det (Bacchi, 2006, s.1).

Tilnærmingen som har blitt utviklet av Bacchi baserer seg på en tanke om at det ikke er hensiktsmessig å se på objektene eller problemene som uavhengige av måten de blir omtalt eller presentert å være (Bacchi, 2006, s.1). Det grunnleggende prinsippet som brukes her er ment til å sette i gang en tankeprosess rundt hvordan problemet fremstilles ved å stille spørsmål som eksempelvis analyserer hva som antydes i fremstillingen eller hva som blir tatt for gitt i representasjonen av problemet. Samtidig er det viktig å tenke på hvordan responsen på problemet hadde vært dersom problemet hadde blitt fremstilt på en annen måte (Bacchi, 2006, s.2).

Bacchis tilnærming til hvordan en tenker på og møter et problem anser jeg å være svært relevant å anvende i tråd med de øvrige elementene i metoden. Bakgrunnen for dette er hennes fokus på politikk og hvilke forslag som legges frem i politikken (Bacchi, 2006, s.2), som jeg mener gjenspeiles i hva staten velger å inkludere i seksualundervisningen i grunnskolen og hvordan dette påvirker den eventuelle nytten man kan oppleve. Målene for seksualundervisningen i skolen er bestemt av staten og vil dernest – ifølge Bacchi - være påvirket av hvordan staten presenterer dette for de som arbeider i skolen og hvordan skolen og de enkelte lærerne tolker og oppfatter dette (Bacchi, 2006, s.1). En analyse av tekstene som har blitt samlet inn skal dermed sees i lys av de samfunnsmessige forholdene som sees

på, samtidig vektlegges Bacchis tilnærming til diskursanalyser ved å kontinuerlig se på hvordan problemet, eller det samfunnsmessige forholdet, presenteres i tekstene.

I denne oppgaven brukes tilnærmingen til Bacchi som oppsummeres slik; «What's the problem and what's the problem represented to be?» (Bacchi, 2006, s.1). For at dette skal kunne brukes i denne oppgaven sees tilnærmingen på en annen måte, med inspirasjon og et grunnlag fra Bacchis uttalelse. Forskingen tar ikke direkte opp et problem, men heller et tema som omhandler et fenomen som påvirker samfunnet, og et mål satt for å tilegne borgere kunnskap og hva som kan springe ut av denne. Det direkte målet med seksualundervisningen kommer frem i kompetansemålene som er utarbeidet av den norske stat. Dette knyttes opp mot hvordan den enkelte lærer tolker målene og hvordan dette påvirker måten de arbeider mot å oppnå målet. I overført betydning påstås det at Bacchis tilnærming viser til at måten et problem, eller i dette tilfellet et mål, blir presentert påvirker hvordan mottakeren velger å arbeide for å løse dette. Retorikken og hvordan man ordlegger seg har stor betydning for hva mottakeren vektlegger når de planlegger arbeidsmåten og hvordan de tar sikte på å oppnå målet. Ved å stille spørsmålet «hva er målet og hvordan er dette representert?» vil jeg kunne undersøke diskursene gjennom å se på hvilke begreper, ord og retorikk som er brukt når seksualundervisning er omtalt i de ulike tekstene. Når Bacchis tilnærming brukes ser jeg på hvordan det er mulig at leseren tolker dette og hvordan dette kan påvirke arbeidsmåten. Dette viser seg særlig relevant når kompetansemålene analyseres, men også hva utfallet og påvirkningskraften av undervisningen og kunnskapen kan tolkes som og hvordan dette kan påvirke hva som anses å være av nytte.

Jeg mener at det bør påpekes at de valgte diskursene kan på noen måter virke mangelfulle og ved å fokusere på disse spesifikke diskursene kan det være elementer som ikke blir sett på eller områder som ikke blir utforsket like mye. Dokumentene som utgjør dataen kan samtidig spille en stor rolle for hva som eventuelt kan bli utelatt eller ikke sett på. Et eksempel som anses å være høyst relevant å trekke inn her er kompetansemålene som brukes. Det har ikke blitt hentet inn alle kompetansemålene for alle fagene og oppgaven har kun fokusert på de jeg mener er relevant for min forskning. Ved å utelate visse kompetansemål kan dette påvirke konteksten rundt og forståelsen av kompetansemålene, ettersom leseren ikke får et fullt innblikk i alt staten ønsker at elever skal lære. Selv om jeg ikke anser de øvrige kompetansemålene som relevante, kunne det vært mulig at noen av disse hadde gitt et annet perspektiv på læring og kunnskapsutvikling.

3.8 Kvalitet og etikk i metoden

Innenfor samfunnsfaglige temaer er de etiske forbeholdene noe som skal og bør stå svært sentralt, spesielt med tanke på at mennesker står i fokus. I dette kapittelet skal det derimot sees på de etiske perspektivene som kan knyttes til oppgavens metode, metodens kvalitet og gyldighet. Datamaterialet i samfunnsvitenskapelig forskning må sees på i sammenhengen med hva den i utgangspunktet skal brukes til, der den i dette tilfelle har som hensikt å besvare problemstillingen. Kvaliteten på materialet har innvirkning på hvor egnet dataen er for å belyse det forskeren ønsker å få svar på (Grønmo, 2016, s.238).

3.8.1 Validitet

Validitet handler om dataens gyldighet ovenfor problemstillingen som skal utforskes. Dersom dataen som samles inn har resultert i informasjon som er relevant for problemstillingen anses validiteten som høy. Validiteten viser hvor godt materialet samsvarer med intensjonen for undersøkelsen. Den kan bidra i forskningsprosessen ved å vise hvor hensiktsmessig fremgangsmåten for innsamlingen er og dermed en sentral del av undersøkelsen gjennom hele innsamlingen. Avhengig av hvordan undersøkelsesopplegget er vil validiteten være mellom høy eller lav og gir dernest uttrykk for hvor godt innsamlingen er strukturert (Grønmo, 2016, s.241-242). Med bakgrunn i dette kan man beskrive validitet som et verktøy for å se hvorvidt forskningen i denne oppgaven samsvarer med virkeligheten. For at undersøkelsesopplegget skal være av høy validitet er det viktig at det er strukturert og har et klart mål med innsamlingen av data. For å oppnå dette har jeg benyttet meg av data som direkte omhandler seksualundervisning, dens formål og nytte, samt søkeord som direkte rettes mot problemstillingen. Intensjonen med oppgavens forskning samsvarer i stor grad med materialet som er samlet inn og på bakgrunn av dette anser jeg validiteten som høy.

3.8.2 Reliabilitet

Reliabilitet sier noe om dataens pålitelighet. Dersom undersøkelsen og innsamlingen viser pålitelig data betyr dette at reliabiliteten er høy. Samsvaret mellom datasettene gjennom kontinuerlige innsamlinger viser reliabiliteten som kommer frem. Desto høyere reliabilitet,

desto høyere samsvar finnes. Det kan være utfordrende å gjennomgå de samme fenomenene ettersom samfunnsmessige fenomener er dynamiske og endrer seg ofte. På samme tid er undersøkelsene komplekse og dette gjør at det ikke alltid er mulig med flere gjennomganger, spesielt når dette gjelder kvalitative data. Hvordan undersøkelsen er strukturert og hvordan innsamlingen blir utført har stor påvirkning på reliabiliteten i forskningen, på lik måte som validiteten (Grønmo, 2016, s.240-241). Det kan være utfordrende å være helt sikker på at data er helt pålitelig. For å forsøke å få mest mulig pålitelig data har jeg lagt stor vekt på offisielle dokumenter og tekster som blir publisert av statlige organer og velkjente og anerkjente organisasjoner. Samtidig har jeg sett på flere tekster gjennom forskningsprosessen for å sikre at de valgte tekstene er de mest aktuelle. Oppgavens innsamlingsprosess anses som strukturert ved at det blir anvendt et strukturert søk og at forskningen på fenomenet har ikke utviklet seg i så stor grad at de valgte tekstene ikke er like gjeldene som i begynnelsen av innsamlingen.

3.8.3 Etikk

Forskning som omhandler mennesker refereres til som samfunnsforskning, der alle objektene er mennesker slik forskeren selv er. Utfordringer som kan oppstå i møte med dette er blant annet at mennesker har egne meninger og oppfatninger om seg selv og om andre. Disse meningene og oppfatningene de ulike menneskene har er dynamiske og vil stadig være i endring, og bør anerkjennes av forskeren. Ettersom forskere selv er en del av samfunnet må også de være ansett som deltakere og dette må tas hensyn til uavhengige om de er passive eller aktive deltakere i forskningen (Johannessen, m.f., 2016, s.27). Ved at det forskes på et samfunnsmessig fenomen er det nødvendig å ta høyde for at mine egne meninger og tanker rundt temaet eksisterer og kan påvirke fokuset i forskningen. Det forsøkes å opptre mest mulig objektiv, selv om ens egne meninger vil påvirke hva som ønskes å få ut av forskningen. Det er forskerens ansvar å følge anerkjente forskningsetiske normer i alle fasene av forskningsprosessen (Kunnskapsdepartementet, 2020).

Forskerens forforståelse bør og skal i utgangspunktet ikke påvirke forskningen, men det kan være umulig å være helt objektiv i samfunnsforskning ettersom man selv er en del av samfunnet. Selv om man ikke kan opptre helt objektiv er det viktig at forskeren er oppmerksom og bevisst på ens påvirkningskraft og hva dette kan bety for forskningen. Man kan på samme tid se til forskningsetiske prinsipper for å sikre seg at forskningen i størst mulig

grad er etisk forsvarlig. Den nasjonale forskningskomite for samfunnsvitenskap og humaniora har utviklet forskningsetiske retningslinjer som en mal for hvordan forskeren skal opptre: informantens rett til selvbestemmelse og autonomi, forskerens plikt til å respektere informantens privatliv og forskerens ansvar for å unngå skade (Johannessen m.f., 2016, s.85).

Informantens rett til selvbestemmelse og autonomi henviser til at de menneskene som deltar i undersøkelser skal selv bestemme over sin deltakelse. Det er nødvendig at de gir informert og frivillig samtykke (Johannessen m.f., 2016, s.85-86). Dette gjelder ikke direkte min egen forskning, men dersom forskningen benytter seg av tidligere undersøkelser som personer har deltatt i er det nødvendig å se på. Det er ikke nødvendig få samtykke fra deltakerne eller forskerne, men jeg må forsikre meg om at forskningen har vært etisk forsvarlig og benytter seg av deltakere som har gitt samtykke. I kompetansemålene er det ingen deltakere slik det ville vært i en studie, dermed vil ikke det være nødvendig å se på om denne kilden har deltakere med samtykke. En måte for å sikre at deltakerne i studier har gitt samtykke er å se på forskning gjennomført av anerkjente, troverdige og legitime forskere. Kildene som brukes som empiri i denne oppgaven er fra WHO og Helse- og omsorgsdepartementet, et offisielt organ av den norske stat. I strategien fra Helse- og omsorgsdepartementet legges det frem blant annet aborttall og antall HIV-smittede. Dataen deres baseres på informasjon fra Folkehelseinstituttet. FHI henter igjen sine aborttall fra Abortregistre og er ansvarlige for statistikken. De forklarer at registret er regulert i ulike hjemler i lovverket og baseres på innrapportering fra sykehus (Folkehelseinstituttet, 2015, s.4). Ved å spore de ulike studiene så langt tilbake som det er mulig er det en god måte å forsikre seg at de etiske forbeholdene er tatt hensyn til og at deltakerne har gitt samtykke.

Forskerens plikt til å respektere informantens privatliv handler om at individer skal ha rett til å selv bestemme hvem de slipper inn i livet sitt og hva som kommer ut av deltakelsen. Deltakerne i forskningen skal kunne bestemme hva forskeren får tilgang på og om den skal gjøres tilgjengelig for offentligheten. Det er kritisk at forskeren ivaretar konfidensialiteten og ikke gir ut personopplysninger om vedkommende eller skriver noe som kan identifisere de (Johannessen, m.f., 2016, s.86). På samme måte som deltakernes rett til selvbestemmelse vil dette ikke direkte gjelde min forskning, men jeg må likevel ikke omtale individer på en måte som kan identifisere de for offentligheten. På bakgrunn av dette brukes det ikke forskning som omtaler enkeltpersoner, men heller grupper med mennesker. Det gjør at det enklere ivaretar personers rett til privatliv.

Forskerens ansvar for å unngå skade relateres spesielt til medisinsk forskning, men er fortsatt aktuelt for samfunnsvitenskapelige undersøkelser. For at deltakerne skal unngå mest mulig belastning må forskeren være forsiktig når forskningen gjelder sensitive og følsomme temaer (Johannessen, m.f., 2016, s.86). Denne retningslinjen kan i noen grad relateres til min forskning. Undersøkelsen inkluderer seksualitet, som anses å være et sensitivt tema (Utdanningsdirektoratet, 2011, s.42). Forskningen inkluderer ikke direkte kontakt med noen av deltakerne i eventuelle undersøkelser og forskning, men det er nødvendig at det tas hensyn til de tidligere deltakerne og hvordan deres opplevelse var. Samtidig påstår jeg at sensitive temaer kan påvirke de som leser forskningen og det anses som viktig å presentere forskningen på en måte som ikke negativt påvirker leseren.

4.0 Formålet med seksualundervisning

Kapittel 4 og 5 inneholder både en presentasjon av resultatet og funnene av gjennomført datainnsamling, og analysen av disse. Ved bruk av de tre kunnskapskildene som har blitt presentert – «Snakk om det! Strategi for seksuell helse», kompetansemålene og WHO's rapport om seksuell helse, menneskerettigheter og loven – analyserte jeg frem tre diskurser som sees på for å svare på formålet og nytten seksualundervisning kan ha. Tidligere i oppgaven har deler av de ulike tekstene blitt lagt frem og de utgjør diskursene - dette regnes som hovedfunnene. Det er disse funnene som utgjør de tre diskursene. Diskursene er *'Likestilling og likeverd'*, *'Kunnskap'* og *'Forebygging'*. I kapittel 4 legges de tre diskursene frem hver for seg, hvor formålet med seksualundervisning sees i sammenheng med disse. I kapittel 5 legges det frem og fokuseres på tre grupper som kan ha nytte av seksualundervisning.

Som beskrevet i metodekapitlet er diskursanalyse måten jeg bruker for å analysere empirien min. I denne oppgaven bruker jeg i hovedsak tilnærmingen til Bacchi, som oppsummeres slik; «What's the problem and what's the problem represented to be?» (Bacchi, 2006, s.1). For at dette skal kunne brukes i min oppgave ser jeg på tilnærmingen på en annen måte, med inspirasjon og grunnlaget fra Bacchis uttalelse. Forskningen min tar ikke direkte opp et problem, men heller et fenomen som påvirker samfunnet og et mål satt for å tilegne borgere kunnskap. Fra statens side kommer det direkte målet med undervisningen tydelig

frem i kompetansemålene. Relatert til diskursanalysen knyttes de direkte målene opp mot den mulige tolkningen av ordene som brukes og hvordan dette påvirker måten de arbeider mot å oppnå målet. I overført betydning mener jeg at Bacchis tilnærming viser til at måten et problem, eller i dette tilfellet et mål, påvirker hvordan mottakeren velger å arbeide for å løse dette. Retorikken og hvordan man ordlegger seg har stor betydning for hva mottaker vektlegger når de planlegger arbeidsmåten og hvordan de tar sikte på å oppnå målet.

‘Hva er formålet og hvordan blir målet representert’ er min versjon av Bacchis tilnærming. Jeg ser på de ulike tekstene som har blitt samlet inn og bruker dette spørsmålet for å analysere empirien. Et eksempel som kan trekkes inn her er kompetansemålene fra Utdanningsdirektoratet. Min analysemetode ser på hva staten mener man skal lære i form av kompetansemålene og viser at dette avslører hva de mener er viktigst. Hvordan kompetansemålene er ordlagt er viktig for hvordan mottakeren tolker disse og igjen påvirker dette hvordan de arbeider mot målene. På bakgrunn av at tolkningen og oppfatningen av målene er avgjørende for hvordan lærere velger å arbeide mot å nå de, ser jeg på det som spesielt viktig å dykke dypere inn i de ulike formuleringene og tekstene relatert til diskursanalysen.

4.1 De tre diskursene

De ulike diskursene bidrar til å belyse problemstillingen på flere måter samtidig som de utfyller hverandre i undersøkelsen av seksualundervisningen. Diskursene ‘likestilling og likeverd’, ‘kunnskap’ og ‘forebygging’ sett hver for seg kan gi et dypt og godt innblikk i seksualundervisningens formål og nytte. Separat kan diskursene på ulike måter bidra til å svare på flere deler av eller hele problemstillingen, men sammensatt gir de et større perspektiv og en mulighet for en bredere forståelse av fenomenet. Språket og ordvalget i kompetansemålene legges stor vekt på for å undersøke diskursene i lys av formålet.

Dokumentet fra WHO handler om menneskerettigheter, loven, seksuell helse og seksualundervisning, men retter seg ikke spesifikt inn på Norge. Menneskerettighetene som WHO arbeider ut fra er de samme rettighetene som Norge arbeider med å ivareta og beskytte. Verdigrunnlaget og menneskesynet i disse to aktørene kan av den grunn anses å være relativt likt. Teksten kan ikke bidra til å svare på spørsmål som er rettet mot det norske skolesystemet, men det legges frem kunnskap om seksualundervisning generelt, gir en god oversikt over hva seksuell helse er og hvordan informasjon kan påvirke den. Denne dataen kan bidra til å støtte opp under undersøkelsen av formålet og nytten av seksualundervisningen i Norge. For å se

nærmere inn på det norske skolesystemet brukes strategien fra Helse- og omsorgsdepartementet og den legger frem lik informasjon som rapporten fra WHO, men denne er rettet mot norske borgere og statistikken som presenteres ser kun på norske forhold. Ved å bruke to dokumenter, der en av de fokuserer på Norge og den andre har et mer generelt fokus, kan dette bygge opp under analysen av funnene i tekstene. De kan på hver sin måte beskrive hva seksuell helse er og hvorfor det kan være viktig at mennesker har kunnskap om seksualitet.

Ettersom begge dokumentene har likt utgangspunkt og relativt likt fokus, kan dette være med på å utelate eventuell informasjon som ikke finnes i disse tekstene. Det kan være andre perspektiver eller vinkler som ikke blir tatt opp eller sett på og dermed kan ha en stor innvirkning på min forskning. Bakgrunnen for å velge disse to dokumentene sammen er at jeg mener de kan på hver sin måte gi et godt innblikk i hva formålet med seksualundervisning er og gi en god beskrivelse av hvordan den kan være nyttig. Det skrives om flere ulike grupper mennesker i forhold til seksualitet; personer som har kroniske sykdommer på bakgrunn av seksuell omgang med andre, personer med ulike kjønn og kjønnsidentitet og personer med ulike seksuelle legninger. Dokumentene utfyller hverandre og gir et godt grunnlag for en analyse av formål og eventuell nytte av seksualundervisning, samt hvilke mennesker dette kan være spesielt viktig for.

4.2 Likestillings- og likeverddiskurs

Likestillings- og likeverddiskursen sprang ut av analysen av viktige og sentrale elementer som grunnlaget i tekstene. I alle dokumentene står det skrevet om ulikheter og likheter, respekt og forståelse og om seksuell legning. Bakgrunnen for at likestilling og likeverd er relevant i sammenheng med seksualundervisning er at likhet, individuelle likheter og ulikheter er begreper som brukes hyppig i de innsamlede tekstene. WHO's rapport handler delvis om menneskerettigheter og at en av de fundamentale rettighetene vi har som mennesker er likhet (United Nations). Regjeringen peker samtidig på at alle har rett til et seksualliv, som en del av FNs standardregler (NOU 2001:22). På grunnlag av dette fremstår likestilling og likeverd som en grunnleggende forutsetning for retten til et seksualliv.

Diskursen har vist seg relevant i forhold til seksualundervisning ettersom diskriminering dukker opp gjentatte ganger i alle tekstene. Likestilling og likeverd er fraværet

av diskriminering, på grunn av at likestilte mennesker vil anses å være like mye verd som andre ikke det blir diskriminert mot. En av de seksuelle rettighetene man har er at man er fri til å blant annet handle i tråd med sin seksuelle orientering uten å bli utsatt for diskriminering (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.8). I mange land blir personer diskriminert mot på bakgrunn av blant annet kjønn og seksuell orientering. Ifølge Amnesty International har per i dag 76 land kriminalisert seksuelle forhold mellom personer av samme kjønn og i 10 land er den strengeste straffen for praktiseringen dødsstraff (Amnesty International). Dette illustrerer hvorfor likestilling og likeverd anses som relevant sett i sammenheng med seksualitet.

Læreplanen i samfunnsfag for 7.trinn inneholder et mål om at eleven skal lære å «reflektere over variasjonar i identitetar, seksuell orientering og kjønnsuttrykk, og eigne og andre sine grenser knytte til kjensler, kropp, kjønn og seksualitet og drøfte kva ein kan gjere om grenser blir brotne» (Utdanningsdirektoratet, 2020) og læreplanen i KRLE for 4.trinn har et mål om at eleven skal lære å «samtale om hva menneskeverd, respekt og toleranse betyr og hva det innebærer for hvordan vi lever sammen» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Utdragene kan tolkes slik at de viser til en grunnleggende tanke om at mennesker er ulike og at dette er noe som skal aksepteres, forstås og læres om. I WHO's rapport skriver de at “Comprehensive sexuality education is understood to include accurate, age-appropriate, scientifically supported information on sexual health and sexuality as an aspect of being human, but it also covers issues of non-discrimination and equality, tolerance, safety, and respect for the rights of others” (WHO, 2015, s.31). Dette representeres også i kompetansemålene, med tanke på at de har mål rettet mot oppnåelsen av kunnskap om likestilling og likeverd mellom mennesker (Utdanningsdirektoratet, 2020). Basert på det gjennomgående temaet om likestilling, mangfold, likeverd og respekt for ulikheter analyserte jeg frem likestillings- og likeverdsdiskursen. Videre i dette delkapitlet fremheves det noen sentrale temaer eller formål innenfor denne diskursen, blant annet menneskerettigheter og respekt for ulikheter.

4.2.1 Å ivareta menneskerettigheter

I strategien fra Helse- og omsorgsdepartementet fremhever de at seksualundervisningen skal vektlegge menneskerettigheter og at undervisningen bør diskutere konsekvenser av at menneskerettigheter og seksuelle rettigheter krenkes (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.18). Dette kan sees i sammenheng med norsk kultur og de

grunnleggende verdiene som verdsettes i det norske samfunnet. Jeg baserer dette på blant annet den norske grunnloven som sikrer alle borgere flere universelle rettigheter som inkluderer rett til skolegang (Grunnlova, 1814, §109), likhet for loven (Grunnlova, 1814, §98) og stemmerett (Grunnlova, 1814, §50). Det er lovfestet at alle borgere har rett til å ikke bli utsatt for forskjellsbehandling (Grunnlova, 1814, §98). Jeg tolker dette som at rettighetene er like for alle uavhengig av kjønn, etnisitet, religion, seksuell orientering eller lignende personlige trekk. Ettersom rettighetene er lovfestet i den mest grunnleggende og eldste loven i Norge kan dette sees som at den norske stat har et sterkt ønske om og skal sørge for at innbyggerne er likestilte, og verdsetter alle menneskeliv like høyt.

Relatert til undersøkelsen om formålet av seksualundervisning kommer oppnåelsen av seksuell helse opp gjentatte ganger i WHO's rapport og strategien fra Helse- og omsorgsdepartementet. Seksuell helse knyttes opp menneskerettighetene som sier at alle personer har en grunnleggende rett til «den høyeste oppnåelige standard av helse» (WHO, 2017). Tankerekken følger at helse – og seksuell helse – er en grunnleggende rettighet beskyttet av det som anses å være menneskerettigheter. Den felles forståelsen man har om menneskerettigheter som likt for alle er nært knyttet til likestilling- og likeverdsdiskursen, på bakgrunn av at like rettigheter tilsier at alle mennesker er likestilte. Undervisningen gitt i Norge skal ivareta og respektere menneskerettighetene (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.18). En måte formålet kan knyttes opp mot dette temaet er å se på undervisningen som gir kunnskap om helse, er og at staten ønsker å bruke undervisningen for å ivareta den enkeltes borger rett til den høyeste oppnåelsen av helse. På samme tid kan formålet være at elevene blir kjent med at likhet og likeverd er en grunnleggende rettighet som alle har. Empowerment beskrives som prosessen som skal øke en persons eller gruppes kapasitet til å ta målrettede valg og bruke kapasiteten til å ta ønskede handlinger og få ønsket utfall (Alsop, m.f., 2006, s.1). Hvis undervisningen er en prosess som gir elevene kapasitet til å ta valg som kan gi de den høyeste mulige oppnåelse av helse kan det føre til at de blir empowered. Dette kan bidra til at de tar valg som gjenspeiler hvilken helsetilstand de ønsker å ha og dermed føre til en bedre helsetilstand hos den generelle befolkningen.

The respect, protection and fulfilment of human rights, and the assurance of the highest attainable standard of sexual health, require states to bring their laws, as well as regulations, policies and practices, into line with international, regional and national human rights standards (WHO, 2017, s.3).

Dette utdraget fra WHO's rapport viser til at dersom man skal ivareta og praktisere menneskerettigheter er det nødvendig at statens lover, praksis og politikk er forenelig med disse. Lovene, politikken og praksisen som blir lagt vekt på i denne oppgaven er læreplanen i grunnskolen i Norge, utsendt av den norske staten gjennom Utdanningsdirektoratet. Strategien fra Helse- og omsorgsdepartementet påstår at det er en økende konsensus om at respekt og beskyttelse av visse menneskerettigheter er avgjørende for at god seksuell helse kan oppnås (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.18). Sett i sammenheng med formålet av seksualundervisning kan oppnåelsen av god helse og god seksuell helse være ett av formålene, som vektlegges av WHO og Helse- og omsorgsdepartementet, slik at staten sørger for at den gir borgerne muligheten til å oppnå den høyeste formen for helse.

4.2.2 Respekt for andre og ulike mennesker

I læreplanen for samfunnsfag 2.trinn står det skrevet at eleven skal lære å ha en «samtale om følelser, kropp, kjønn og seksualitet og hvordan egne og andres grenser kan uttrykkes og respekteres» (Utdanningsdirektoratet, 2020), og kompetansemålet i læreplan for 4.trinn i KRLE skal sørge for at eleven skal kunne ha en «samtale om hva menneskeverd, respekt og toleranse betyr og hva det innebærer for hvordan vi lever sammen» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Slik som andre begrep som brukes i kompetansemålene kan respekt som begrep inneholde mange elementer og kan for hver enkelt borger ha ulike meninger om hva dette innebærer. Respekt er et svært subjektivt begrep og måten læreren arbeider mot dette målet er avhengig av hvordan den enkelte lærer tolker begrepet. Hvordan sender har valgt å ordlegge seg i presentasjonen av kompetansemålene forteller mye om hva som prioriteres og anses å være viktig. De to kompetansemålene nærmer seg respekt med forskjellige utgangspunkt, men det kan trekkes en rød tråd mellom det ene til det andre. Kompetansemålet i samfunnsfag beskriver et ønske om at eleven skal kunne ha en samtale om hvordan individets og andre personers grenser kan komme til uttrykk og respekteres (Utdanningsdirektoratet, 2020).

Gjennom min tolkning av Bacchis tilnærming stiller jeg spørsmålet om hvilken betydning som kan ilegges ordene slik de står nå. Først kan man se på hvilken type kunnskap staten ønsker å bidra til å utvikle; å ha en samtale om et tema. En samtale kan tolkes som noe overfladisk, dypt, løst, eller fast, og innholdet og arbeidstiden man bruker på å nå målet blir dermed avhengig av lærerens tolkning av hva *en samtale* er. Begrepene som inkluderes og

samhandlingen mellom dem kan bidra til at læreren tolker målet som omfattende. Lærdom om respekt for andres grenser og grensesetting tas opp relativt ofte i strategien for seksuell helse og er representert i flere av kompetansemålene, men som øvrig undervisning er det opp til den enkelte læreren å avgjøre hvordan dette skal presenteres og læres om.

Respekt for andre og respekt for ulikheter knyttes opp mot tanken om at alle mennesker er likestilte og likeverdige. Dersom mennesker skal utvikle respekt ovenfor mennesker som ikke er like seg selv er det viktig at det samtidig læres om ulike grupper mennesker eller mennesker med forskjellige trekk. Et av kompetansemålene i samfunnsfag for 10.trinn er at eleven skal kunne «reflektere over likskapar og ulikskapar i identitetar, levesett og kulturuttrykk» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Hvis man skal lære å reflektere over et tema kan det tenkes at man først må inneha en viss kunnskap om det, i dette tilfelle kunnskap om måter man kan være ulike på. Sett at man skal vise respekt ovenfor andre kulturer, er det viktig å inneha en viss kunnskap om den enkelte kulturen man møter. Grunnen for dette er at man kan utvise respekt på ulike måter avhengig av hvilke mennesker eller hvilken gruppe mennesker man møter. Hvilke grupper som inkluderes i refleksjonen er til en viss grad, som alt annet, opp til hver enkelt lærer. Det er utallige forskjeller mellom mennesker og jeg anser det som usannsynlig at alle måtene man kan være ulike på, blir tatt opp i undervisningen. I denne oppgaven fokuseres det på tre grupper; kjønn og kjønnsidentitet med hovedfokus på personer med kjønnsinkongruens, personer med ulike seksuelle orienteringer (LHBT+) og personer med fysiske funksjonsnedsettelse. I læreplanen for naturfag 4.trinn er et av kompetansemålene at eleven skal lære å ha «samtale om likheter og ulikheter mellom kjønnene, om kjønnsidentitet og om menneskets reproduksjon» (Utdanningsdirektoratet, 2020) og på grunn av dette anses kjønn og kjønnsidentitet som svært sentralt for undersøkelsen i oppgaven. Bufdir (Barne- ungdoms og familiedirektoratet) viser til SSBs undersøkelse i 2008 som viser at mellom 1,2% og 10% i Norge er homofile, bifile eller lesbiske og 3 av 4 kjenner eller vet om noen som er homofile, bifile eller lesbiske (Bufdir, 2020). Etersom dette berører eller er kjent for en stor del av befolkningen og at seksuelle orienteringer er inkludert i flere kompetansemål (Utdanningsdirektoratet, 2020) anses denne gruppen som svært viktig i sammenheng med seksualundervisning. Forståelse av kropp er inkludert i flere kompetansemål (Utdanningsdirektoratet, 2020), samt seksuell helse for mennesker med funksjonsnedsettelse er en del av både rapporten fra WHO og strategien fra Helse- og omsorgsdepartementet. Denne gruppen inkluderes i all empiri og utgjør en relativt stor del av befolkningen (WHO, 2011, s.29) og jeg anser dermed det som høyst

relevant å ta med denne gruppen. Disse gruppene sees nærmere på i kapittel 5 i forhold til nytten av undervisningen.

4.2.3 Mangfold, autentisitet og fellesskap

Ett av kompetansemålene som trekkes frem her handler om ulike mennesker, å være seg selv og å være en del av et fellesskap. Dette representeres i læreplanen for samfunnsfag 4.trinn og 7.trinn. I kompetansemålet i 7.trinn legges det frem at eleven skal kunne «utforske ulike sider ved mangfold i Noreg og reflektere over menneska sine behov for å vere seg sjølve og for å høyre til i fellesskap» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Felleskapet består av et mangfold av ulike gruppe mennesker, men for å begrense dette legger jeg fokuset på ulikheter innenfor kjønn, kjønnsidentitet, seksuell orientering og personer med funksjonsnedsettelse.

Når min tolkning av Bacchis tilnærming til en diskursanalyse anvendes stiller jeg spørsmålet om hva er formålet og hvordan det representeres. Det direkte formålet til undervisningen står slik det er ordlagt i målene, men det er opp til den enkelte lærer å tolke hva som menes med dette. Slik kompetansemålet står kan det tolkes som at undervisningen skal gjennomgå noen eller alle måter mennesker kan være ulike på, men ettersom målet er innenfor samfunnsfag antar jeg at det blir sett på sosiale fenomener og de sosiale forskjellene man kan oppleve. Dette kan inkludere både kultur, tradisjoner, seksuell legning og lignende, og ekskludere temaer som biologiske forskjeller. Selv om de biologiske ulikhetene ikke nødvendigvis er en del av pensum i dette faget inkluderes det i noen grad i læreplanen for naturfag 4.trinn med mål at eleven skal kunne ha en «samtale om likheter og ulikheter mellom kjønnene, om kjønnsidentitet og om menneskets reproduksjon» (Utdanningsdirektoratet, 2020).

Når kompetansemålene retter seg mot kunnskap om ulike mennesker og måter man kan være forskjellig på, kan ett av formålene med undervisningen relateres til forrige kapittel – både oppnåelsen av kunnskap om forskjellige mennesker og ved å oppnå denne kunnskapen kan man utvikle respekt ovenfor ulikskapene. Dette kan knyttes opp mot forebygging av blant annet diskriminering og dårlig psykisk helse – dette gjennomgås grundigere i forebyggingsdiskursen. Behovet for å være seg selv står sentralt i kompetansemålet og slik målet står skrevet er det åpent for å tolke om refleksjonen rundt dette skal ha et fokus på aksept, respekt eller å stille spørsmål. «Å reflektere over behovet» et menneske har vil ikke nødvendigvis bety at et slik behov er noe som bør aksepteres. Behovene man har for «å være seg selv» tolker jeg som å rette seg til de indre ulikhetene som mennesker opplever og at man

har et behov for å akseptere og opptre som den man føler at man er. I WHO's rapport er det skrevet at:

Many people in the world are stigmatized and discriminated against because of their actual or perceived sexual orientation or gender identity. Among other disparities, lesbian, gay and transgender people are significantly more likely than the general population to be targeted for violence and harassment, to contract HIV, and to be at risk for mental health concerns such as depression and suicide (WHO, 2015, s.23).

Utdraget viser at personer som «er seg selv» og eksempelvis ikke har lik seksuell legning eller kjønnsidentitet med den største delen av befolkningen, har en stor mulighet for å oppleve negative konsekvenser i forhold til blant annet psykisk helse. Barne- ungdoms- og familiedirektoratet henviser til en statistikk som viser at «transpersoner som ikke kan leve i tråd med selvopplevd kjønnsidentitet har dårlig psykisk helse» (Bufdir, 2020). I sammenheng med kompetansemålet viser dette at mennesker har et behov for å «være seg selv» og at dersom personer ikke handler i tråd med dette kan det føre til dårlig psykisk helse. Delen av kompetansemålet som tilsier at eleven skal kunne «reflektere» over dette behovet kan inkludere en diskusjon om de positive og negative konsekvensene av dette. Å lære om de negative følgene, som dårlig mental helse, kan være et av formålene for seksualundervisningen.

4.3 Kunnskapsdiskurs

I kunnskapsdiskursen sees det på selve innholdet i seksualundervisningen, dens formål og betydning. I analysen av diskursen sees det blant annet på maktforholdet mellom kunnskapen, formålet og den oppfattede virkelighet fra leserne av teksten. Diskursen knyttes sterkt opp mot de to teoriene; empowerment og Foucaults teori om diskurser. Empowerment blir lagt frem som en «prosess som øker et individs kapasitet til å ta målrettede valg og transformere disse til ønskede handlinger og utfall» (Alsop, m.f., 2006, s.1). Prosessen kan sees i sammenheng med utdanningen, hvor kunnskapen man får gjennom undervisning og skolegang tar sikte på å gi elever en større kompetanse, kunnskap om ulike temaer og ferdigheter til å mestre livet og bli selvstendige individer. Psykologisk empowerment kan gi individer personlig kontroll og en forståelse av deres sosiopolitiske miljø (Zimmerman, 1995,

s.581). Undervisningen retter seg mot en rekke temaer som kan gi elevene en større forståelse av miljøet de er en del av, og dermed gi de muligheten til å påvirke dette. Igjen kan dette tenkes å være med på å bidra til en større personlige kontroll av livene deres. Dette sees i sammenheng med muligheten for en større kontroll over eget liv og muligheten til å påvirke miljøet sitt kan man se på organisatoriske empowerment prosesser. Prosessen retter seg mot strukturer som gir individene ferdigheter og støtten for å påvirke fellesskapet (Zimmerman, 1995, s.581-582). Skolen er systemet som har ansvaret for å gi elever i grunnskolen de ferdighetene og kunnskapen som skal bidra til at de skal oppnå empowerment som gjør de i stand til å ta valg som reflekterer deres ønskede handlinger og utfall. Det kan være praktisk kunnskap om hvordan prevensjon fungerer eller informasjon om ens reproduktive helse, men undervisning tar og sikte på å lære elevene ferdigheter som respekt for andres og egne grenser og kunnskap om hvordan det kan føles å ikke være en del av et fellesskap (Utdanningsdirektoratet, 2020).

Diskursen knyttes også sterkt opp mot Foucaults teori om diskurser. Han peker på at makten diskursene har er spredt ut over ulike sosiale praksiser (Jørgensen & Philips, 1999, s.22-23) og i dette tilfellet er makten til likestillings- og likeverdsdiskursen en del av skolesystemet og undervisningen. Han viser til at diskursene skal undersøkes ved å se på om de kan oppfattes som undertrykkende (Foucault, 1980, s.119). Kunnskapsfeltet om likestilling og likeverd skal virke som det motsatte av undertrykkende ettersom den retter seg mot tanken om at alle mennesker skal være likestilte og likeverdige. Diskursen og dens makt anses dermed ikke som en negativ instans som har undertrykkelse som mål. Med bakgrunn i dette vil mennesker akseptere makten diskursen har. Den kan sees på som produktiv ved at den produserer en tanke om at mennesker skal leve som likestilte og likeverdige mennesker, på bakgrunn av undervisningens mål. Videre påstår Foucault at kunnskap ikke er en oppdagelse eller tolkning, men et produkt av menneskelige uttalelser (Schneck, 1987, s.18). Dette relateres i stor grad til undervisningen på grunn av at den gjennomføres ved at læreren tar sikte på å formidle kunnskap gjennom uttalelser og produksjonen forekommer i et rammeverk av et større mønstre av flere diskurser. Foucault beskriver og diskurser som en praksis som systematisk former objektene som omtales (Neumann, 2001, s.17). Praksisen som blir sett i sammenheng med denne er delen av undervisningen som retter seg mot likestilling, menneskeverd og skal forme elevene slik at de oppnår denne kunnskapen.

Alle kompetansemålene er beskrevet som «mål for opplæringen er at eleven skal kunne». Dette tolkes som at staten tar sikte på at opplæringen skal utvikle en viss kunnskap hos elevene ved å beskrive ulike mål som lærerne skal bruke som grunnlag og jeg konstruerte dermed kunnskapsdiskursen. I denne konteksten kan både strukturen – skolesystemet – og prosessen – undervisningen – virke empowering for deltakerne hvis undervisningen gir ønsket effekt. I WHO's rapport blir det skrevet at «Information and education, including comprehensive sexuality education, are crucial for sexual health in several respects. They provide people with the knowledge and opportunity to make informed choices about sexual matters» (WHO, 2015, s.31). Utdraget viser at de anser undervisningen og kunnskapen som springer ut fra den som avgjørende for at individer skal bli empowered til å ta informerte valg om eget liv, sin egen seksualitet og oppnå god seksuell helse. Formålet med undervisningen i denne konteksten kan dermed anses å være at deltakerne skal utvikle empowerment slik at de mer i stand til å ta informerte valg som representerer deres ønsker. Her kan kapasiteten som en del av empowerment prosessen ønsker å tilegne individer anses som informasjon om seksuell helse, slik at de kan ta informerte valg som gjenspeiler hvordan de ønsker å handle og hvilket utfall de ønsker å få ut av handlingene. Undervisningen beskrives som avgjørende for valgene individene tar angående sin egen seksuelle helse og undervisningen kan virke som drivkraften som kan føre til en positiv utvikling for dem. Psykologisk empowerment gir elevene personlig kontroll og ved å inneha kapasiteten til å ta informerte valg kan de oppnå kontrollen.

WHO påpeker at utdanningen skal være omfattende, dermed er det viktig å se på hvilken kunnskap som inkluderes i undervisningen. Læreplanen, rapporten og strategien fokuserer i stor grad på å tilegne leseren kunnskap om seksualitet og tilknyttede temaer. Et av målene for strategien er at staten skal «sikre mennesker i alle aldre god kunnskap og nødvendig kompetanse til å ivareta egen seksuell helse» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.8). Læreplanen er en direkte plan for hva staten mener er viktig kunnskap for elevene (Utdanningsdirektoratet, 2020) og rapporten legger vekt på at informasjon og undervisning om seksualitet er avgjørende for ens seksuelle helse (WHO, 2015, s.31). Målet med forskningen min er å undersøke hva formålet med seksualundervisning er og hvordan den kan være nyttig. Kompetansemålene i læreplanen kan tolkes som det direkte formålet med undervisningen, ettersom de legger frem tydelige mål om hva det er ønskelig at eleven skal oppnå av kunnskap. Sett i et bredere perspektiv kan formålet være mer enn hva læreren tolker kompetansemålene som.

Foucault peker på at diskursens makt ikke tilhører bestemte agenter og er ikke noe som aktører utøver over passive objekter (Jørgensen & Philips, 1999, s.22-23). Lærerne er inkludert i den sosiale praksisen som er en del av diskursens makt og det kan være mulig at de også blir påvirket av dens makt, hvorvidt de oppfatter den som undertrykkende eller aksepterer dens makt. Dette kan ha betydning for hvordan de tolker kompetansemålene og velger å arbeide med dem. Diskursen gir føringer for hvordan lærerne snakker om temaene og dermed vil den samtidig utelukke andre måter å prate om det eller konstruere kunnskap rundt emnet. På denne måten er lærerens tolkning av diskursen avgjørende for hvordan de bidrar til å skape kunnskap rundt den og hvordan de velger å videreføre denne kunnskapen. Foucault påstår at produksjonen av kunnskap har en større mening og forekommer i det sanne rammeverket av et større monstre av diskurser (Schneck, 1987, s.18). Den større meningen er ikke nødvendigvis positiv, men kan i noen tilfeller være undertrykkende. Likestilling- og likeverdsdiskursen skal ikke virke undertrykke ettersom den innebærer en grunnleggende tanke om at alle mennesker skal være likestilte og dette er en direkte motsetning. Den sosiale praksisen lærerne er en del av kan sees på som prosessen mot å oppnå empowerment, hvor prosessen skal øke individets kapasitet til å ta informerte valg og bruke kunnskapen til å utøve ønskede handlinger som får ønskede utfall (Alsop, m.f., 2006, s.1). Tolkningen av diskursen vil ha betydning for empowerment prosessen som skolen har ansvaret for. Diskursene får betydning for hvordan seksualitet prates om, og videre derifra vil den påvirke hvordan lærerne velger å arbeide med temaet. Formålet av seksualundervisningen ligger ikke nødvendigvis kun i kompetansemålene, men hva staten ønsker å oppnå med å ha slik undervisning – at den kan ha større *betydning*. Ved bruk av Bacchis tilnærming til en diskursanalyse sees det ikke bare på det direkte målet, men hvordan disse blir presentert for leseren, hvordan de kan tolkes, og hvilken betydning dette kan ha for utfallet.

4.3.1 Nye læreplaner i 2020

Læreplanen er en klar beskrivelse av kunnskapen og kompetansen. Utdanningsdirektoratet mener er nødvendig at elevene lærer. Kompetansemålene inneholder svært brede begreper, er helt fri for tolkning og lar leseren ha egne subjektive assosiasjoner til begrepene. Likevel er det flere temaer som går igjen, som vist gjennom de analyserte diskursene. Slik som Foucault beskriver kunnskap, er den produsert gjennom et større mønstre av diskurser (Schneck, 1987, s.18). De tre diskursene representeres i læreplanen på

ulike måter, men den kunnskapen de utgjør er en del av et større mønster og kan sees i sammenheng med hverandre. De utgjør hver for seg, og sammen, en sosial praksis som kommer frem gjennom undervisning og skal forme elevene.

Alle kompetansemålene er beskrevet som «mål for opplæringen er at eleven skal kunne» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Dette tolkes som at staten tar sikte på at opplæringen skal bidra til å utvikle en bestemt kunnskap hos elevene, ved å beskrive ulike mål som lærerne skal bruke som veiledning og grunnlag for undervisningen.

I 2006 ble Kunnskapsløftet innført i norske grunnskoler og videregående skoler. Den da nye reformen førte med seg flere endringer i skolens struktur, organisering og skolens innhold. Reformen kom på bakgrunn av flere studier som viste at norske elever kom dårligere ut enn ønsket i ferdigheter som skriving, lesing og regning. Evalueringer av de tidligere reformene viste at det er store ulikheter i norske skoler og at det er systematiske forskjeller mellom elever på bakgrunn av kjønn, sosial og etnisk bakgrunn. Formålet med Kunnskapsløftet fra 2006 var at alle elever skulle tilegne seg grunnleggende ferdigheter og kompetanse, og at elevene skal få lik mulighet til å utvikle sine evner uavhengig av kjønn, sosial eller etnisk bakgrunn (Utdannings- og forskningsdepartementet, 2005, s.3). I tråd med teorien om empowerment har staten evaluert prosessen elevene gjennomgår for å oppnå empowerment, vurdert denne som mangelfull og utviklet en læreplan de anså som en forbedring. Staten ønsker at elevene skal oppnå ferdigheter som gir de personlig kontroll og evnen til å ta målrettede valg. Aktivitetene som brukes for å oppnå læring viste seg å ikke gi det ønskede utfallet for oppnåelsen av skriving, lesing og regning.

Kunnskapsløftet fra 2006 inneholdt blant annet en ny læreplan med tydelige mål for hva det er ønskelig at eleven skal kunne, samt lokal handlefrihet og økt timetall i grunnskolen (Utdannings- og forskningsdepartementet, 2005, s.3). Den lokale handlefriheten over læringsmetoder og organisering av skolehverdagen gjør Bacchis tilnærming enda mer aktuell for å se på formålet og nytten til seksualundervisningen. Selv om staten innførte mer tydelige mål for opplæringen, innførte de samtidig mer frihet til den enkelte skole for hvordan de tolket og arbeidet med læreplanen. Det er mulig at dette kan tolkes som noe motsigende når reformen ble innført delvis på bakgrunn av at evalueringen viste at det eksisterte store ulikheter i effekten av undervisningen hos de forskjellige skolene. Handlingsfriheten kan bidra til å øke denne forskjellen når det er en stor sannsynlighet for at alle lærerne ikke vil tolke læreplanen og kompetansemålene likt og dermed vil læringsaktivitetene i fagene bli

gjennomført på ulike måter. Nyten som kan komme ut fra undervisningen er dermed avhengig av hvordan den enkelte lærer tolker målene og velger å arbeide mot å nå de. Lærerne er i stor grad underlagt kunnskapsdiskursen ettersom kunnskap er hele fundamentet av undervisningen. Kunnskapen, som diskursen, er basert på en rekke utsagn som har ble produsert av flere aktører som har kommet sammen for å skape undervisningen. Kunnskapsdiskursen har kun makt dersom den aksepteres og den sosiale praksisen – skolesystemet og undervisningen – som utgjør diskursen er akseptert og praktisert.

Formålet med det nye kunnskapsløfte er å gjøre barn og unge bedre i stand til å møte og finne løsninger på dagens og fremtidens utfordringer. Elever og lærlinger skal utvikle relevant kompetanse og gode verdier og holdninger som har betydning for den enkelte, i et samfunn preget av større kompleksitet, stort mangfold og rask endring (Utdanningsdirektoratet, 2018, s.3).

Regjeringen ønsker at Norge skal være en kunnskapsnasjon og påstår at fremtiden for kunnskapsnasjonen Norge skapes i barnehager og grunnskoler. Målet regjeringen har for utdanning i Norge er å sikre god kvalitet gjennom hele utdanningsløpet og mener at barnehager og skoler er sentrale felles arenaer for det enkeltes individ læring og utvikling. Utdanningssystemet blir sett på som samfunnets mest sentrale bidrag til utviklingen av barn og unges kunnskap, ferdigheter og holdninger som utgjør grunnlaget for å mestre deres egne liv i det mangfoldige samfunnet i Norge. Den nye reformens satsing på kunnskap og kompetanse tar sikte på å gi alle elevene gode muligheter til å utvikle og bruke egne evner, og viser til at utdanningen er sentralt for utviklingen av et inkluderende samfunn og sosial utjevning (Kunnskapsdepartementet, 2016, s.5).

Endringene i læreplanen fra 2006 har ført med seg at visse kompetansemål har blitt skrevet om, noen er kuttet helt ut og noen har lagt større vekt på andre temaer. Fra Kunnskapsløftet i 2006 var et av kompetansemålene for samfunnsfag 7.trinn at eleven skulle lære å ha en samtale om «kjærlighet, respekt, variasjon i seksuell orientering og samliv og familie, og diskutere konsekvensene av manglende respekt for ulikheter» (Utdanningsdirektoratet, 2013). Kompetansemålet er skrevet om i den nye læreplanen, hvor det står at eleven skal kunne «reflektere over variasjonar i identitetar, seksuell orientering og kjønnsuttrykk, og eigne og andre sine grenser knytte til kjensler, kropp, kjønn og seksualitet og drøfte kva ein kan gjere om grenser blir brotne» (Utdanningsdirektoratet, 2020).

Retorikken i målet har endret seg betydelig, fra at eleven skal kunne *ha en samtale* om, til at eleven skal kunne reflektere over temaet. Forandringen i presentasjonen kan ha en betydelig innvirkning på hvordan læreren tolker målet og igjen vil dette påvirke hvordan de velger å arbeide mot å oppnå dette. Kompetansen som kreves for å ha en samtale er annerledes enn kompetansen til å kunne reflektere over et tema. En samtale er en muntlig utveksling av tanker, meninger o.l. og kan være overfladisk. For at man skal delta i samtalen kreves det ikke nødvendigvis en dypere forståelse av temaet. Ifølge Utdanningsdirektoratet er refleksjon en bevisst og delvis styrt tankeprosess i møte med dokumentasjon. Meningen med refleksjon er å sette søkelys på det som er dokumentert på forskjellige måter og har ikke til hensikt om å bli enig, men til å bidra med forskjellige perspektiver på samme sak (Utdanningsdirektoratet, 2018). Hvis den enkelte lærer har en lignende definisjon av begrepet refleksjon vil det være mulig at den nye læreplanen kan føre til at elevene mottar en grundigere og mer omfattende tilnærming til temaet, og dermed oppnå mer kompetanse enn elever som mottok undervisningen før den nye læreplanen tredde i kraft.

Måten læreren tolker begrepene på kan ha betydning for hvor mye makt denne diskursen har i forhold til undervisningen og formålet med den. Makten til likestillings- og likeverdsdiskursen bør ikke virke undertrykkende og på noen måte oppfordre til diskriminering, da dette vil virke mot sin hensikten til læreplanen. Foucault peker på at diskurser skal produsere viten og makt (Foucault, 1980, s.119) og med dette som utgangspunkt bør den enkelte lærer føre undervisningen på en måte som gjør det mulig for elevene å tilegne seg den ønskede kompetansen. På samme tid er både elevene og læreren selv en del av diskursen og påvirkes av den. Gjennom undervisningen og den videre kunnskapsutviklingen fortsetter individene å reproducere diskursen, og utvikle den. Skolen har muligheten til å bruke denne diskursen for å forme elevene på en systematisk måte gjennom å praktisere og oppfordre til kunnskap om at mennesker er likeverdige og bør være likestilte. Makten som Foucault refererer til i hans teori om diskurser, er ikke et fenomen som utøves av aktører over passive subjekter (Jørgensen & Philips, 1999, s.22-23). I skolesystemet er ikke elevene ansett som passive subjekter og har sin egen type makt over den sosiale praksisen som er deres læringsprosess og skolesystemet.

På tross av dette har flere av kompetansemålene som relateres til seksualitet og lignende temaer blitt presentert ved å beskrive målet som at eleven skal kunne *ha en samtale* om temaet. Det er en betydelig økning i bruken av dette begrepet i den nye læreplanen og kan tyde på at staten mener at denne måten å legge frem kompetansemålene er et godt alternativ.

Sett at man tar utgangspunkt i forskjellen mellom begrepet samtale og refleksjon i denne oppgaven vil dette kunne ha en negativ effekt på hvor mye kunnskap som utvikles hos elevene og hvor mye tid læreren bruker på å nå dette målet. Det kan også være mulig at samtalen kan sees på som begynnelsen at refleksjonsprosessen, slik at man først må begynne med en samtale om temaet og dette kan utvikle en refleksjonsprosess hos elevene.

4.3.2 Omfattende undervisning og faktisk basert pensum

I WHO's rapport er det skrevet at:

Comprehensive sexuality education is understood to include accurate, age-appropriate, scientifically supported information on sexual health and sexuality as an aspect of being human, but it also covers issues of non-discrimination and equality, tolerance, safety, and respect for the rights of others. Comprehensive sexuality education is aimed at building an understanding of the positive aspects of sexuality, as well as ways to prevent ill health and when and how to seek assistance for ill health, abuse or other sexuality-related concerns (WHO, 2015, s.31).

Utdraget kan tolkes slik at dersom seksualundervisningen skal ha ønsket effekt og et positivt utfall stilles det visse krav til hva den skal inneholde og hvordan den skal gjennomføres. De ulike temaene som legges frem i utdraget er representert i kompetansemålene i flere fag; diskriminering, likhet, toleranse, respekt for rettigheter og andre, og sikkerhet (Utdanningsdirektoratet, 2020). På bakgrunn av at skolene og læreren har bred handlingsfrihet er det ikke mulig å undersøke om all undervisning som gjennomføres er korrekt, passende for den gitte aldersgruppen eller vitenskapelig støttet. Lærerne har faste verdier og prinsipper som skal følges, men dette viser ikke til bestemte læringsaktiviteter (Utdanningsdirektoratet).

I WHO's rapport er det skrevet at «Information and education, including comprehensive sexuality education, are crucial for sexual health in several respects. They provide people with the knowledge and opportunity to make informed choices about sexual matters» (WHO, 2015, s.31). Utdraget viser at de anser utdanningen og kunnskapen som springer ut fra den som kritisk for at individer skal ta informerte valg om sin egen seksualitet

og oppnå god seksuell helse. De påpeker at utdanningen skal være omfattende, dermed er det viktig å se på hvilken kunnskap som inkluderes i undervisningen.

Læreplanen fra 2006 var betydelig mer omfattende enn den som ble innført i 2020, hvor den hadde et mye større antall mål og disse var tydelig delt opp i flere religioner, samt etikk og filosofi. I den nye læreplanen for KRLE 10.trinn er flere kompetansemål lagt sammen og har blitt redusert fra 54 (Utdanningsdirektoratet, 2013) til 15 (Utdanningsdirektoratet, 2020). Forskjellen i antall mål er tydelig, men kan anses både som positiv og negativ. Flere av målene som omhandler kunnskap om ulike religioner ser ut til å være slått sammen. Dette kan gi større handlefrihet til den enkelte lærer og bidra til mer kreative arbeidsmåter. På samme tid kan de vage målene gi mindre kunnskap om spesifikke trekk ved de ulike religionene. Man kan studere effekten av kunnskapsutviklingen og empowerment prosessen ved å se på blant annet prøveresultater fra tidligere og nåværende elever. Ettersom seksualundervisning ikke er et eget fag, men heller innlemmet i noen fag, og at man ikke tar prøver som rettes mot seksualitet, kan det virke utfordrende å få svar på hvilken direkte effekt som kan tilknyttes seksualundervisningen. Man kan derimot undersøke utviklingen av prøveresultatene i andre fag for å se om det har vært en forbedring og muligens knytte dette opp mot en mer generell forståelse av at undervisning generelt har økt i kvalitet og effekt. Resultatene deles opp i fem mestringsnivåer og har hatt noe forandring, men det har ikke vært en endring i gjennomsnittlig skala-poeng i lesing, regning og engelsk fra 2016 til 2019 for 8. og 9.trinn (Utdanningsdirektoratet, 2019).

En annen måte å undersøke effekten av undervisningsprosessen og effekten av kunnskapsutviklingen er å eksempelvis se på antall personer som rapporterer seksuelt overførbare sykdommer eller uønskede graviditeter. Folkehelseinstituttet skriver at nedgangen man har sett i aborttall siden 2008 viser seg å hovedsakelig skyldes en nedgang i uønskede svangerskap for kvinner under 25 år – men det er også en tendens til nedgang i alle aldersgrupper (Folkehelseinstituttet, 2020). På bakgrunn av at man ikke kan kvalitetssikre seksualundervisningen ved å se til prøveresultater eller lignende, kan man ikke trekke slutningen at undervisningen i seg selv er effektiv eller den mest effektive praksisen. Hvis det fortsatt fokuseres på aborttall kan man se på tallene før seksualundervisning ble innført og etter den ble innført. Selv om dette kunne vært en aktuell måte å måle effektiviteten av undervisningen på, er det fortsatt svært mange andre variabler som kan påvirke resultatet og man kan dermed ikke utelukke at undervisningen ikke har særlig påvirkning.

Uavhengig av dette kan undervisningen ha en betydning for andre sosiale praksiser

eller fenomen i samfunnet. Seksualundervisningen handler ikke bare om seksualitet, men kan også knyttes sammen med diskriminering og trakassering. I undervisningen inkluderes blant annet kompetansemålet om at eleven skal lære å «drøfte kva likeverd og likestilling har å seie for eit demokrati, og utvikle forslag til korleis ein kan motarbeide fordommar, rasisme og diskriminering» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Målet viser at staten ønsker å lære elevene kunnskap om hvordan de kollektivt kan bidra til en positiv utvikling av samfunnet ved å forsøke å arbeide mot diskriminering av ulike grupper i samfunnet. Levekårene og holdningene til LHBT-personer har vist en positiv endring (Kulturdepartementet, 2019). Psykologisk empowerment inkluderer en oppfatning av ens sosiopolitiske miljø (Zimmerman, 1995, s.581), dermed vil det være nødvendig for elevenes oppnåelse av empowerment at de er klar over det sosiale og politiske miljøet. Uten denne kunnskapen kan de ikke forventes å forsøke og forbedre, endre eller påvirke miljøet. På denne måten kan man se at selv om kompetansemålene er vagt formulert og åpne for tolkning, kan de likevel ha en klar hensikt.

4.4 Forebyggingsdiskurs

Diskursen som handler om forebygging analyserte jeg frem gjennom flere utdrag og temaer som ble tatt opp i empirien. Gjennom analysen av diskursen trekkes det frem visse gjennomgående temaer i empirien i sammenheng med forebygging. Forebygging tas opp som et mål i rapporten fra WHO og strategien fra Helse- og omsorgsdepartementet. I strategien står det skrevet at:

Å lære å respektere andres kropp og grenser er avgjørende for å forebygge krenkelser. Kunnskap om variasjon og mangfold i familieformer og kjønnsuttrykk kan forebygge fordommer, mobbing og trakassering. Slik kan kunnskap og positive holdninger bidra til å forebygge helseplager hos individet, i barnegruppen og i befolkningen generelt (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.14).

Her beskriver Helse- og omsorgsdepartementet blant annet respekt og kunnskap som avgjørende for å forebygge negative og uønskede hendelser. I WHO's rapport er det skrevet at "Comprehensive sexuality education is aimed at building an understanding of the positive aspects of sexuality, as well as ways to prevent ill health and when and how to seek assistance for ill health, abuse or other sexuality-related concerns" (WHO, 2015, s.31). Ulike måter å handle og tenke på for å forebygge negative utfall er gjennomgående i strategien og rapporten,

samt at flere av kompetansemålene retter seg mot blant annet respekt og ulikheter, og dermed mener jeg at forebyggingsdiskursen er svært aktuell å se på for å undersøke formålet til seksualundervisningen.

4.4.1 Respekt og grensesetting

Kunnskapen som kommer frem gjennom undervisningen om respekt og mangfold kan flyte over i diskusjonen av hvordan disse grensene kan respekteres og betydningen av respekt. Empowerment-teorien brukes for å se på blant annet utfallet av læringsprosessen for å oppnå empowerment og i sammenheng med respekt og grensesetting kan man undersøke effekten av undervisningen. Man kan se på dette ved å undersøke blant annet hvordan mennesker opplever å bli respektert og hvordan deres grenser respekteres, samt mobbing og trakassering.

Individens opplevde følelse av en situasjon er helt subjektiv og er ikke nødvendigvis forenelig med den virkeligheten som det felles samfunn har eller virkeligheten til de andre deltakende partene. Enkelte personer kan oppleve at grensene deres ikke blir respektert og dette kan komme frem gjennom blant annet mobbing, trakassering, overgrep eller vold. Ved å se til blant annet statistikk over disse erfaringene over en viss tidsperiode kan man se på om det er en mulig korrelasjon mellom kunnskapsutviklingen man får gjennom undervisningen og effekten av den. I 2018 rapporterte regjeringen at færre elever blir mobbet enn tidligere år, selv om det fortsatt er mange barn som opplever å bli mobbet (Kunnskapsdepartementet, 2019). Regjeringen og ulike skoler har satset på anti-mobbing kampanjer (Kunnskapsdepartementet, 2020) og dersom man tar utgangspunkt i Regjeringens rapport kan det tyde på at effekten av læring gjennom skolen har en positiv utvikling på mobbing. Sett på i forhold til formålet med undervisningen kan det basert på denne informasjonen sees på som at ett av formålene til undervisningen å utvikle respekt for andre mennesker og andre menneskers grenser, og dette kan bidra til å forebygge negative erfaringer eller bli sett på som et formål i seg selv.

En av ferdighetene mennesker bør oppnå gjennom empowerment prosessen, som fører til at de blir empowered mennesker, er å «ta målrettede valg og transformere disse til ønskede handlinger og utfall» (Alsop, m.f., 2006, s.1). Sett i sammenheng med grensesetting kan kompetansemålet for samfunnsfag 2.trinn pekes på som relevant, der det står skrevet at eleven

skal lære å ha en «samtale om kjensler, kropp, kjønn og seksualitet og korleis egne og andre sine grenser kan uttrykkest og respekterast» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Gjennom undervisningen skal eleven dermed lære å blant annet uttrykke egne grenser. Hvis individet befinner seg i en situasjon hvor de må velge hvordan de skal uttrykke grensene sine ovenfor et annet menneske kan kunnskapen som springer ut fra undervisningen bidra til at de tar et målrettet valg som gjenspeiler hva de ønsker å gjøre, samt hva de ønsker at utfallet skal bli. Ved at eleven oppnår empowerment på denne måten kan det tenkes å øke sannsynligheten for at individer er i stand til å reflektere over og vite hvilke grenser de har, og kommunisere disse tydelig til de andre partene. Hvis individer oppnår denne formen for empowerment kan det forebygge uønskede situasjoner hvor de ikke er i stand til å formulere og uttrykke grensene sine i møte med ubehagelige hendelser – dette kan anses å være et mulig formål med undervisningen.

4.4.2 Psykisk helse og seksualitet

I WHO's rapport er det skrevet at: «Withholding or denying access to information and to quality transition-related services may have multiple health-related ramifications, including anxiety, depression, substance abuse and suicidal thoughts or behaviour» (WHO, 2015, s.25). Sett i forhold til empowerment teorien, blir det beskrevet som «en prosess som øker et individs eller en gruppes kapasitet til å ta målrettede valg og transformere disse valgene til ønskede handlinger og utfall» (Alsop, m.f., 2006, s.1). Utsagnet fra rapporten peker på at manglende informasjon om seksualitet kan føre til psykiske problemer og dette er i strid med hva som ønskes å få ut av empowerment prosessen. Lite tilfredsstillende eller manglende tilgang på kunnskap vil ikke gjøre individet i stand til å få en større kapasitet til å ta målrettede valg. Dette illustrerer hvor avgjørende det er at seksualundervisning er tilgjengelig for elevene – ikke bare kan den føre til at de har muligheten til å ta informerte valg, men det kan forebygge psykiske helseplager.

Flere av kompetansemålene handler om respekt, toleranse og ulikheter i blant annet levesett og identiteter. Flere statistikker viser at lesbiske, homofile og bifile personer har dårligere psykisk helse enn majoriteten (Bufdir, 2020). For denne gruppen er seksualiteten og deres seksuelle orientering bakgrunnen for at de her ikke settes i samme kategori som den øvrige befolkningen og dermed anses gruppen som relevant å se på i forhold til psykisk helse

og seksualitet. Hos bifile personer er det de yngste aldersgruppene som har dårligst psykisk helsetilstand og 3 av 4 lesbiske, homofile og bifile er misfornøyd med sin psykiske helse, samt er det et langt større antall som rapporterer at de har forsøkt å begå selvmord (Bufdir, 2020). Gjennom å informere elever og oppfordre til refleksjon over ulikheter i blant annet seksuell legning kan dette bidra til å normalisere møtet med forskjellige personer, holdningene man har og måten man handler mot andre mennesker. Ved å tilegne elever kunnskap kan dette tenkes å bidra til økt forståelse og en videre positiv utvikling i holdningene ovenfor homofile, lesbiske og bifile mennesker. Hvis denne gruppen møter en mer positiv reaksjon fra omgivelsene kan det være mulig at dette er med på å øke deres psykiske helse og forebygge dårlig psykisk helse.

I læreplanen for naturfag 4.trinn står det at eleven skal lære å ha en «samtale om hva fysisk og psykisk helse er, og drøfte hvordan livsstil og trivsel påvirker helse» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Kompetansemålet tar sikte på å lære om både fysisk og psykisk helse, og det kan tenkes at dette også inkluderer seksuell helse.

Sexual health today is widely understood as a state of physical, emotional, mental and social wellbeing in relation to sexuality. It encompasses not only certain aspects of reproductive health – such as being able to control one’s fertility through access to contraception and abortion, and being free from sexually transmitted infections (STIs), sexual dysfunction and sequelae related to sexual violence or female genital mutilation – but also, the possibility of having pleasurable and safe sexual experiences, free of coercion, discrimination and violence. Indeed, it has become clear that human sexuality includes many different forms of behaviour and expression, and that the recognition of the diversity of sexual behaviour and expression contributes to people’s overall sense of well-being and health (WHO, 2015, s.1).

I utdraget fra WHO's rapport beskrives seksuell helse som et bredt begrep og viser at seksuell helse både handler om mental og fysisk helse. Hvis man ser på hva seksuell helse blir beskrevet som i dette utdraget kan man trekke en tråd til hva undervisningen kan bidra med for å øke individers seksuelle helse. Bacchis tilnærming til en diskursanalyse legger frem spørsmålet om hva formålet er og hvordan det blir representert. Slik utdraget står kan det tolkes som at man kan kun oppnå god seksuell helse dersom man innehar alle disse

helseelementene. Samtidig kan det være et utgangspunkt som beskriver viktige faktorer for å ha et fullverdig og sunt seksuelt liv, og oppnå individuell god seksuell helse.

God seksuell helse er en ressurs og beskyttelsesfaktor som fremmer livskvalitet og mestringsferdigheter (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.7). Hvis seksuell helse er en ressurs, slik Helse- og omsorgsdepartementet påstår, er det sannsynlig at individet må ha en viss oppnåelse av (god) helsetilstand. Undervisningen i naturfag for 4.trinn skal føre til at elever kan «drøfte hvordan livsstil og trivsel påvirker helsen» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Det kan være naturlig at eleven lærer om livsstil og trivsel i forhold til seksualitet. Det vil være naturlig å skille mellom livsstil og trivsel, og man kan dermed se hvordan de to aspektene virker hver for seg og henger sammen. Livsstil er alt av personens levevaner og atferd, og begrepet anvendes for å beskrive måten et individ lever på, de aktivitetene man selv kan bestemme over og som gjenspeiler egne valg. Det knyttes til bevisste personlige preferanser, men vil i høy grad påvirkes av miljøet rundt (Nylann, 2020). Trivsel kan beskrives som å «føle seg vel» eller «ha et godt liv» (Helsedirektoratet, 2015 s.6). Med andre ord sier livsstil noe om hvordan man lever, mens trivsel er en beskrivelse av å ha det godt. Livsstil i forhold til seksualitet kan være hensiktsmessig å se på ettersom det i seg selv ikke tar noe standpunkt til om man har det godt eller ikke og er kun en beskrivelse av hvordan man lever. I *Mangfold, autentisitet og fellesskap* tas det opp et kompetansemål fra læreplanen for 7.trinn, hvor eleven skal «reflektere over menneska sine behov for å vere seg sjølve og for å høyre til i fellesskap» (Utdanningsdirektoratet, 2020). «Å være seg selv» kan tenkes å leve på en måte som er forenelig med det man ønsker og opptre som ens autentiske selv – å ha en livsstil som reflekterer ens personlighet og ønsker. De to kompetansemålene som har blitt lagt frem her kan i høy grad relateres til hverandre. En autentisk livsstil kan påvirke helsen dersom omgivelsene har negative reaksjoner til praktiseringen av livsstilen. Dette ser man hos blant annet transpersoner. WHO skriver at mange personer i verden blir stigmatisert på bakgrunn av deres faktiske eller oppfattede seksuelle orientering eller kjønnsidentitet. De har større sannsynlighet for å bli utsatt for vold, trakassering og for å ha psykiske helseplager som depresjon og selvmord (WHO, 2015, s.23). Her kommer det tydelig frem at hvilken livsstil man har kan ha store betydninger for ens egen helse og dette vil da påvirke trivselen hos individet. Med bakgrunn i dette kan undervisningen om seksualitet i forhold til helse, livsstil og trivsel virke forebyggende. Hvis elever får kunnskap om ulike levemåter og andre ulikheter som skiller individer, kan det bidra til å normalisere uttrykk som ikke tilhører majoriteten og forhindre at individer opplever negative reaksjoner basert på sin livsstil.

Individene vil dermed ha mindre sannsynlighet til å utvikle alvorlige psykiske helseplager.

4.4.3 Prevensjon, sykdommer og graviditet

«Riktig kunnskap om seksualitet og seksuell helse fører til at ungdom debuterer senere, er flinkere til å bruke kondom og prevensjon og utvikler et positivt forhold til egen seksualitet og intimitet» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.15).

Evidence from a range of countries indicates that information about sexuality and sexual health imparted through comprehensive sexuality education can improve sexual health outcomes, including delayed sexual debut, fewer unintended pregnancies, and increased use of condoms or other forms of contraception (WHO, 2015, s.31).

Disse sitatene fra Helse- og omsorgsdepartementet og WHO vektlegger at kunnskapen som gis om seksualitet skal være riktig og omfattende. I læreplanen for naturfag 10.trinn skal eleven lære å «drøfte spørsmål knyttet til seksuell og reproduktiv helse» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Bacchis tilnærming til en diskursanalyse vektlegger hva formålet med et utsagn er og hvordan det blir representert. Slik kompetansemålet står kan det tolkes som at eleven skal lære å drøfte rundt spørsmål om seksuell og reproduktiv helse. Det beskrives ikke noe klart mål for hvilken kunnskap som skal tilegnes eleven eller hva de skal lære om, kun at de skal være i stand til å «drøfte spørsmål» knyttet til temaet. På den andre siden kan læreren tolke målet på en slik måte at eleven skal læres grunnleggende kunnskap om hva seksuell helse er, hvordan man kan oppnå det og hva som menes med reproduktiv helse. Det er to kompetansemål som inkluderer begrepet «reproduksjon», hvor det andre målet handler om at eleven skal kunne lære å ha en «samtale om likheter og ulikheter mellom kjønnene, om kjønnsidentitet og om menneskets reproduksjon» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Som andre kompetansemål er det ingen fasit for hvilken kunnskap som skal med i undervisningen og de er helt åpne for tolkning fra den enkelte leser. Reproduksjon beskrives som prosessen hvor organismer lager nye organismer som dem selv (Norsk Helseinformatikk, 2020). Kompetansemålene tolkes på flere måter og derfor kan noen lærere fokusere på læren om blant annet fosterutvikling og tilsidesette selve seksuelle handlingen som fører til reproduksjon. Ingen av kompetansemålene handler om selve utførelsen av seksuelle handlinger, men man kan tolke retorikken i disse målene som å inkludere dette. «Reproduktiv

og seksuell helse er nært knyttet til hverandre, og en helhetlig tilnærming krever bevissthet om begge» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.28). Ettersom seksuell helse og reproduktiv helse blir tatt opp i samme kompetansemål kan det være mulig at dette er et tema som blir inkludert i undervisningen. For at den skal drive forebyggende atferd er det nødvendig, som påpekt av WHO og Helse- og omsorgsdepartementet, at undervisningen er riktig og omfattende. Forståelse om menneskers reproduksjon er et tema som naturlig følges av prevensjon og abort. I sammenheng med dette inkluderer seksuelt overførbare sykdommer som er nært knyttet bruk av prevensjon.

«Lett tilgjengelighet til prevensjon, god veiledning og tilgang til flere sikre prevensjonsmetoder har vært viktige tiltak i innsatsen for å forebygge uønskede svangerskap og abort» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.32). Veiledningen som det refereres til her er ikke kun undervisning av den grunn av at vi i Norge har flere tilgjengelige helseapparater rundt oss, deriblant helsestasjon og skolehelsetjeneste (Helsenorge). Likevel er undervisningen en del av den obligatoriske skolegangen i Norge og derfor en viktig læringsarena. Ingen kompetansemål knyttes direkte opp mot prevensjon eller abort, hvor de nærmeste er målene som skrevet i avsnittet over. Likevel kan det tenkes å være et naturlig tema å ta opp når man har undervisning om reproduksjon.

Sett i forhold til Empowerment teorien er kunnskapsutviklingen i undervisningen en svært sentral del av prosessen for å bli empowered. Empowerment er prosessen som er med på å øke en persons kapasitet til å ta målrettede valg og gjøre disse om til ønskede handlinger og utfall (Alsop, m.f., 2006, s.1). Undervisningen elevene får om reproduksjon og prevensjonsmidler skal gi de kunnskap og informasjon som gjør at elevene er i stand til å ta valg som gjenspeiler ønsket utfall av en situasjon. Utviklingen av kapasiteten foregår ved at elevene gis informasjon gjennom seksualundervisningen om hva reproduksjon er og hvordan prosessen foregår, og her bør det samtidig tas med prevensjonsmidler. Reproduksjon er ikke nødvendigvis et ønsket utfall av seksuell samhandling og individer bør derfor ha kunnskap om prevensjonsmidler og bruk av dette for å kunne få ønsket utfall. WHO skriver at “sexually transmitted infections are a significant cause of acute illness, infertility, long-term disability and death, with serious medical and psychological consequences for millions of men, women and adolescents” (WHO, 2015, s.13). Utdraget fra rapporten illustrerer hvor avgjørende det er for ens generelle og seksuelle helse at man arbeider for å forebygge og forhindre spredning av seksuelt overførbare sykdommer.

I 2004 la Regjeringen frem en handlingsplan for forebygging av uønsket graviditet og abort (Helsedepartementet, 2004, s.5). Etter en periode på flere tiår med økte antall aborter har man siden 2008 sett en positiv utvikling med færre uønskede graviditeter (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.32). Handlingsplanen fra Regjeringen hadde ungdom og unge voksne som hovedmålgruppe og satset på kunnskap og informasjon om seksualitet for å forebygge flere uønskede svangerskap (Helsedepartementet, 2004, s.5). Antallet aborter har vært fallende siden 2008 (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.32) og med utgangspunkt i dette kan man anta at Regjeringens satsing på informasjon kan være en faktor for bruk av prevensjon og uønskede graviditeter. Når Regjeringen velger å satse på en slik arbeidsmåte for å oppnå målet med å forebygge uønskede svangerskap kan det tyde på at de mener dette er en måte man kan oppnå resultater på. Hvis man ser på antall aborter fra 2004 og til i dag, og kun tar utgangspunkt i Regjeringens handlingsplan, kan man påstå at det virker svært positivt med kunnskapsutvikling hos unge dersom man ønsker å forebygge uønskede graviditeter.

Utfallet i empowerment teorien refererer til operasjonaliseringen, slik at man kan studere konsekvensene av menneskers forsøk på å tilegne seg større kontroll eller de mulige effektene av intervensjonene for å empowere individer (Zimmerman, 2012, s.46). I tilfellet med abort er det en betydelig forskjell på antallet aborter fra før handlingsplanen ble iverksatt og til statusen i dag. Hvis man studerer forsøket Regjeringen har gjort på å gjøre unge mennesker empowered kan man se at intervensjonen har hatt en positiv effekt. Gjennom en satsing på kunnskap og informasjon har man sett positive resultater. Dette viser tydelig at informasjon og kunnskap kan være forebyggende og har beviselig virket forebyggende for uønskede svangerskap.

Slik som abort og prevensjon ikke blir direkte tatt opp i kompetansemålene, blir det heller ikke eksplisitt nevnt at seksuelt overførbare sykdommer skal dekkes. Det er mulig at dette temaet også går under seksuell helse – og eventuelt en følger av reproduksjon gjennom å se på utførelsen av seksuell samhandling. Dette temaet blir derimot tatt opp i strategien fra Helse- og omsorgsdepartementet og rapporten fra WHO gjennom deres fokus på seksuell helse.

I Norge har man sett at både gonoré- syfilis og klamydiatallene øker, hvor klamydia er spesielt fremtredende blant unge mennesker (Folkehelseinstituttet, 2020). Dette er til tross for at unge mennesker i Norge har tilgang på kondomer, resept på prevensjonsmetoder og veiledning om bruk fra blant annet helsestasjon for ungdom (Helsedirektoratet, 2020). Sett i sammenheng med nedgangen i aborttall kan dette tyde på at aborttallene har gått ned ved at

det har blitt større bruk av prevensjonsmetoder som hindrer graviditet, men ingen eller liten forandring i bruk av kondomer og slikkelapper. Smittetallene viser at selv om klamydia er mest fremtredende hos unge mennesker er det fortsatt høy forekomst av smitte av ulike sykdommer i alle aldersgrupper og på tvers av seksuell orientering (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.38). Strategien fra Helse- og omsorgsdepartementet legger frem flere tiltak som kan bidra til å forebygge spredning, deriblant å samarbeide med bruker- og interesseorganisasjoner for å sikre god tilgjengelighet til kondomer og gjennomføre kondomkampanjer rettet mot befolkningsgrupper med spesielt høy smittefare (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.42). Ingen av tiltakene som presenteres retter seg mot skolen eller seksualundervisningen. Det er mulig at dette kan være basert på en antagelse om at undervisningen allerede inneholder tilfredsstillende mål rettet mot å forebygge sykdommer, ettersom et av målene tilsier at elever skal lære om seksuell helse. Som tidligere skrevet har WHO lagt stor vekt på at det er avgjørende for ens seksuelle helse at undervisningen er omfattende og inkluderer blant annet informasjon om seksuelt overførbare sykdommer og prevensjon.

Hvis man tar utgangspunkt i Regjeringens handlingsplan for forebygging for uønsket svangerskap og dette kan relateres til den positive utviklingen i samfunnet, kan man trekke paralleller til undervisningen om prevensjon. Det kan anses som mulig at den kan virke forebyggende for både bruk av prevensjon, uønsket svangerskap og spredning av seksuelt overførbare sykdommer dersom den er omfattende og riktig. Basert på WHOs utdrag som viser hvor alvorlige konsekvenser seksuelt overførbare sykdommer kan ha, kan det tenkes å være svært viktig at dette temaet blir gjennomgått grundig i undervisningen. På denne måten kan undervisningsprosessen bidra til at elevene blir empowered til å ta valg som fører til at handlingene deres får ønsket utfall.

4.4.4 Vold og trakassering

WHO skriver at spesielt over de tre siste tiårene har det blitt utviklet en forståelse av at diskriminering og ulikhet spiller en stor rolle i hvorvidt personer kan oppnå og vedlikeholde god seksuell helse (WHO, 2015, s.1). Seksuell helse handler ikke bare om den fysiske eller mentale helsen relatert til seksualitet eller reproduktiv helse, men også muligheten for å oppleve nytelse og trygge seksuelle opplevelser uten tvang, diskriminering og vold (WHO, 2015, s.1).

Helse- og omsorgsdepartementet peker på at kunnskap om ulikheter, variasjon og mangfold i blant annet kjønnsuttrykk kan forebygge fordommer, mobbing og trakassering. På denne måten henviser de til kunnskap og positive holdninger som en metode for å forebygge helseplager hos enkeltmennesker, i barnegruppen og den generelle befolkningen (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.14). Et av kompetansemålene for 7.trinn i samfunnsfag beskrives som at eleven skal kunne «reflektere over variasjonar i identitetar, seksuell orientering og kjønnsuttrykk» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Utdanningsdirektoratets mål for undervisningen samsvarer med Helse- og omsorgsdepartementets påstand om at kunnskap om ulikheter er en avgjørende faktor for å forhindre negative reaksjoner fra omgivelser som mobbing eller trakassering. I 2014 la Regjeringen frem en handlingsplan for å forhindre vold og seksuelle overgrep mot barn og unge. Blant tiltakene var det satsing på livsmestring i skolen, veiledning og støtte til skoler med vedvarende høye mobbetall og informasjon til barn og unge om vold og seksuelle overgrep (Barne- likestillings og inkluderingsdepartementet, 2014, s.3-4).

I Norge arbeides det for internasjonal aksept for individers seksuelle rettigheter, med retten til fritt og selvstendig velge sin egen partner som et kjerneelement. Arbeidet innebærer også at mennesker skal ha rett til å velge partner i henhold til deres egen seksuelle orientering uten fare for å bli utsatt for diskriminering eller kriminalisering. Diskriminering basert på ens seksuelle orientering og kjønnsidentitet er utbredt i mange regioner, og de fleste landene som kriminaliserer seksuell samhandling mellom personer av samme kjønn ligger i Afrika, Midtøsten og Øst-Europa – kriminalisering på grunnlag av seksuell orientering eksisterer ikke i Norge. Mange individer i denne gruppen lever under trussel av å bli utsatt for blant annet vold, trakassering og diskriminering (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.58). I strategien fra Helse- og omsorgsdepartementet skrives det at:

Frihet til å elske den du vil, til å bestemme over egen kropp og frihet til å ta selvstendige valg er sentrale menneskerettigheter og verdier i vårt samfunn. Dessverre opplever mennesker å bli utsatt for overgrep og skader som kan gi vansker med seksuell funksjon og opplevelse av egen identitet og integritet (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.51).

I tråd med empowerment teorien skal prosessen som fører til psykologisk empowerment øke individets kapasitet til å ta valg og gjennomføre ønskede handlinger og utfall (Alsop, m.f., 2006, s.1). Strategien peker på at en sentral del av menneskerettighetene Norge arbeider for handler om å gi borgere friheten til å ta selvstendige valg. Kompetansemålene som skolen arbeider ut fra beskriver hvilken kunnskap og ferdigheter

staten ønsker at elever skal lære, og ved å nå disse målene kan individet bli i stand til å ta selvstendige og målrettede valg som fører til de hendelsene og utfallet de ønsker å oppnå. En del av utsagnet fra strategien legger frem vansker med blant annet opplevelse av egen identitet og integritet som et mulig utfall av overgrep og skader (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.51). Spørsmålet som stilles ved bruk av en justert versjon av Bacchis tilnærming til en diskursanalyse ser på hva som er formålet og hvordan det representeres (Bacchi, 2006, s.1). Begrepene «identitet» og «integritet» kan relateres til mange aspekter ved en person, blant annet kjønn og kjønnsidentitet, seksuell orientering og selvfølelse. Etterfølgende av et overgrep eller en skade beskrives som å kunne gi vansker med dette. Det kan tolkes som at det kan være utfordrende for individet å være trygg på seksuelle samhandlinger med andre eller være trygg på å leve i henhold til sin egen ønsket livsstil. Seksuell vold har en betydelig innvirkning på den fysiske og mentale helsen, og kan samtidig føre til fysiske skader. Volden er assosiert med en økende risiko for en rekke seksuelle og reproduktive helseproblemer. Mennesker som har blitt utsatt for vold har også en større risiko for å utvikle depresjon, post traumatisk stress syndrom, utfordringer med søvn, spiseforstyrrelser (WHO, 2015, s.35).

I læreplan for samfunnsfag 4.trinn står det skrevet at eleven skal lære å ha en «samtale om grenser knytte til kropp, kva vald og seksuelle overgrep er, og kvar ein kan få hjelp dersom ein blir utsett for vald og seksuelle overgrep» (Utdanningsdepartementet, 2020). Målet viser at det er ønskelig at eleven skal være i stand til å identifisere hva som anses å være et overgrep og hvor man kan få hjelp hvis dette skulle inntreffe. Gjennom arbeidet mot at individer skal stå fri til å være selvstendig ved å blant annet selv velge seksuelle partnere uavhengig av kjønn kan det være mulig at dette skaper forståelse, toleranse, respekt og aksept av mennesker som ønsker å leve slik. Seksuell vold, uavhengig av grunnlag for volden, er beviselig skadelig for de som opplever dette og ved å vektlegge identifisering av seksuelle overgrep og informasjon om hvor man kan søke hjelp, kan dette tenkes å bidra til å forhindre (videre) og forebygge seksuell vold.

4.5 Hvordan virker diskursene sammen?

De tre diskursene som har blitt analysert frem og fokusert på er likestillings- og likeverdsdiskursen, kunnskapsdiskursen og forebyggingsdiskursen. Det empiriske grunnlaget i oppgaven er basert på WHO's rapport om seksuell helse, menneskerettigheter og loven,

strategien fra Helse- og omsorgsdepartementet og læreplanen i ulike fag som utsendt fra den norske stat gjennom Utdanningsdirektoratet.

Temaene de tre diskursene representerer er sentralt i alle empiriske tekstene, men fra hver sin aktør og med hvert sitt perspektiv og mål. Foucault anser diskurser som et produkt av menneskelige uttalelser (Schneck, 1987, s.18). I denne oppgaven er diskursene – kunnskapsfeltet – basert på de uttalelsene som presenteres i de empiriske tekstene. De sammensatte uttalelsene i tekstene utgjør i seg selv et eget element, men diskursene er basert på enkelte utdrag fra alle dokumentene. Kunnskapen som produseres i de tre diskursene er ikke en serendipitet, men heller et design av de moderne mønstrene. Foucault peker på diskurser som en praksis som systematisk former objektene (eller subjektene) som omtales (Neumann, 2001, s.17). Relatert til forskningen i denne oppgaven sees de tre diskursene på som en mulig praksis eller påvirkningskraft som kan knyttes til seksualundervisningens formål og nytte for enkelte grupper. Kunnskap, forebygging og likestilling- og likeverd er tett knyttet sammen i forhold til seksualundervisningen og dens formål og nytte. Hvordan de ulike utdragene er lagt frem og hvilken aktør som har utsendt er avgjørende for hvilken betydning diskursen kan ha.

De ulike utdragene som utgjør diskursene er hver for seg en ulik måte å nærme seg et tema eller et problem. Hvis man ser på læreplanen og de ulike kompetansemålene i fagene har det blitt tydelig at det er fritt for tolkning for den enkelte leser og dette påvirker hvilken praksis som kommer ut av arbeidet. Språket og retorikken i utdragene har stor betydning for hvordan diskursene kan påvirke eller sees i sammenheng med sosial praksis. De tre diskursene relateres til seksualitet på hver sin måte: likestilling- og likeverd kommer klart frem ved at mange grupper mennesker har blitt diskriminert mot, opplevd vold, trakassering og mobbing basert på deres seksualitet. Likestilling og likeverd er temaer som er forenelig med norske verdier og prinsipper om å ivareta og beskytte grunnleggende menneskerettigheter – dette er også et fokus i undervisningen. Diskursen kan vise seg hensiktsmessig for å konstruere sosiale og psykologiske praksiser og virkeligheter når Norge ønsker å arbeide for en slik virkelighet og utvikling. Kunnskapsdiskursen viser seg tydelig relevant og aktuell når forskningen tar sikte på å undersøke formålet og nytten til seksualundervisning i grunnskolen. Hele grunnlaget for undervisningen er basert på en eller annen kunnskap, enten fra staten som beskriver målene for opplæringen eller læreren som tolker de målene som er satt. Undervisningen er basert på den kunnskapen som har blitt utviklet gjennom forskning gjort på temaer om seksualitet og det er utvalgt en viss kunnskap, som anses å være viktigst, som innhold i undervisningen. Kunnskap er et avgjørende element

for at ethvert samfunn skal utvikles videre. Forebyggingsdiskursen sprang ut fra et gjennomgående element i tekstene, hvor seksualitet og forebygging og forebyggende tiltak knyttes sterkt sammen. Forebygging av uønskede eller negative erfaringer er avgjørende for at individer skal ha et godt og trygt liv, og oppnå god helse. De tre diskursene utfyller hverandre og man kan se en sterkt sammenheng mellom dem. Kunnskap om seksualitet er kjerneelementet i undervisningen og utviklingen av kunnskap, kompetanse og ferdigheter kan anses som det direkte formålet med undervisningen. Kunnskapen viser seg aktuell for å forebygge uønskede og negative hendelser og kan bidra til å forhindre at det forekommer i utgangspunktet. Kunnskap og forebygging er sentralt for å oppnå likestilling og likeverd mellom mennesker. Kunnskap om ulikheter og undervisning som avler forståelse og respekt ovenfor ulikheter kan forebygge blant annet mobbing og trakassering. Ved å inneha denne kunnskapen og muligheten til å forebygge og forhindre tilfeller av negative hendelser kan det føre til at mennesker opplever at de er likestilte og likeverdige samfunnsmedlemmer og mennesker.

Makten i diskursene er ikke noe staten – utsender og ansvarlig for grunnskoleopplæringen – utøver over passive deltakere, men heller spredt ut over ulike sosiale praksiser (Jørgensen & Philips, 1999, s.22-23). Maktbegrepet i Foucaults diskursteori innebærer at makt forstås som noe noen er i besittelse av og som de kan utøve over andre mennesker, men er det som produserer det sosiale. Makten er kreftene og prosessene som skaper den sosiale omverden og gjør den meningsfull. Det er makt som skaper den viten eller kunnskapen man har og ens identitet og relasjoner, både som individ og grupper. Disse elementene er kontingente og er på ethvert gitt tidspunkt på en viss måte, men de kunne ha vært og kan bli annerledes. På grunn av dette anses makt å være produktiv ettersom det produserer sosiale praksiser (Jørgensen & Philips, 1999, s.49). Makten til de enkelte diskursene som fokuseres på i denne oppgaven er også spredt ut over sosiale praksiser. Selv om undervisningen i skolen kan anses som den sosiale praksisen som er hovedfokuset, har de enkelte diskursene sosiale praksiser knyttet til seg.

De enkelte diskursene kan avle og relateres til makt på ulike måter ettersom de har ulikt utgangspunkt og fokus. Likestillings- og likeverdsdiskursen sin makt sees i sammenheng med de grunnleggende menneskerettighetene og Norges arbeid med å skape et samfunn der mennesker er likestilte og likeverdige. Denne kraften bidrar til å utvikle sosiale praksiser og prosesser som gjenspeiler dette, blant annet ved å ha et fokus på å lære befolkningen om hvordan man kan være respektfull og ha en positiv påvirkning på individer og grupper. Kunnskapsdiskursens makt relateres til det gjennomgående temaet om viktigheten av riktig og

tilfredsstillende undervisning, som gir elevene kunnskap, kompetanse og ferdigheter. De sosiale praksisene og prosessene som konstrueres er basert på kunnskap fra gitte aktører og det som anses som viktig. Kunnskapsutvikling kan på mange måter være positivt for utviklingen av et samfunn, blant annet ved at befolkningen har en større forståelse av eksempelvis seg selv, hverandre og samfunnet i seg selv. Forebyggingsdiskursens makt knyttes til helsen, spesielt den seksuelle helsen, som er sterkt representert i de empiriske tekstene. Forebygging er prosessen for å forhindre hendelser eller utviklinger som ikke er fordelaktige eller ønskelige, og er et viktig element for den positive utviklingen. Gjennom forebyggingen av blant annet mobbing, trakassering og vold vil samfunnet og enkeltindivider kunne dra nytte av en bedre generell helse og et tryggere og bedre liv.

De tre diskursene svarer på formålet og nytten til seksualundervisning på forskjellige måter, men er svært sammenhengende. Det direkte formålet med undervisningen er satt i læreplanen og er kunnskapsoppnåelse for elevene og nytten kan være kunnskapen i seg selv eller oppnåelsen av den. Kunnskapen som oppnås kan bidra til å forebygge negative handlinger og erfaringer, og en uønsket utvikling av samfunnet og på denne måten kan både formålet og nytten være å forebygge. I sammenheng med likestilling- og likeverd er det mulig at kunnskapen som oppnås kan bidra til å forebygge negative reaksjoner fra omgivelsene basert på ulikheter mellom mennesker og dermed føre til at mennesker opplever at de er likestilte og likeverdige. Formålet kan anses som opplevelsen for individet og nytten kan være den positive påvirkningen opplevelsen får for enkeltindividet, og dermed utgjør befolkningen personer som har en følelse av at de er likestilte og likeverdige.

5.0 Hvilken nytte kan seksualundervisningen ha?

Jeg har valgt å se på nytten for tre spesifikke grupper mennesker, for å systematisk gå gjennom hvordan seksualundervisningen kan være nyttig for enkelte grupper. Dette er tre grupper som står sentralt i samfunnet. Mennesker av ulike kjønn og med ulik kjønnsidentitet er svært relevant ettersom dette er noe som berører alle menneskene i samfunnet. Kjønn anser jeg som en faktor ettersom det eksisterer ulikheter mellom kjønn i mange elementer av samfunnet – jeg knytter nytten både mot biologisk kjønn og kjønnsidentitet. En annen gruppe som sees på er personer med ulik seksuell orientering enn heterofili (LHBT+) og utgjør mellom 1,2% og 10% av den norske befolkningen, og 3 av 4 kjenner eller vet om noen som er

homofile, bifile eller lesbiske (Bufdir, 2020). Den siste gruppen er personer med fysiske funksjonsnedsettelse. Gruppen utgjør en relativt stor del av befolkningen - mellom 15.6 og 19.4 prosent av verdens befolkning (WHO, 2011, s.29). I dette kapitlet sees det på den eventuelle nytten disse gruppene kan oppleve gjennom en god og tilfredsstillende seksualundervisning.

Den mulige nytten for enkelte grupper knyttes opp mot diskursene, og spesielt opp mot Forebyggingsdiskursen, hvor det ble gjennomgått hvordan seksualundervisning og kunnskap kan virke forebyggende for blant annet mobbing, trakassering og psykiske helseplager. Ved å se på hva som kan forebygges med denne kunnskapen kan man trekke en tråd til hva som kan være nyttig for de valgte gruppene.

Problemstillingen er todelt og spørsmålet sikter seg inn på både formålet og nytten til seksualundervisningen i grunnskolen og de to delene av spørsmålet bygger på hverandre. Hva staten ønsker å få ut av undervisningen gjenspeiles i formålet og formålet bør ha en viss nytte for deltakerne. Den kunnskapen som man ønsker å tilegne elevene bør reflekteres i hva som anses å være viktig kompetanse og kan ha en positiv påvirkning og nytteverdi.

5.1 Kvinner, menn og alle imellom

Gruppen som fokuseres på og inkluderer kjønn og kjønnsidentitet ser på den mulige nytten for de ulike kjønnene og personer med ulike kjønnsidentiteter. Fokuset ligger på hovedsakelig på mennesker men annen kjønnsidentitet enn biologisk kjønn, men tar opp noen kjønnsforskjeller for (biologiske) kvinner og menn. Kjønn og kjønnsidentitet er begreper som brukes hyppig i alle empiriske tekstene. I læreplanen for de ulike fagene, samt rapporten og strategien for seksuell helse blir respekt og forståelse for andre ofte knyttet sammen med diskriminering på ulike grunnlag, deriblant kjønn og kjønnsidentitet.

Læreplanen for naturfag 4.trinn inkluderer et mål om at eleven skal kunne ha en «samtale om likheter og ulikheter mellom kjønnene, om kjønnsidentitet og om menneskets reproduksjon» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Utviklingen av biologisk kjønn hos et foster er svært komplekst og er basert på om man har X eller Y kromosom. De fleste kvinner er 46XX og de fleste menn er 46XY, men det eksisterer tilfeller hvor mennesker opplever andre sammensetninger (WHO). Dette er kun prosessen hos foster som bestemmer hvilket biologisk kjønn man blir født som. Kjønnskromosomer er primære kjønnskarakteristika og inkluderer

innvendige karakteristikk, blant annet kjønnsorganer og indre reproduktive organer. De sekundære kjønnskarakteristika utvikler seg senere i livet og forbindes med puberteten og hormonell utvikling. Utviklingen inkluderer blant annet kropps- og ansiktshår, brystutvikling og menstruasjonssyklus (Bufdir, 2017). De ulike biologiske kroppene man vil ha en innvirkning på seksuallivet, eksempelvis ved at kvinner kan bli gravide ved samleie eller har menstruasjon. Det er imidlertid forskjell på biologisk kjønn og sosialt kjønn, med andre ord hvilken kjønnsidentitet man har. Kjønnsidentitet er brukt for å beskrive de karakteristikkene av kvinner og menn som er sosialt konstruert (WHO, 2002). Bakgrunnen for at dette blir tatt med er for å illustrere at vi har ulike kropp og ved å bli født som ulike kjønn innehar man i utgangspunktet ulike biologiske kjønnskarakteristika selv om man ikke identifiserer seg med kjønn man ble tilegnet ved fødselen.

Åpenhet, respekt for mangfold og positive holdninger til seksualitet er samfunnsmessige faktorer som fremmer seksuell helse. [...] Gjennom den nye samlede strategien for seksuell helse ønsker regjeringen å bidra til et åpent og inkluderende samfunn der mangfold anerkjennes og tabuer, skam, fordommer og stigmatisering knyttet til seksualitet motvirkes (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.8).

I strategien presentert av Helse- og omsorgsdepartementet blir god seksuell helse knyttet til positive holdninger og følelser for egen kropp, sammen med god kunnskap om kropp og seksualitet. Igjen fører dette til en tryggere seksuell identitet og sunnere handlingsmønstre (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.8). Positive holdninger og følelser for egen kropp knyttes ikke bare opp mot det biologiske kjønn, men også opp mot kjønnsidentitet; den enkeltes indre opplevelse av at de er mann, kvinne, både mann og kvinne eller ingen av delene. De fleste individer identifiserer seg med det biologiske kjønn de ble født med, men ikke alle (Bufdir 2017). Utviklingen av kunnskapen om transpersoner i samfunnet pågår fortsatt og det har tidligere vært debatt rundt inkluderingen av begrepet transseksuelle i paraplybegrepet transpersoner. At et individ har en annen kjønnsidentitet enn sitt biologiske kjønn er ikke tilknyttet personens seksuelle legning (Bufdir, 2017).

I kapitlet *Forebyggingsdiskurs* gjøres man kjent med at kunnskap om variasjon i kjønnsuttrykk kan forebygge blant annet mobbing og trakassering, og bidra til å forebygge helseplager (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.14). Forebyggingen av helseplager relateres både til seksuell helse, men på samme tid handler dette også om psykisk helse. I

sammenheng med respekt for mangfold og ulikheter som nevnt i kapittel 4 kan dette relateres til normaliseringen og kunnskap om personer med ulik kjønnsidentitet. Personer med kjønnsinkongruens opplever ofte negative reaksjoner fra miljøet rundt og dette kommer til uttrykk i flere måter og oppleves i varierende grad. Slik som andre individer påvirkes de av omverden og dens reaksjoner og holdninger. De negative holdningene og opplevelsene kan medføre en stor belastning og psykiske og sosiale problemer (Helsedirektoratet, 2015, s.20). I nyere tid har det derimot blitt et større fokus på og utvikling av kunnskap om personer med kjønnsinkongruens, ved blant annet å innlemme dette i kompetansemålene i skolen (Utdanningsdirektoratet, 2020). Å inkludere dette i kompetansemålene og lære unge mennesker om denne gruppen mennesker kan vise seg nyttig for å øke bevissthet, aksept og respekt for ulike kjønnsidentiteter. I dette tilfellet kan både prosessen og utfallet virke empowered for de berørte partene. Prosessen kan gi utslag på to måter; lærdom og kunnskap for deltakerne som opplever kjønnskongruens og ikke selv vet hva de føler eller hvorfor de føler det slik. Empowerment prosessen kan være med på å øke gruppens kapasitet til å handle i tråd med de følelsene som oppleves og realisere følelsene de har, slik at man kan sørge for bedre psykisk helse og forebygge depresjon. Prosessen kan samtidig gi utslag for de øvrige elevene ved å gi kunnskap om måter man kan være forskjellige på, blant annet at det eksisterer mennesker som opplever kjønnskongruens. Flere av kompetansemålene retter seg mot respekt og ulikheter (Utdanningsdirektoratet, 2020) og slik kan både personer som opplever kjønnsinkongruens og den øvrige befolkningen bli informert, få kunnskap og utvikle empowerment.

Utfallet og effekten av nytten ved kompetanseutviklingen kan studeres ved å se på blant annet andelen av personer med kjønnskongruens og aksept, respekt og vold ovenfor denne gruppen. Personer med annen kjønnsidentitet er ikke et nytt fenomen og personer som ikke retter seg etter de tradisjonelle kjønnsrollene eller bekledningen er heller ikke et nylig fenomen (Stryker, 2008). Det finnes ingen statistikk over hvor mange mennesker som hadde kjønnsinkongruens i 1800-tallet og store deler av 1900-tallet, og det eksisterer fortsatt en usikkerhet over hvor stor andel av befolkningen dette gjelder. Det kan være basert på at mennesker ikke opplever kjønnsinkongruens på samme måte og ikke nødvendigvis vil ha lik opplevelse eller føle at de faller innenfor samme kategori (Helsedirektoratet, 2015, s.9). Selv om man ikke har et nøyaktig antall å se til er det en anerkjent gruppe av befolkningen, hvor gruppens omfang ikke har blitt registrert tidligere. Det er dermed ingen måte å fastslå om gruppen har økt, minsket eller forholdt seg lik, men det har blitt et større fokus på blant annet aksept og rettigheter (Stryker, 2008).

Inkludert i dette delkapitlet er ikke bare kjønnsidentitet, men også biologisk kjønn. I læreplanen for naturfag 4.trinn skal eleven lære å ha en «samtale om likheter og ulikheter mellom kjønnene» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Sett i forhold til seksualitet og kjønn er det relevant å ta opp (tradisjonelle) seksuelle normer knyttet til de ulike kjønnene. Et stort antall jenter møtes med forventinger om å være seksuelt aktive tilsvarende de idealene om kjønnslikestilling og liberale holdningene til seksualitet. På samme tid kan de bli kalt nedlatende ord slik som «hore» eller «løs» hvis andre anser antallet seksuelle partnere som for mange eller at vedkommende har seksuelt samleie under «gale» omstendigheter (Helsedirektoratet, 2015, s.44-45). I motsetning blir gutter holdt til en annen standard når det gjelder blant annet klesstil og oppførsel i forhold til tradisjonelle maskuline trekk og roller. Gutter som oppfattes av andre å ha et spesielt nært forhold til andre gutter eller ikke kler seg i tråd med hva som oppfattes å være maskulint – bruke farger som anses å være feminine – blir ofte kalt homofil. Reaksjonen på nære forhold med andre gutter kan føre til at de ikke lengre ønsker eller føler seg trygg på å ha en vennlig fysisk kontakt eller verbalt uttrykke kjærlighet (Helsedirektoratet, 2015, s.61). Ved å innlemme en diskusjon om kjønn og kjønnsroller i kompetansemålene kan dette bidra til å normalisere seksuell aktivitet hos kvinner og normalisere at gutter kan uttrykke vennlighet og kjærlighet ovenfor andre gutter, uten at de opplever negative reaksjoner fra andre. Slik kan kunnskapen som springer ut fra undervisningen bidra til å forhindre mobbing og videre forhindre dårlig psykisk helse hos de som blir påført. Empowerment prosessen som kan komme ut fra kunnskapsutviklingen kan gi deltakerne muligheten til å bli informert om kjønnsroller og hvordan dette kan påvirke synet man har på andre og ulike mennesker. Den kan gi deltakerne mulighet til å ta informerte valg om hvordan de velger å handle ovenfor andre mennesker og lære om hvor mye negativ påvirkning som kan komme ut fra mobbingen eller synet man har på kjønnsroller.

5.2 Vi har ulike kropper

Personer med ulike funksjonsnedsettelse utgjør en relativt stor del av befolkningen (WHO. 2011, s.29) og inkluderes ikke direkte i kompetansemålene, men kan tolkes av den enkelte skole eller lærer som aktuell å ta opp under diskusjoner om kropp, ulikheter og lignende temaer.

FNs beskrivelse av menneskerettigheter presiserer at rettighetene er universelle uavhengig av ulik status (United Nations). Status kan inkludere mennesker med fysisk funksjonsnedsettelse, ettersom denne gruppen mennesker skiller seg ut fra majoriteten ved å ikke nødvendigvis ha de samme mulighetene til å utføre visse oppgaver, tilegne seg kunnskap på lik måte eller ha like fysiske forutsetninger. WHO rapporterte i 2011 at cirka 15 prosent av verdens befolkning lever med en eller annen form for funksjonsnedsettelse (WHO, 2011, s.29). Tallet viser at det er en betydelig stor del av befolkningen opplever funksjonsnedsettelse og dermed kan det være aktuelt å se på i seksualundervisningen. Personer med fysiske funksjonsnedsettelse kan oppleve at seksuelt samleie må foregå på en annen måte enn det foregår hos majoriteten – det kan i noen tilfeller være nødvendig med assistanse fra pleiere eller partner og når dette forekommer er det viktig at den eller de andre partene utviser forståelse ovenfor individet med funksjonsnedsettelse (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.48). Bakgrunnen for at kropp tas opp i sammenheng med seksualundervisning er både relevansen for å forstå og utvikle respekt for ulikheter, men det kan på samme tid være viktig for unge mennesker å lære at et aktivt seksualliv er mulig for alle som ønsker å ha det. Selv om man eksempelvis har en funksjonsnedsettelse betyr ikke dette at man ikke har muligheten til å ha et fullverdig seksualliv, men som andre situasjoner kan det være nødvendig å tilrettelegge visse elementer ved dette. Det er likevel begrenset hvor mye av dette som kan og muligens bør gjennomgås i en generell seksualundervisning.

5.2.1 Utelatt av undervisning, utelatt av samfunnet

I læreplanen for samfunnsfag 2. trinn er det et mål om at eleven skal kunne ha en «samtale om kjensler, kropp, kjønn og seksualitet» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Kjønn og kropp er delt opp i to begreper i dette målet og man kan dermed anta at kjønn ikke er underlagt kropp i denne samtalen. Læreren som tolker dette målet vil se at kjønn og kropp er delt opp, hvor kjønn – ikke nødvendigvis kjønnsidentitet – kan tolkes som relativt enkelt å legge frem, mens informasjon om kroppen er mer tvetydig. Dersom kjønn utelukkes er det nødvendig å tolke hva som faktisk skal læres om kroppen. Her kan det hende at noen av lærerne tolker målet på en slik måte at de velger å inkludere personer med nedsatt fysisk funksjonsnedsettelse, men det er ingen garanti for at dette faktisk foregår i noen av grunnskolene i Norge.

Helse og omsorgsdepartementet skriver at «unge med funksjonsnedsettelse eller kronisk sykdom kan ha behov for tilrettelagt informasjon og oppfølging i tillegg til ordinær seksualitetsundervisning» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.47). Utdraget kan tyde på at Helse- og omsorgsdepartementet påstår at det ikke er tilfredsstillende undervisning for denne gruppen mennesker og de mener det kan være nyttig for noen å få mer informasjon og tilrettelegging i tillegg til undervisningen. Dette kan være på grunn av at det ikke er nødvendig for den enkelte lærer å ha kunnskap om spesifikke grupper og hvordan et seksualliv kan tilpasses, og dermed får ikke eleven tilfredsstillende informasjon om egne muligheter. Dersom dette inntreffer vil ikke enkelte elever ha muligheten til å oppnå empowerment nok til å ha frihet til å handle slik de kan ønske. I et slik tilfelle praktiserer skolesystemet en hindrende eller mangelfull prosess for empowerment. Hvis prosessen oppleves som direkte negativ ved å utelate denne gruppen kan det for de berørte partene ha en negativ påvirkning gjennom at de føler seg dårlig representert og utelatt. I læreplanen for samfunnsfag 4.trinn er et av kompetansemålene at eleven skal lære å ha en «samtale om identitet, mangfold og fellesskap og reflektere over korleis det kan opplevast ikkje å vere ein del av fellesskapet» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Regjeringen beskriver et at målene for norsk politikk som at personer med funksjonsnedsettelse skal oppleve full deltakelse og likestilling i samfunnet (NOU 2001:22). Hvis gruppen opplever å bli utelatt av undervisningen strider dette imot Regjeringens mål om full deltakelse og likestilling. Undervisningen skal ivareta og beskytte menneskerettigheter og det er derfor nødvendig å vektlegge en imøtekommelse av alle grupper i samfunnet. Opplevelsen av å bli inkludert i et fellesskap eller å tilhøre et fellesskap anses som viktig for å motvirke diskriminering og marginalisering (Lid, 2017, s.42). Undervisningen har som mål å lære elevene å reflektere over hvordan det kan oppleves å ikke være en del av fellesskapet (Utdanningsdirektoratet, 2020) og kunnskapsutviklingen og refleksjonen kan bidra til å normalisere denne gruppen slik at man forebygger diskriminering og marginalisering.

Manglende opplevelse av å høre til i fellesskapet kan sees i relasjon til gruppen og videre kan denne opplevelsen betraktes som en form for sosial eksklusjon. Konseptet «sosial eksklusjon» er ofte brukt i politisk kontekst til å beskrive en status av ulempe, handicap eller hindring hos en spesifikk gruppe (Social Exclusion Knowledge Network, 2008, s.41). Selv om mennesker er ulike har alle samme grunnleggende behov for tilhørighet. Når man ikke er en del av et fellesskap mister man følelsen av trygghet og tilhørighet. Opplevelsen kan være en stor påkjenning og kan føre til både psykiske og fysiske helseplager (Røde Kors). For

gruppen men funksjonsnedsettelse kan opplevelsen av sosial eksklusjon og manglende tilhørighet oppstå dersom de erfarer at de ikke inkluderes i undervisningen eller blir tatt hensyn til når læreplanen eller læringsaktivitetene konstrueres.

Inkludert i empowerment teorien finnes både psykologisk og organisatorisk empowerment. På det psykologiske nivået er det inkludert en oppfatning av personlig kontroll, en proaktiv tilnærming til livet og en grunnleggende forståelse av ens sosiopolitiske miljø (Zimmerman, 1995, s.581). Hvis en person med funksjonsnedsettelse ikke inkluderes i undervisningen eller ikke tilegnes grunnleggende kunnskap om egen livssituasjon – i dette tilfellet relatert til seksualitet – kan det være mulig at individet ikke vil oppnå en proaktiv tilnærming eller opplevelsen av å ha personlig kontroll. I noen tilfeller vil det være behov for enkelte mennesker som har fysiske funksjonsnedsettelse å få bistand fra andre mennesker og dermed fratras de en form for personlig kontroll. Derimot er det mulig at de utvikler en større forståelse for deres sosiopolitiske miljø ettersom de kan ha en større kontakt med det sosialpolitiske miljøet enn majoriteten. Organisatorisk empowerment handler om prosesser og strukturer som øker et individs ferdigheter og gir den nødvendige gjensidige støtten for å påvirke fellesskapets forandring (Zimmerman, 1995, s.581-582). Skolesystemet og undervisningen anses som en struktur og en prosess som kan øke elevens ferdigheter, dersom det er tilfredsstillende undervisning. Sett at undervisningen er mangelfull og ikke gir denne gruppen nok kunnskap eller ferdigheter, kan dette ha negativ påvirkning på prosessen til å bli empowered. Strukturen skal gi den nødvendige støtten slik at individet har mulighet til å påvirke fellesskapets forandring. I skolen gjennomføres dette ved blant annet at elevene evaluerer undervisningen (Kunnskapsdepartementet, 2014). På denne måten legger skolesystemet opp til at elevene skal bli empowered gjennom muligheten for å påvirke og forandre fellesskapet de deltar i.

Selv om det ikke eksplisitt rettes noen kompetansemål mot personer med funksjonsnedsettelse er ikke dette enstydig med at de ikke har muligheten til å få en stor nytteverdi av undervisningen. På samme tid kan det være fordelaktig for andre individer å få kunnskap om dette ettersom gruppen utgjør en relativt stor del av befolkningen og det er sannsynlig at noen av elevene som gjennomfører undervisningen vil møte personer med funksjonsnedsettelse i en seksuell kontekst. Å være en del av fellesskapet innebærer at man blir sett og hørt av majoriteten, og kunnskapen som kommer frem gjennom undervisning om

kropp kan bidra til at samfunnet får en utvidet definisjon av hva som er «normalt».

5.2.2 Seksualitet, funksjonsnedsettelse og psykisk helse

«Mens et velfungerende seksualliv bidrar til helse og trivsel, er seksuelle problemer en vanlig årsak til stress, redusert livsglede, nedsatt mestringsfølelse og eventuelt også samlivsbrudd hos kronisk syke» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.43). Utdraget viser hvor avgjørende informasjonen og kunnskapen som gis til personer med funksjonsnedsettelse kan være. Seksuelle problemer beskrives som en *vanlig* årsak til negative erfaringer og personlig helse, noe som kan tyde på at denne gruppen mennesker ikke mottar tilfredsstillende informasjon eller bistand til å ha et fullverdig seksualliv. Dette er i strid med tanken om at alle mennesker er likeverdige og har en grunnleggende rett til «den høyeste oppnåelige standard av helse» (WHO, 2017). Seksualitet har en stor betydning for de fleste, men seksualitet og seksuell helse er temaer som ofte forbigås ved sykdom eller behandling. Helse- og omsorgsdepartementet skriver at det kan være på bakgrunn av at seksualitet ikke er det viktigste for pasienten og dermed blir det sett på som et «luksusproblem» som ikke prioriteres. Til tross for dette rapporterer brukere at mange pasienter ønsker at seksualitet skal tas opp, men foretrekker at det er helsepersonellet som gjør det (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.43). Sett i sammenheng med utdraget fra Strategien tyder det på at gruppen kan få særs negative psykiske plager i forhold til seksualitet. Mangelen på et seksualliv er en vanlig årsak til psykiske helseplager og på samme tid opplever de at seksualiteten blir tilsidesatt av helsepersonell. I slike tilfeller kan det tenkes å være nyttig for gruppen at de har hatt en god og tilfredsstillende seksualundervisning slik at det normaliseres å snakke om seksualitet med andre mennesker og at man vet hvilken bistand man ønsker for å få et tilrettelagt seksualliv.

Når en person med fysiske funksjonsnedsettelser som ryggmargskader eller revmatisk sykdom har et ønske om å utforske sin seksualitet, kan det oppstå et behov for praktiske råd slik at intimkontakt er mulig. Følelsen av å kjenne sin egen kropp, reaksjonsmønstre og behov for praktisk tilrettelegging anses som viktig for å ha mot til å innlede seksuelle relasjoner. Prosessen med å bli kjent med seg selv og utforske ens egen seksualitet er noe individet må gjøre selv, men å kunne ha en samtale om intimitet og samliv uten fordommer med helsepersonell kan bidra til å forstå og føle mestring. Hos noen personer kan det også oppstå et behov for en tilpasset opplæring i bruk av seksualmidler (Helse- og omsorgsdepartementet,

2017, s.48). Ingen av kompetansemålene retter seg mot nytelse eller utforskning av egen seksualitet, men de nærmeste temaene kan antas å være 'seksuell helse' og 'kropp'. Det er uvisst hvor mye den enkelte lærer setter av tid til å snakke med elevene om hvordan man kan oppnå nytelse gjennom seksuelle handlinger og hvordan de kan utforske sin egen kropp. Tilnærmingen til diskursanalyse som brukes i denne oppgaven stiller spørsmål om formålet og representasjonen av dette i kompetansemålene. Ettersom ingen av disse temaene dekkes av målene kan man ikke være sikker på at dette formålet på noen måte er representert i undervisningen. Utdraget fra Helse- og omsorgsdepartementet tilsier at gruppen kan ha et behov for mer informasjon fra helsepersonell, som kan tolkes på en slik måte at det er underforstått at mennesker skal ha en generell informasjon.

Prosessen for å oppnå empowerment innebærer at mennesker skal få økt kapasitet til å ta målrettede valg og transformere disse til ønskede handlinger og utfall (Alsop, m.f., 2006, s.1). Dersom det er tilfellet at elevene ikke får noen generell informasjon om disse temaene kan de ikke oppnå empowerment i form av at de er i stand til å utforske egen seksualitet, bli kjent med egen kropp eller gjøre det utfordrende å ha en samtale om seksualitet. Ved å snu dette kan det tolkes slik at seksualundervisningen kan bidra til å gi alle elever en generell forståelse av egen seksualitet og dermed legge et grunnlag for kunnskap hos gruppen, som muligens også kan føre til at det blir enklere å ta opp temaet med helsepersonell.

5.3 LHBT+ - Ulike mennesker liker ulike mennesker

LHBT+ inkluderes som en egen gruppe hvor lesbiske, homofile og bifile står i fokus. Transpersoner, eller personer med kjønnsinkongruens, har blitt sett på i delkapitlet *Kvinner, menn og alle imellom*, og sees derfor ikke på i dette delkapitlet.

Seksuell orientering beskriver et individs fysiske, romantiske og eventuelt emosjonell attraksjon mot andre mennesker. Den seksuelle orienteringen er ikke relatert til ens kjønnsidentitet (WHO, 2017, s.1) og derfor inkluderes ikke denne gruppen i dette delkapitlet. I denne oppgaven tas det ikke opp «seksuelle orienteringer» som innebærer ufrivillige seksuelle forhold fra parter som ikke kan samtykke.

Tidligere har flere av kompetansemålene i skolen, i flere av fagene, direkte omhandlet ulike seksuelle orienteringer: naturfag for 7- og 10.trinn, samfunnsfag 7.trinn og KRLE 10.trinn (Utdanningsdirektoratet, 2013). I den nye læreplanen finner man fortsatt

kompetansemålet i samfunnsfag 7.trinn, men dette er nå det eneste målet relatert til seksuelle orienteringer. På den ene siden kan dette bety at det er satt av større tid til temaet i samfunnsfag for 7.trinn, men på den andre siden kan det tyde på at staten ikke lenger ser et like stort behov for kunnskap om seksuelle orienteringer. Dersom det er tilfellet at de ikke lenger ser et behov for særlig undervisningen om dette, kan tenkes å være basert på blant annet at holdninger mot gruppen har hatt en positiv utvikling (Bufdir, 2020). Ved å få en forståelse og kunnskap om ulike seksuelle orienteringer, kan dette tenkes å bidra til en normalisering av personer innenfor LHBT+ og fortsette å utvikle en positiv utvikling av respekt for homoseksuelle, biseksuelle og lesbiske mennesker.

Kompetansemålet som direkte retter seg mot seksuelle orienteringer har som mål at eleven skal lære å «reflektere over variasjonar i identitetar, seksuell orientering og kjønnsuttrykk, og eigne og andre sine grenser knytte til kjensler, kropp, kjønn og seksualitet og drøfte kva ein kan gjere om grenser blir brotne» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Målet kan tolkes som at det er en underforstått kunnskap om hvilke seksuelle orienteringer som eksisterer på grunn av at målet handler om å «reflektere over variasjoner». Det kan tyde på at læreren skal lære elevene om hvilke ulike seksuelle orienteringer som eksisterer før det er mulig for elevene å kunne reflektere over temaet. Presentasjonen og ordbruken i dette kompetansemålet kan virke svært positivt for kunnskapsutviklingen. Egenskapen til å reflektere kan være et uttrykk for en oppnådd generell forståelse og en dermed gir det muligheten til å oppnå en dypere forståelse. Kompetansemålet er nå det eneste som retter seg direkte mot seksuelle orienteringer og det kan være en mulighet for at det blir gitt større plass i undervisningen til en gjennomgang av temaet. Samtidig er det flere andre store temaer som inkluderes i målet: egne og andres grenser i forhold til følelser, kropp, kjønn og seksualitet, samt et mål om å kunne drøfte hva man kan gjøre dersom grensene brytes (Utdanningsdirektoratet, 2020). Det er opp til hver enkelt lærer å tolke læreplanen slik den står skrevet. Det er 16 andre kompetansemål i faget, alle av ulikt omfang, men alle skal dekke flere store temaer så det er ingen måte å verifisere at akkurat dette temaet blir grundig gjennomgått.

5.3.1 Seksuell helse hos LHBT+

Læreplanen i samfunnsfag for 4.trinn legger frem et mål om at eleven skal lære å ha en «samtale om identitet, mangfald og fellesskap og reflektere over korleis det kan opplevast

ikkje å vere ein del av fellesskapet» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Slik som det ble lagt frem i delkapitlet om personer med funksjonsnedsettelse, har alle mennesker et behov for trygghet og tilhørighet (Røde Kors) – dette gjelder da selvsagt for mennesker innenfor LHBT+. De er ikke en del av majoriteten og det kan være tilfeller der de opplever negative hendelser på bakgrunn av deres seksuelle orientering, hvor de ikke føler seg som en del av fellesskapet. Dette kan blant annet være basert på de heteronormative forventningene samfunnet har.

Koblingen mellom seksuell og reproduktiv helse kan skape forventninger til en heteronormativ livsstil. Slike forventninger til valg av partner og samlivsform kan legge premisser som i noen tilfeller gjør det utfordrende for individer som faller utenfor normen å drøfte problemstillinger relatert til seksuell helse. Flere menn som har seksuelle relasjoner med andre menn og kvinner som har seksuelle relasjoner med andre kvinner er ofte lite åpne om deres seksuelle orientering i møtet med helsepersonell, og forventningene til en heteronormativ livsstil kan bidra til å forsterke dette. Hvis individet ikke er åpent om sin seksuelle legning kan det være vanskelig for helsepersonell å stille de riktige spørsmålene, og dermed gjøre at gruppens seksuelle atferd fører til at de får misforståtte helseråd (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.28). Slike erfaringer kan føre til at gruppen ikke oppnår den høyeste mulige standarden for helse, som er en del av de grunnleggende rettighetene man har som person (WHO, 2015, s.24).

I forhold til seksuell helse er seksuelt overførbare sykdommer helt sentralt. Homofile, bifile og andre menn som har seksuelle relasjoner til menn har økt risiko for seksuelt overførbare sykdommer, spesielt HIV (Bjørkman & Børke-Fyske, s.3). På tross av dette kom det frem i en undersøkelse fra 2007 at bare litt over halvparten av homofile var åpent med sin fastlege om at de hadde seksuelle relasjoner med andre menn (Folkehelseinstituttet, 2010). Gjennom undervisningen om seksualitet – og seksuelle orienteringer – kan det føre til at elevene får kunnskap og forståelse om personer med ulike seksuelle orienteringer og bidra til å normalisere en diskusjon om temaet. Dersom dette inntreffer kan det øke sannsynligheten for at personer føler seg komfortable med å snakke om sin seksuelle orientering med helsepersonell og dermed få større utbytte av helsetjenester. «Excluding anyone from accessing needed health services results in preventable ill health» (WHO, 2015, s.24). På denne måten kan seksualundervisningen virke svært nyttig for at gruppen kan oppnå bedre helse og forebygge helseplager som kunne vært unngått.

Innenfor empowerment teorien er kompetanse, proaktiv atferd, naturlige hjelpesystemer, organisatorisk effektivitet, fellesskapets kompetanse og tilgang på ressurser

elementer som kan bidra til at en person blir empowered (Zimmerman, 2012, s.46). Dersom det er tilfellet at LHBT+ personer ikke er komfortable med å snakke om sin seksualitet på bakgrunn av deres seksuelle orientering kan man anta at det eksisterer liten organisatorisk effektivitet og at tilgangen på ressurser er mangelfull eller dårligere enn hos majoriteten. Samtidig er den mulige manglende proaktive atferden til gruppen et element som hindrer at organisasjonen kan bli så effektiv som det er ønskelig at den skal være. Hvis dette forekommer vil det senke sannsynligheten for at gruppen oppnår empowerment og kan forhindre at de øker sin kapasitet til å ta valg som gjenspeiler deres ønsker og påvirker handlingene og utfallet av valgene på en negativ måte.

5.3.2 Diskriminering, vold, trakassering og mobbing

Læreplan i KRLE for 4.trinn har et mål som tilsier at eleven skal lære å ha en «samtale om hva menneskeverd, respekt og toleranse betyr og hva det innebærer for hvordan vi lever sammen» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Tilnærmingen til diskursanalyse som brukes i denne oppgaven stiller spørsmål ved formålet og hvordan dette er representert i utsagnet. Målet kan tolkes som å ha et fokus på hva som menes med de ulike begrepene og dette krever en grunnleggende forståelse av deres betydning. Dermed er det underforstått at læreren skal inkludere en definisjon av disse begrepene i undervisningen. Samtidig kan siste delen av målet tolkes på en slik måte at innholdet oppfordrer elevene til å reflektere rundt hvilken effekt det kan ha dersom disse elementene er fraværende i samfunnet og møtet med andre personer. Kunnskapen som springer ut fra refleksjonen kan tenkes å bidra til en større forståelse av ulikheter og at elevene nærmer seg andre mennesker med respekt, toleranse og en tanke om at alle mennesker er likestilte og likeverdige.

Undervisningen som gis i Norge legger vekt på å beskytte og ivareta menneskerettigheter. De grunnleggende rettighetene man har som mennesker er tydelig på at diskriminering basert på blant annet seksuell orientering er i strid med dette. Rettighetene og den mulige diskrimineringen er nært knyttet til seksuell helse og at lik behandling er essensielt for alle mennesker, som en del av deres rett til tilgang på seksuelle og reproduktive helsetjenester uten diskriminering (WHO, 2017, s.19). I strategien fra Helse- og omsorgsdepartementet peker de på at en god seksuell helse innebærer at individets seksuelle rettigheter er ivaretatt. Ens seksuelle rettigheter handler om de menneskerettighetene som

sikrer ens seksuelle og reproduktive helse. Et av kjerneelementene i dette er retten til å fritt og selvstendig velge sin egen partner i henhold til individets egen seksuelle orientering uten å oppleve diskriminering. Seksuelle rettigheter innebærer også retten til seksualundervisning og frihet fra vold (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.8).

Sexual and sexuality-related violence serve as a form of punishment and control, which may be committed by both non-state actors such as family members, neighbours or co-workers, as well as by agents of the state such as police, with the intention of inducing shame and diminishing the reputation of the victim of violence. These forms of violence stem from other forms of inequality, and serve to reinforce hierarchies of power based on [...] sexual orientation (WHO, 2015, s.35).

Utdraget fra rapporten peker på seksuell og seksualrelatert vold som en måte å straffe den berørte parten med den intensjonen å skape frykt og minske eller ødelegge ryktet til ofret. Volden blir sett på som å være basert på voldsutførers syn på ulikheter hos mennesker og brukes som en måte å forsterke det makthierarkiet. Sitatet kan tolkes slik at de knytter utførelsen av seksuell vold med personer som har en tanke om at det er forskjeller på mennesker og deres status i samfunnet, basert på blant annet seksuell orientering. Det kan bety at voldsutøver har en tro på at de selv eller enkelte grupper i samfunnet har høyere status enn denne gruppen og dermed rettferdiggjøre volden. På samme tid er LHBT+ personer betydelig mer utsatt for trakassering (WHO, 2015, s.23). Gjennom undervisning som fokuserer på menneskerettigheter, deriblant seksuelle rettigheter, kan elevene tidlig lære om ulikheter. Deler av læreplanen tar sikte på at eleven skal lære om blant annet aksept, toleranse og respekt for andre og ulike mennesker (Utdanningsdirektoratet, 2020). Kompetansen som læres gjennom undervisningen kan knyttes til kompetansen som springer ut fra empowerment prosessen, hvor kompetanse skal føre til kritisk tenkning, refleksjon og forståelse (Utdanningsdirektoratet, s.10). Samtidig innebærer det fellesskapets kompetanse (Zimmerman, 2012, s.46), som oppnås gjennom blant annet undervisning. Sett sammen kan riktig og tilfredsstillende seksualundervisning gi elevene kunnskap og kompetanse knyttet til ulikheter i seksualitet og bidra til en større forståelse og respekt i møtet med gruppen. LHBT+ personer kan dermed leve i tråd med deres livsstil uten frykt for vold, trakassering eller diskriminering basert på deres seksuelle orientering, i henhold til de grunnleggende rettighetene de har som mennesker.

Barne- ungdoms og familiedirektoratet viser til at homofile gutter og transpersoner er spesielt utsatt fra mobbing, og forskning viser at en direkte konsekvens av dette er depresjon hos de berørte. Samtidig ser man at bifile kvinner og homofile menn er spesielt utsatt for trakassering fra lærere og medstudenter. Opplevelsen av mobbing gjør det utfordrende for LHBT+ personer å være åpne med andre om sin seksuelle legning. En undersøkelse av skoleelever på 9.trinn viste at 54% av guttene hadde kalt en gutt «homo» den siste uken og 30% av jentene hadde gjort det samme. 40% av guttene hadde gjort dette mot en de ikke liker, mens 26% av jentene hadde gjort dette mot noen de ikke liker (Bufdir, 2020). Bakgrunnen for at akkurat ordet «homo» ofte blir brukt som et skjellsord kan være av ulike grunner. Det er ikke nødvendigvis relatert til seksualitet, men kan knyttes opp mot de tradisjonelle kjønnsrollene som tilsier at menn skal være maskuline, dermed blir homo ofte brukt om gutter som anses å være mer feminine. På samme tid kan det være på grunn av at den seksuelle normen er heterofili og dette kan bidra til et videre negativt syn på LHBT+ personer. Helse- og omsorgsdirektoratet skriver at «kunnskap om variasjon og mangfold i familieformer og kjønnsuttrykk kan forebygge fordommer, mobbing og trakassering» (Helse- og omsorgsdirektoratet, 2017, s.14). En del av læreplanen i samfunnsfag for 10.trinn har som mål at eleven skal lære å «drøfte korleis framstillingar av [...] grupper har påverka og påverkar haldningane og handlingane til folk» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Etersom homo er et kjent og hyppig brukt skjellsord kan det være svært nyttig for gruppen at elever har en forståelse av hvordan deres fremstilling av LHBT+ personer kan påvirke handlingene til andre, ettersom dette kan føre til en større forståelse for konsekvensene av å bruke slike skjellsord.

5.3.3 Psykisk helse blant LHBT+

I WHO's rapport er det skrevet at mange mennesker er stigmatisert og diskriminert mot på bakgrunn av blant annet seksuell orientering. De har en betydelig høyere risiko for psykiske helseplager som depresjon og selvmord (WHO, 2015, s.23). Som vist i tidligere delkapitler er LHBT+ personer mer utsatt for mobbing. Man ser en korrelasjon mellom opplevelser av vold eller seksuelle overgrep hos ungdom og det å ha vært utsatt for mobbing. På samme tid er ungdom med psykiske helseplager også mer utsatt (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.12). Dette viser en svært dårlig sammenheng og det er tydelig hvor utsatt LHBT+ personer faktisk er. De opplever mer mobbing, vold, trakassering, seksuell og seksuelt relatert vold og diskriminering enn majoriteten og dette fører til en dårligere

psykisk helse med utfordringer knyttet til depresjon og suicidalitet. Samtidig er personer som har blitt utsatt for mobbing og har psykiske helseplager mer utsatt for seksuelle overgrep. Effektene av å bli utsatt for mobbing kan være at individet får redusert selvfølelse, angst og depresjon, samtidig som de kan oppleve søvnproblemer, mareritt og fysisk ubehag i mageregionen. Problemene vedvarer i flere år etter mobbingen har tatt slutt (Bufdir, 2020).

I læreplanen for naturfag 4.trinn er det inkludert et mål om at eleven skal lære å ha en «samtale om hva fysisk og psykisk helse er, og drøfte hvordan livsstil og trivsel påvirker helse» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Sett i sammenheng med den økte risikoen for psykiske helseproblemer for LHBT+ personer kan det være spesielt viktig at undervisningen gjennomføres på en tilfredsstillende og grundig måte. Spørsmålet som stilles i forbindelse med diskursanalyse i denne oppgaven ser på formålet og presentasjonen av dette i utsagnet. Det står skrevet at elever skal lære om hva fysisk og psykisk helse er, men legger ikke vekt på å lære elevene hvordan man kan oppnå god helse. Den enkelte lærer kan tolke det som viktig å føre videre samtalen med dette, men det er basert på deres tolkning av måte og deres valgte læringsaktivitet og innhold. Derimot inkluderer målet en samtale om hvordan livsstil og trivsel påvirker helsen. Begrepet 'livsstil' kan innebære ens seksuelle orientering og handlinger knyttet til denne – som eksempelvis å ha partner av samme kjønn. Hvis LHBT+ personer ofte opplever negative reaksjoner fra omgivelsene vil dette føre til en dårlig psykisk helse og ha stor påvirkning på deres trivsel. I noen tilfeller kan det tenkes å ha så stor påvirkning at individet ikke har mot til eller ønsker å fortsette med en livsstil som utgjør en risiko for deres helse og sikkerhet.

Læreplanen for samfunnsfag 7.trinn inneholder et mål om at eleven skal lære å «reflektere over menneska sine behov for å vere seg sjølve» (Utdanningsdirektoratet, 2020). For LHBT+ personer som «er seg selv» har det blitt vist at de er utsatt for flere negative reaksjoner fra andre, samt alvorlige psykiske helseplager. Flere av kompetansemålene relateres til respekt, aksept, toleranse og forståelse ovenfor ulike mennesker og gjennom et fokus på dette kan det være mulig at det bidrar til en positiv utvikling for gruppens psykiske helsesituasjon.

6.0 Avsluttende diskusjon

Avslutningsvis i analysen ser jeg på det som hensiktsmessig å ha en avsluttende diskusjon om temaet. Som beskrevet innledningsvis er ikke undervisning om seksualitet og

nærliggende temaer ikke et nytt fenomen, men har forandret seg betydelig siden det ble innført. Siden innføringen av undervisningen har det kommet flere nye skolereformer, endringer i læreplan og satsinger og nye handlingsplaner fra staten. I 2020 fikk grunnskolen og den videregående skolen igjen nye læreplaner og det ble gjort store endringer i kompetansemålene som lærere arbeider ut ifra. Endringene førte blant annet til at det ble en betydelig reduksjon i antall mål og disse ble dermed enda mer generelle og skulle dekke flere store temaer. Reduksjonen i mål kan både anses å være positivt og negativt, men det kommer an på hvordan de tolkes av den enkelte lærer, hvilket innhold de vektlegger og hvordan de velger å arbeide mot å nå målene.

Målene som står i læreplanen er en beskrivelse av det staten mener er viktig at elevene lærer. Det er ikke vedlagt arbeidsmetoder som kan hjelpe læreren til å nå målene eller en beskrivelse av hva innholdet i undervisningen skal være, hvor mye tid som bør settes av til hvert tema eller en grundigere forklaring av hva som er ønskelig at eleven skal oppnå av kunnskap, ferdigheter og kompetanse. De første ordene som beskriver målet kan gi en formening om hva som skal læres, hvor det står at elevene skal «lære å ha en samtale om» noen mål og andre er beskrevet slik at elevene skal «lære å reflektere over». Disse kan gi læreren mulighet til å tolke arbeidsmetoden på en slik måte at evnen til å *reflektere over noe* ligger dypere og krever mer kunnskap enn at elevene skal lære å *ha en samtale om*. Retorikken kan gi læreren et innblikk i hvor viktig de enkelte målene er og hvor mye tid som bør settes av til å nå de. Det kan selvfølgelig også være tilfellet at dette er av liten betydning og læreren tolker at alle målene skal arbeides mot med like arbeidsmetoder og like mye tid.

Beskrivelsen av målene gir stor frihet til læreren, både til å tolke betydningen, velge innhold og arbeidsmetode, og hvor lang tid de mener er nødvendig for å nå målet. Denne friheten gjør at hver enkelt lærer kan arbeide på egen måte og er lite sannsynlig at alle lærere tolker likt og vektlegger likt. Med bakgrunn i dette er det rimelig å anta at det vil oppstå forskjeller i undervisningen, kvaliteten og kunnskapen som springer ut av den. Dette knyttes sterkt opp mot empowerment teorien, hvor empowerment beskrives som «en prosess som øker et individs kapasitet til å ta målrettede valg og transformere disse til ønskede handlinger og utfall» (Alsop, m.f., 2006, s.1). Dersom undervisningen og kvaliteten av den er forskjellig for elevene ved ulike skoler, kan man tenke at det vil oppstå ulikheter i hvor stor kapasitet de får ut av lærdommen. Noen elever vil dermed få bedre kapasitet enn andre til å ta valg og gjøre disse om til handlinger og utfall som er ønsket. Det er uvisst hvor mye denne forskjellen kan ha å si for kapasiteten til elevene og hvordan det kan komme til syne. I verste fall kan det få negative konsekvenser for noen av elevenes seksuelle og generelle helse, ved at de får for

liten forståelse og kunnskap om blant annet bruk av prevensjon og dermed kan aborttall og spredning av seksuelt overførbare sykdommer øke. Elevene som ikke har oppnådd nok empowerment til å ta valg i forhold til konsekvenser av seksuelle relasjoner kan man tenke at det ikke er en ønsket handling å ha seksuell samhandling uten beskyttelse og oppleve de negative følgene av dette.

Flere av målene retter seg mot nettopp seksuell helse gjennom å se på blant annet seksuell og reproduktiv helse, psykiske og fysiske forandringer i puberteten, og grenser og respekt for seg selv og andre knyttet til seksualitet og kropp (Utdanningsdirektoratet, 2020). Den brede tilnærmingen til seksuell helse i undervisningen kan tyde på at staten har en tanke om at seksuell helse skal sees i et større og mer helhetlig perspektiv. Det kan fremstå som at de knytter denne opp mot livskvalitet, arbeidet for fundamentale menneskerettigheter og likeverd. Likevel er dette strekt ut over flere fag, med mange forskjellige perspektiver, og store og forskjellige temaer. Det kan bety at elevene kan ha utfordring med å se den større sammenhengen som det muligens er ønskelig at de skal. Med bakgrunn i dette kan det være mulig at de vage og brede formuleringene i kompetansemålene og lite bestemmelser og krav satt til mengde og innhold, fører til at temaer om seksualitet og seksuell helse behandles overfladisk. Dette kan gjøre det mer utfordrende for elevene å se den større sammenhengen og få ønsket nytte ut av den.

7.0 Avslutning

I den siste og avsluttende delen av oppgaven ønsker jeg å legge frem en kort oppsummering og gjennomgang av funnene. Innledningsvis blir det kjent at fokuset for forskningen er seksualundervisning og at dette undersøkes gjennom å se på formålet og den mulige nytten den kan ha. Målet med denne forskningen er blant annet å sette et større søkelys på hvorfor vi har seksualundervisning i Norge og på hvilken måte den kan ha positiv effekt. Oppgaven skrives gjennom en utdanning i sosialt arbeid og en del av ansvaret og arbeidet sosialarbeidere har er å identifisere problematiske rammeverk og sosiale praksiser og forsøke å endre disse. Ved å se på formålet og nytten til kan det bidra til å illustrere hvor viktig seksualundervisning er, av flere grunner. Dette kan gjøre at flere mennesker anser det som en avgjørende del av opplæringen og kan være med på å vektlegge en videre positiv utvikling.

For å undersøke seksualundervisning brukes det litteraturstudie som metode for å hente inn relevante og aktuelle dokumenter som kan bidra til å besvare problemstillingen. Tekstene som har blitt brukt er en rapport fra WHO, kompetansemålene for naturfag, samfunnsfag og KRLE, og en strategi fra Helse- og omsorgsdepartementet. Dokumentene analyseres gjennom en justert tilnærming til en diskursanalyse, basert på Bacchis tolkning. Spørsmålet som stilles til empirien ble dermed «*Hva er formålet og hvordan er det representert?*». Gjennom denne tilnærmingen ble det analysert frem tre diskurser; likestilling- og likeverdsdiskursen, kunnskapsdiskursen og forebyggingsdiskursen. Det er brukt to teorier for å se på problemstillingen; empowerment teori og Foucaults teori om diskurser. Foucaults teori bidrar med å se på diskursene i et overordnet perspektiv og makten de har. Empowerment teorien brukes til å se på individene og hva formålet og nytten kan bety for dem.

Det direkte formålet kan tolkes som de skriftlige kompetansemålene, men dette kan ikke nødvendigvis sees på som den eneste bakgrunnen for at seksualundervisning gjennomføres. Formålet kan knyttes til empowerment teorien, ved at den tar sikte på å øke elevenes kompetanse til å ta valg som gjenspeiler de handlingene og utfallet de ønsker. De tre diskursene sees på i sammenheng med formålet til undervisningen. Gjennom analysen har det kommet frem at de tre diskursene i stor grad kan knyttes til hverandre, og kan både hver for seg og sammen svare på hva formålet med undervisningen kan være. Den mulige kunnskapen som springer ut fra undervisningen er et mål, slik som det er i annen undervisning. Den spesifikke kunnskapen vil i dette tilfellet kun handle om seksualitet og nærliggende temaer. Denne kan bidra til å forebygge flere uønskede og negative handlinger, erfaringer og opplevelser, som seksuelt overførbare sykdommer og uønsket svangerskap. En del av kunnskapen som elevene skal oppnå relateres til menneskeverd, likheter og ulikheter, og respekt, toleranse og aksept for disse. Dette kan bidra til å forebygge blant annet mobbing og trakassering av mennesker som skiller seg ut fra majoriteten og fremme arbeidet for likestilling og likeverd. For å analysere nytten som kan komme ut fra undervisningen er det trukket frem tre grupper; mennesker av ulike kjønn med fokus på kjønnsidentitet, personer med funksjonsnedsettelse og LHBT+ personer. Gjennom analysen har det kommet frem at det er mye overlapping i hvilken nytte de kan ha og knyttes sterkt opp mot diskursene. Det har blitt beskrevet hvordan undervisningen kan ha en positiv påvirkning på blant annet den seksuelle, generelle og psykiske helsen, samt bidra til å forebygge negative reaksjoner fra omgivelsene.

7.1 Vurdering av metode og resultater

Den valgte metoden har brakt med seg både noen positive og negative elementer. Innsamling av dokumenter tar ikke nødvendigvis lang tid, men for å finne de mest aktuelle og beste tekstene for ens oppgave må man legge i betydelig mer tid. Underveis i forskningen har det blitt sett etter nye og bedre alternativ slik at jeg har forsikret meg om at de gjeldende tekstene var de som kunne best bidra til å besvare problemstillingen. Dersom det hadde blitt brukt andre metoder, slik som intervju, kunne tiden brukt på innsamling vært mindre, men dette ville ha endret formålet med forskningen. Når en litteraturstudie brukes sammen med diskursanalyse fører dette til at kun enkelte deler, sitater eller utdrag fra teksten brukes og vises til leseren. Disse blir tatt ut av sin originale kontekst og det konstrueres en ny kontekst av de i oppgaven. Det kan endre den opprinnelige betydningen eller formålet med teksten og er mulig å gjøre på en måte hvor det kun hentes ut utdrag som støtter opp under det forskeren ønsker å få ut av forskningen, og ikke hva som er den objektive sannheten. Full objektivitet i forskning er ikke mulig ettersom forskeren selv er en del av miljøet har med seg egne tanker, meninger og følelser rundt temaet. For å forhindre at dette forekommer har jeg forsøkt å ikke gi sitatene en annen mening enn den ville gitt hvis andre skulle lese dokumentene, samtidig som jeg har forsøkt å reflektere over hvordan de brukes gjennom hele prosessen. Andre etiske hensyn har ikke vært spesielt relevant i forskningen ettersom det ikke har blitt sett på enkeltindivider og empirien stammer fra anerkjente, troverdige og legitime kilder. På denne måten har jeg forsikret meg om at forskningen min ikke kan føre til at individer blir identifisert eller at konfidensialiteten er brutt. Metoden har derimot vist seg svært positiv ettersom den førte til at grunnlaget for undersøkelsen var basert på relevante og aktuelle tekster, og de ga resultater som besvarte problemstillingen.

7.2 Veien videre

Målet med forskningen har ikke vært å se på seksualundervisning med utgangspunkt i å skape forslag til hvordan den kan endres eller forbedres. På tross av dette kan resultatene som har kommet frem gjennom analysen brukes til å fremheve flere viktige elementer i undervisningen og dermed brukes som grunnlag for en videre utvikling. Et problemområde som kan sees nærmere på er den brede beskrivelsen av målene og hvor lite metodespesifikke de er. For å jevne ut de mulige forskjellene i undervisningen og læringen elevene mottar kan

det være aktuelt å se på blant annet hvordan målene kan gjøres mer spesifikke. Den nye læreplanen som kom i 2020 gjorde det motsatte, hvor den betydelig senket antall mål og samlet flere mål under ett. Hvis dette er den utviklingen som er ønskelig kan det virke fordelaktig at Utdanningsdirektoratet legger ved forslag til hvordan man kan arbeide mot å nå disse. Det er opp til hver enkelt lærer hvilket innhold de fokuserer på, hvilken metode de bruker og hvor mye tid som brukes på hvert mål, og på grunn av dette er det uunngåelig at det oppstår forskjeller. Dersom formålet med undervisningen er at elevene skal motta en gitt kunnskap og kompetanse kan det være hensiktsmessig at undervisningen kvalitetssjekkes, slik at man kan se om utviklingen er som ønsket. Utdanningsdirektoratet kan ha kortet ned antallet for å gi lærere enda større handlingsfrihet og det kan være de ønsker å oppfordre lærere til å være mer kreative med hvordan de når målene. Likevel er det ingen garanti for at alle elever får like tilfredsstillende undervisning. Ettersom læreplanen ble innført i 2020 er det ikke mulig å studere effekten av den enda, og det kan vise seg at en slik arbeidsmåte er å foretrekke.

Nytteområdene som har blitt trukket frem, spesifikt for de tre gruppene, er ikke kun nyttig for dem. Kunnskap, respekt, forståelse, aksept og toleranse har blitt trukket frem som måter man kan forebygge og forhindre en rekke negative reaksjoner, erfaringer og handlinger som kan bidra til en fortsatt positiv utvikling i samfunnet. Ved å fortsatt vektlegge kunnskap om disse ferdighetene, samt et fokus på menneskeverd og likestilling er det mulig at undervisningen kan være med på å føre samfunnet i den positive retningen som staten arbeider mot. Dette kan være avhengig av om elevene forstår sammenhengen mellom kunnskapen som læres og at de er i stand til å trekke tråder mellom det, og bruke den.

7.3 Betydning for praksisfeltet og videre forskning

Som vist i Kunnskapsstatus, er det lite forskning å finne på effekten av seksualundervisning i Norge. I denne oppgaven legges det frem forskjellige måter undervisningen kan være nyttig på, spesielt for de tre gruppene som fokuseres på. Ved å ta utgangspunkt i denne nytten kan det være aktuelt å se på muligheten for å forske på om denne nytten realiseres gjennom undervisningen og om det har noen effekt. Samtidig kan den bidra til å sette et større søkelys på seksualundervisning og hvorfor det er avgjørende at elever mottar kunnskapen og ferdighetene som det er ønskelig at de skal oppnå.

Gjennom undersøkelsen av nytten for personer med funksjonsnedsettelse kom det

frem at seksualitet var et tema det ble snakket lite om mellom pasient og helsepersonell, selv om pasienten ønsker det. Det kom frem at dette også var et utbredt problem hos homofile menn. Seksualitet har blitt beskrevet som en ressurs gjennom hele livet (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s.7) og dette gjelder selvfølgelig også for disse menneskene. Oppgaven kan bidra til en større forståelse blant sosialarbeidere om at det kan være spesielt utfordrende å snakke om intime detaljer og seksuelle relasjoner hos noen mennesker og normalisere at det er tjenesteyter som tar opp temaet. Hvis dette inntreffer kan det få positive følger for den seksuelle, psykiske og generelle helsen til personen som hjelpes, og dermed forhindre og forebygge (flere) helseplager. Samtidig kan oppgaven fremheve hvor viktig det er å lære elever om ulikheter og likheter innenfor seksualitet, slik at man kan fortsette å normalisere mennesker som er ulike majoriteten. Dersom det blir en del av den «nye og utvidete normalen» kan det føre til at flere mennesker får den hjelpen de trenger slik at de kan oppnå den høyeste mulige helsestandard.

8.0 Litteraturliste

Alsop, R., Bertelsen, M. F. & Holland, J. (2006). *Empowerment in practice – from analysis to implementation*. Washington DC: World Bank.

Amnesty International. *Discrimination*. Hentet fra <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/discrimination/>

Bacchi, C. L. (2006). *Women, Policy and Politics: the construction of policy problems*. London: SAGE Publications Ltd.

Barne- likestillings og inkluderingsdepartementet. (2014-2017). *En god barndom varer livet ut*. Hentet fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/foa/bld_overgrep_web.pdf

Barne- og ungdoms og familiedirektoratet. (2018). *Hva er seksuelle overgrep?* Hentet fra https://bufdir.no/Nedsatt_funksjonsevne/Retningslinjer_seksuelle_overgrep_utviklingshemmede/Hva_er_seksuelle_overgrep/

Barne- ungdoms og familiedirektoratet. (2017). *Kjønnsidentitet*. Hentet fra https://bufdir.no/lhbt/LHBT_ordlista/K/Kjonnsidentitet/

Barne- ungdoms- og familiedirektoratet. (2017). *Kjønnskarakteristika*. Hentet fra https://bufdir.no/lhbt/LHBT_ordlista/K/Kjonnskarakteristika/

Barne- ungdoms og familiedirektoratet. (2017). *Transperson*. Hentet fra https://bufdir.no/lhbt/LHBT_ordlista/T/Transperson/

Barne- ungdoms og familiedirektoratet. (2020). *Helse og livskvalitet*. Oslo: Barne- ungdoms og familiedirektoratet. Hentet fra https://bufdir.no/Statistikk_og_analyse/lhbtiq/Helse/

Barne- ungdoms og familiedirektoratet. (2020). *Hvor mange er lhbtqi?* Hentet fra https://bufdir.no/Statistikk_og_analyse/lhbtiq/Hvor_mange/

Barne- ungdoms og familiedirektoratet. (2020). *Seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og kjønnskarakteristika*. Oslo: Barne- ungdoms og familiedirektoratet.

Barne- ungdoms og familiedirektoratet. (2020). *Skole og utdanning*. Hentet fra https://bufdir.no/Statistikk_og_analyse/lhbtiq/Skole_og_utdanning/

Bjørkman, M. & Børke-Fyske, H. *Seksuell helse for homofile, bifile og andre menn som har sex med menn*. Hentet fra <https://www.legeforeningen.no/contentassets/7b1ea76cf25b498ca5444f62db4f04cb/seksuell-helse-for-homofile-bifile-og-andre-menn-som-har-sex-med-menn-lysbildeserie.pdf>

Braveman, P. (2010). *Social conditions, health equity, and human rights*. Hentet fra <https://www.hhrjournal.org/2013/08/social-conditions-health-equity-and-human-rights/>

Centers for disease control and prevention. (2019). *Reproductive Health – Unintended Pregnancy*. Hentet fra <https://www.cdc.gov/reproductivehealth/contraception/unintendedpregnancy/index.htm>

European Expert Group on Sexuality Education. (2015). *Sexuality education – what is it?* Hentet fra <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/14681811.2015.1100599>

Fairclough, N., Mulderrig, J & Wodak R. (1997). *Critical Discourse*. I van Dijk (Red.), *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction* (2 utgave, s.357-378) London: SAGE Publications Ltd.

Fellesorganisasjonen. (2015). *Yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere og velferdsvitere*. Hentet fra <https://www.fo.no/yrkesetikk/fo-yrkesetisk-grunnlagsdokument-2019-2023-article6951-1346.html>

Fellesorganisasjonen. (2017). *Global definisjon av sosialt arbeid*. Hentet fra <https://www.fo.no/aktuelle-brosjyrer/global-definisjon-av-sosialt-arbeid-article5620-1335.html>

FN-sambandet – United Nations Association of Norway. (2019). *Bærekraftig utvikling*. Hentet fra <https://www.fn.no/tema/fattigdom/baerekraftig-utvikling>

FN-sambandet – United Nations Association of Norway. *Norge og menneskerettighetene*. Hentet fra <https://www.fn.no/tema/menneskerettigheter/norge-og-menneskerettighetene>

Folkehelseinstituttet. (2010). *Menn som har sex med menn og smittevern – veileder for helsepersonell*. Hentet fra <https://www.fhi.no/nettpub/smittevernveilederen/temakapitler/14.-menn-som-har-sex-med-menn-og-sm/>

Folkehelseinstituttet. (2015). *Rapport om svangerskapsavbrot for 2015*. Hentet fra <https://www.fhi.no/globalassets/dokumenterfiler/rapporter/2016/svangerskapsavbrot-2015-pdf.pdf>

Folkehelseinstituttet. *Seksuelt overførbare infeksjoner i 2019*. Hentet fra <https://www.fhi.no/nyheter/2020/seksuelt-overforbare-infeksjoner-i-2019/>

Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected interviews and other writings*. New York: Pantheon Books

Foucault, M. (1999). *Diskursens orden* (E. Schaanning, Overs.). Oslo: Spartacus Forlag A/S

Friere, P. (2002). *De undertryktes pedagogikk*. Oslo: Gyldendal.

Grunnlova. (1814). *Kongerikets Norges Grunnlov (LOV-1814-05-17)*. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1814-05-17-nn>

Grønmo, S. (2016) *Samfunnsvitenskapelig metode (2. utgave)*. Bergen: Fagbokforlaget.

Helse- og omsorgsdepartementet. (2017-2022). *Snakk om det! Strategi for seksuell helse*. Hentet fra https://www.regjeringen.no/contentassets/284e09615fd04338a817e1160f4b10a7/strategi_seksuell_helse.pdf

Helsedepartementet. (2004-2008). *Handlingsplan for forebygging av uønsket svangerskap og abort 2004-2008*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/hd/pla/2004/0001/ddd/pdfv/201350-handlingsplan.pdf>

Helsedirektoratet. (2015). *Trivsel i skolen*. Hentet fra https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/trivsel-i-skolen/Trivsel%20i%20skolen.pdf/_attachment/inline/9e76ad2b-14eb-4c5f-bf8b-e157f5efcc06:176ea3b766b3d06407dbd9395c3b1776682c5ab7/Trivsel%20i%20skolen.pdf

Helsedirektoratet. (2020). *Helsestasjons- og skolehelsetjenesten*. Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/retningslinjer/helsestasjons-og-skolehelsetjenesten/helsestasjon-for-ungdom/prevensjon-helsestasjon-for-ungdom-skal-gi-prevensjonsveiledning-og-sikre-tilgjengelig-og-sikker-prevensjon>

Helsenorge. *Helsestasjon og skolehelsetjeneste*. Hentet fra <https://www.helsenorge.no/hjelpetilbud-i-kommunene/helsestasjon-og-skolehelsetjeneste/>

International Federation of Social Workers. *Global definition of social work*. Hentet fra <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>

Johannessen, A., Tufte, P. A. & Christoffersen, L. (2016). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt.

Johansen, K. E. & Vetlesen, A. J. (2000). *Innføring i etikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Jørgensen, M. W. & Philips, L. (1999). *Diskursanalyse som teori og metode*. Fredriksberg: Roskilde Universitetsforlag

Kirkehei, I. & Ormstad, S. S. (2013). *Litteratursøk. Norsk Epidemiologi*, 23(2), 141-145. <https://doi.org/10.5324/nje.v23i2.1635>

Kulturdepartementet. (2019). *Seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/likestilling-og-inkludering/likestilling-og-inkludering/seksuell-orientering-og-kjonnsidentitet/id2005942/>

Kunnskapsdepartementet. (2014). *Elever skal ha rett til å evaluere undervisningen*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/Elever-skal-ha-rett-til-a-evaluere-undervisningen/id752990/>

Kunnskapsdepartementet. (2015-2016). *Fag – Fordypning – Forståelse: En fornyelse av Kunnskapsløftet. (Meld. St. 28)*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.

Kunnskapsdepartementet. (2019). *Færre elever blir mobbet*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.

Kunnskapsdepartementet. (2019). *Nye læreplaner for bedre læring i fremtidens skole*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/nye-lareplaner-for-bedre-laring-i-fremtidens-skole/id2632829/>

Kunnskapsdepartementet. (2020). *Etikk i forskning*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/forskning/innsiktsartikler/etikk-i-forskningen/id2000710>

Kunnskapsdepartementet. (2020). *Læringsmiljø og mobbing*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/utdanning/grunnopplaring/artikler/laringsmiljo-og-mobbing/id2353806/>

Kvalem, I. L. (2008). Fakta og myter om effekten av seksualundervisning. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*. 45(6), 743-747. Hentet fra <https://psykologtidsskriftet.no/fagessay/2008/06/fakta-og-myter-om-effekt-av-seksualundervisning-i-skolen>

Large, I. (2018). *Nye læreplaner i skolen 2020*. Hentet fra <https://www.fylkesmannen.no/globalassets/fm-agder/dokument-agder/barnehage-og-opplaring/2018/grunnskole/ida-large---udir.pdf>

Lid, I. M. (2017). *Medborgerskap i spennet mellom ekskludering og inkludering: Funksjonshemming, fremmedhet og nye fellesskap*. Hentet fra https://www.researchgate.net/publication/319365028_Medborgerskap_i_spennet_mellom_ekskludering_og_inkludering_Funksjonshemming_fremmedhet_og_nye_fellesskap

Loeber, O., Reuter, S., Apter, D., van der Doef, S., Lazande, G. & Pinter, B. (2010). Aspect of sexuality education in Europe – definitions, differences and developments. *European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*. 15(3) 169-176. doi:10.3109/13625181003797280.

Løkeland-Stai, M. (13.03.2020). *Fakta om abort (med 2019-tall)*. Hentet fra <https://www.fhi.no/hn/helseregistre-og-registre/abortregisteret/abort---fakta-med-statistikk/>

Mayers, C. (2015) *The moral defense of homosexuality – why every argument against gay rights fail*. London: Rowman & Littlefield.

McLeod, S. A. (2007). *CT2 Paper – Maslow Hierarchy of Needs*. Hentet fra <http://highgatecounselling.org.uk/members/certificate/CT2%20Paper%201.pdf>

Neumann, I. B. (2001). *Mening, materialitet, makt: en innføring i diskursanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget.

Nord Universitet. *Sosialt arbeid: Bachelorgrad i Bodø*. Hentet fra <https://www.nord.no/no/studier/sosialt-arbeid-sosionom-bachelor>

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. (2020). *Guide til akademisk skriving*. Hentet fra <https://www.ntnu.no/documents/149997/0/Guide+til+akademisk+skrivning+IVR.pdf/86bf49d9-d59f-4502-ba5c-b55e4255b14e>

Norsk Helseinformatikk. (2020). Kvinnelige kjønnsorganer og reproduksjon. Hentet fra <https://nhi.no/familie/barn/pubertet/kvinnelige-kjonnsorganer/>

NOU 2001: 22. (2001). *Fra bruker til borger – En strategi for nedbygging av funksjonshemmende barrierer*. Oslo: Arbeids- og sosialdepartementet.

Nylann, M. (07.08.2020). *Livsstil*. I Store medisinske leksikon. Hentet fra <https://sml.snl.no/livsstil>

Opplæringslova. (1998). *Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa. (LOV-1998-07-17-61)*. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61>

Petersen, L. K. (2007). *Tekst- og diskursanalyse som sociologisk fremgangsmåde*. Hentet fra https://www.researchgate.net/publication/277166343_Tekst-og_diskursanalyse_som_sociologisk_fremgangsmade

Ronby, A. (2009). *Empowering people by community building*. I Hutchingson, G. S (Red), *Community work in the Nordic countries: New trends* (s. 119-147). Oslo: Universitetsforlaget.

Røde Kors. *Det er vondt å være utenfor*. Hentet fra <https://www.rodekors.no/oppprop/skolestart/>

Schneck, S. F. (1987). Michel Foucault on power/knowledge discourse, theory and practice. *Human Studies*, 10(1), 15-33. Hentet fra <https://www.jstor.org/stable/20008986>

Stryker, S. (2008). *Transgender history*. New York: Basic Books.

Swift, C. & Levin, G. (1987). Empowerment: An emerging mental health technology. *Journal of Primary Prevention*. 8, 71-95. <https://doi.org/10.1007/BF01695019>

The Social Exclusion Knowledge Network. (2008). *Understanding and tackling social exclusion*. Hentet fra https://www.who.int/social_determinants/knowledge_networks/final_reports/sekn_final%20report_042008.pdf

Thesen, J. & Malterud, K. (2001). Empowerment and stronger patient's position – an educational model. *Tidsskrift for Den norske legeforening*, 20;121(13), 1624-1628.

Ulleberg, I. (2009). *Kommunikasjon og veiledning*. Oslo: Universitetsforlaget

United Nations. *Human Rights*. Hentet fra <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/human-rights/>

United Nations. *The Foundation of International Human Rights Law*. Hentet fra <https://www.un.org/en/sections/universal-declaration/foundation-international-human-rights-law/index.html>

Utdanning.no. (2020). *Sosionom*. Hentet fra <https://utdanning.no/yrker/beskrivelse/sosionom>

Utdannings- og forskningsdepartementet. *Kunnskapsløftet – reforma i grunnskulen og den vidaregåande opplæringa*. Hentet fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/ufd/prm/2005/0081/ddd/pdfv/256458-kunnskap_bokmaal_low.pdf

Utdanningsdirektoratet. (2011). *Sentrale temaer og forslag til elevaktiviteter*. Hentet fra https://www.udir.no/globalassets/upload/brosjyrer/5/udir-ressurshefte_seksualitet_del3_rev2011.pdf

Utdanningsdirektoratet. (2013). *Læreplan i KRLE (10.trinn)*. Hentet fra <https://www.udir.no/kl06/RLE1-02/Hele/Kompetansemaal/etter-10.-arstrinn>

Utdanningsdirektoratet. (2020). *Læreplan i KRLE (10.trinn)*. Hentet fra <https://www.udir.no/kl20/rle01-03/kompetansemaal-og-vurdering/kv178>

Utdanningsdirektoratet. (2013). *Læreplan i naturfag (7.trinn)*. Hentet fra <https://www.udir.no/kl06/nat1-03>

Utdanningsdirektoratet. (2013). *Læreplan i naturfag (10.trinn)*. Hentet fra <https://www.udir.no/kl06/NAT1-03/Hele/Kompetansemaal/kompetansemaal-etter-10.-arstrinn>

Utdanningsdirektoratet. (2013). *Læreplan i samfunnsfag (10. trinn)*. Hentet fra <https://www.udir.no/kl06/SAF1-03/Hele/Kompetansemaal/kompetansemaal-etter-10.-arssteget>

Utdanningsdirektoratet. (2013). *Læreplan i samfunnsfag (7. trinn)*. Hentet fra <https://www.udir.no/kl06/SAF1-03/Hele/Kompetansemaal/kompetansemaal-etter-7.-arssteget>

Utdanningsdirektoratet. (2016). *Jobb med læreplan, mål, kjennetegn og kriterier*. Hentet fra <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/vurdering/underveisvurdering/mal-og-kriterier/>

Utdanningsdirektoratet. (2018). *Pedagogisk dokumentasjon i barnehagen*. Oslo: Utdanningsdirektoratet.

Utdanningsdirektoratet. (2019). *Resultater på nasjonale prøver for 8. og 9. trinn – analyse*. Hentet fra <https://www.udir.no/tall-og-forskning/finn-forskning/tema/nasjonale-prover/nasjonale-prover-8.-og-9.-trinn-2019/>

Utdanningsdirektoratet. (2020). *Læreplan i naturfag (kompetansemål etter 10.trinn)*. Oslo: Utdanningsdirektoratet.

Utdanningsdirektoratet. (2020). *Læreplan i naturfag (kompetansemål etter 4.trinn)*. Oslo: Utdanningsdirektoratet. Hentet fra <https://www.udir.no/lk20/nat01-04/kompetansemaal-og-vurdering/kv80>

Utdanningsdirektoratet. (2020). *Læreplan i samfunnsfag (kompetansemål etter 2.trinn)*. Oslo: Utdanningsdirektoratet. Hentet fra <https://www.udir.no/lk20/saf01-04/kompetansemaal-og-vurdering/kv148>

Utdanningsdirektoratet. (2020). *Læreplan i samfunnsfag (kompetansemål etter 4.trinn)*. Oslo: Utdanningsdirektoratet. Hentet fra <https://www.udir.no/lk20/saf01-04/kompetansemaal-og-vurdering/kv145>

Utdanningsdirektoratet. (2020). *Læreplan i samfunnsfag (kompetansemål etter 7.trinn)*. Oslo: Utdanningsdirektoratet. Hentet fra <https://www.udir.no/lk20/saf01-04/kompetansemaal-og-vurdering/kv146>

Utdanningsdirektoratet. *Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen*. Hentet fra <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/prinsipper-for-laring-utvikling-og-danning/kompetanse-i-fagene/>

Weeks, J. (2003). *Sexuality*. (2. utgave). London: Routledge.

World Health Organization. (2011). *World report on disability*. Hentet fra https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report.pdf

World Health Organization. (2015). *Sexual health, human rights, and the law*. Hentet fra <https://www.who.int/publications/i/item/9789241564984>

World Health Organization. (2017). *FAQ on health and sexual diversity: The basics*. Hentet fra <https://www.who.int/gender-equity-rights/news/20160517-faq-on-health-and-sexual-diversity.pdf>

World Health Organization. (2017). *Human rights and health*. Hentet fra <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/human-rights-and-health>

World Health Organization. *Gender and genetics*. Hentet fra <https://www.who.int/genomics/gender/en/index1.html>

World Health Organization. *Gender: definitions*. Hentet fra <https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-determinants/gender/gender-definitions>

Zimmerman, M. A. (1995). Psychological empowerment: Issues and illustrations. *American Journal of Community Psychology*. 23, 581-599.
<https://doi.org/10.1007/BF02506983>

Zimmerman, M. A. (2012). Empowerment theory – Psychological, Organizational and community Levels of Analysis. I Rappaport, J. & Seidman, E (Red.), *Handbook of Community Psychology* (s. 43-63). Boston: Springer.